

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Rasmus Nielsen

AARHUS i 1840-erne

RASMUS NIELSEN

AARHUS I FYRRERNE

NY UDGAVE MED OPLYSSENDE NOTER

af

EMANUEL SEJR

Udgivet af Århus byhistoriske Udvalg

UNIVERSITETSFORLAGET I AARHUS

1959

Omslagsbilledet er reproduceret efter et farvelagt litografi, signeret: »Tegnet efter Naturen og paa Steen af *Fr. Wilh. Otte*«, trykt i Flensborg 1831. Udsigt omtrent fra det sted, hvor nu kommunehospitalet ligger.

FORORD

Som sin fjerde publikation har Byhistorisk Udvalg valgt at genudgive Rasmus Nielsens erindringer fra Århus i 1840'erne. Den lille, fængslende skildring har været udsolgt i snart et halvt hundrede år; men man har fundet, at bogen også burde kendes af vor generation, og ved at iklæde den vor tids typografiske form har man søgt at gøre den så tiltalende som muligt for nutidige læsere. Den originale retskrivning er imidlertid bevaret; den var allerede umoderne, da bogen udkom i 1901, men ikke mere end, at det ikke vil genere læseren, og samtidig virker den med til at give tidskolorit over teksten.

Bogen er her søgt illustreret med så vidt muligt originalt billedstof. Ganske særligt har den gamle Århustandlæge Fr. Visbys mange akvareller, der nu opbevares i »Den gamle By« i Århus, forekommet at være passende illustrationsmateriale. Visby var kun et par år yngre end Rasmus Nielsen og synes at have oplevet Århus på en måde, der er meget i slægt med hans. Det har også moret Visby at tænke på det gamle Århus, og den ironi, som præger hans billeder, er godmodig og bæres af samme humor, som er karakteristisk for Rasmus Nielsens skildring. De har begge moret sig over deres barndoms by, men de har også holdt af den.

Til Rasmus Nielsens tekst har fhv. overbibliotekar *Emanuel Sejr* føjet en lang række oplysende noter. Byhistorisk Udvalg er meget taknemmelig for dette dygtige arbejde og glæder sig samtidigt over at kunne medvirke til, at overbibliotekar Emanuel Sejrs livslange studier over byens historie hermed bliver til gavn og glæde for vide kredse.

Det har været en glæde for udvalget, at Rasmus Nielsens dattersøn, forstander for Statens Institut for Talelidende i Århus, dr. phil. *Henrik Abrahams*, har villet indlede bogen med et rids af forfatterens liv. Både for denne livfulde karakteristik og for familiens tilladelse til at genoptrykke bogen vil udvalget gerne udtrykke sin taknemmelighed. En oprigtig tak retter man også til direktør *Erik Kiær*, Aarhus Stiftsbogtrykkerie, for tilladelse til at anvende en del af klicheerne til Fr. Visbys akvareller, som oprindeligt var fremstillet i samarbejde med »Den gamle By« til brug for direktør Erik Kiærs svendestykke.

Sidst, men ikke mindst, vil jeg gerne takke de mange, der køber udvalgets publikationer. Uden denne stadig voksende kreds af købere var det ikke muligt at udgive bøgerne. Det er også denne store kreds, som gør, at man fortsat kan ofre så meget på udstyret og alligevel holde en lav pris. Vi håber, at vi også fremtidig kan regne med denne hjælp til udgivelse af på en gang fornøjelige og oplysende bøger om vor bys historie.

Århus, i november 1959.

På Byhistorisk Udvalgs vegne

Rudolf Jensen.

INDHOLD

<i>Bogens forfatter</i>	I-IV
Gaderne	13
Torvedagene	15
Kjøbmænd	17
Grønlandsfareren	23
Sømænd	25
Politiet	28
Ildebrande	31
Raadhuset	32
Dragonerne og Borgervæbningen	35
Told og Consumption	38
Tjenestefolk	40
Fattigvæsen	42
Bryllup, Barsel og Begravelse	43
Kirkeligt Liv	45
Jøder	46
Overtro	47
Klædedragten	48
Boligerne	51
Vadsk, Slagtning og Bagning	55
Selskaber	56
Klubber	59
Privatcomédie	60
Theatret	61
Beridere	66
Promenader	69
Skoven	72
Badehuset	75
Kongen kommer	76
Realskolen	79
Latinskolen	80
Aarhus Avis	84
Litteratur og Kunst	86
Haandværkere	89
Sundhedstilstanden	91
Fremragende Personer	93
Andre Personer	96
1848	101
<i>Noter</i>	111
<i>Navneregister</i>	161

BOGENS FORFATTER

En dag i slutningen af 1850'erne kom en ung københavnsk jurastuderende, Arthur Abrahams op til sin jyske studiekammerat *Rasmus Nielsen* på Regensen, sprang op og satte sig på bordet og stillede ham dette overraskende spørgsmål: Sig mig, Nielsen, hvordan bærer man sig egentlig ad med at studere jura? Spørgsmålet var overraskende i betragtning af at spørgeren havde forestillet at studere jura i flere år.

Dette tidlige møde mellem mine to bedstefædre har altid for mig stået som noget uhyre karakteristisk for dem begge: den flagrende københavnerstudent, der henlevede sit ungdomsliv med at synge viser i studenterforeningen, og den unge stabile jyde, der kunne give en orientering i tilrettelæggelsen af et universitetsstudium.

Der var netop noget solidt, roligt, uforstyrreligt ved Rasmus Nielsen, forfatteren til »Aarhus i Fyrreerne«. Men med disse adjektiver er han ikke karakteriseret definitivt. Da jeg kendte ham i hans alderdom var der vel noget jysk tungt og tæt over hans skikkelse, men der var også kunstneriske træk i hans væsen og klædedragt: den sorte fløjlsvest med guldstænkene, flagre-slipset af det fineste silke og det hvide, bløde silkehår, der var redt tilbage, og var længere end det var tidens mode. Og hans stilling og gang, med den sølvbeslåede spadserestok, havde også noget bevidst individualistisk ved sig, som ledte tanken hen på det kunstneriske element i hans personlighed, på tegneren og forfatteren. Han vidste han så godt ud, og han plejede sit ydre, sit flotte fuldskæg og sine smukke hænder, og der var en duft af fornem sæbe og en air af udsøgt smag over den hele personlighed.

Hans forhold til Aarhus var rørende. Selvom han definitivt forlod byen før han var tyve, bevarede han dog megen veneration over for sin fødeby, og han elskede at fortælle om den. Jeg kendte Aarhus i fyrreerne og begyndelsen af halvtredserne før jeg kunne læse »Aarhus i Fyrreerne«, og jeg husker en lang lunerig fortælling om hans barndom, som han gav til bedste ved middagsbordet i mit hjem i Store Kongensgade den 22. maj 1917, den dag han blev firs. Hans sprog havde til det sidste visse jyske reminiscenser i udtalen af enkelte ord. Hans tale var langsom, ja snarest langsommelig, og meget pertentlig, med dybe a'er, værdigt fremadskridende og sindig i sin cadence, og han var en overbevist sprogrenser. Ordet bil har han vist aldrig taget i sin mund. Det var for ham en fæl barbarisme.

Hans arbejde i ministeriet gav ham næppe megen tilfredsstillelse. I hvert fald talte han aldrig derom. Og hans huslige liv gav ham mange bekymringer. Det var derfor naturligt at han vendte sit blik mod sin lykkelige barndom i Aarhus, og lige så rimeligt at han fordybede sig i historiske studier på andre felter.

Disse interesser gav sig udslag i en række historiske artikler i dag- og ugeblade, i en bog om Regensens historie, og i de to bøger om Aarhus. Derfor søgte han også derhen hvor fortiden var særlig nærværende, først og fremmest til Rom. I lange perioder levede han dernede omgivet af både danske og italienske venner, der nød godt af hans store viden om historie og kunst. Og han satte sig ud i Albanerbjergene med sin malerkasse og sit staffeli, og gengav i tidens traditionelle stil de indtryk han modtog af romersk natur og arkitektur. Eller han spiddede på sin tuschpen typer af det romerske folkeliv. I disse tegninger var han mere original, og der var stof i ham til en vittig karikaturtegner.

Politisk var Rasmus Nielsen en konservativ mand. Hans anskuelser prægedes af at han havde levet sine første 11 år under enevælden, og af at han sad i krigsministeriet allerede i 1864, og således havde den ulykkelige kamp om Sønderjylland så tæt ind på livet. Han syntes egentlig at svenskerne burde tilbagegive de danske provinser Skåne, Halland og Blekinge. Denne traditionalisme støttedes af at han som høj frimurer havde en vis tilknytning til kongehuset og særlig til Frederik den Ottende.

Hans konservatisme spillede ham mange puds. Jeg husker hans forbavelse, da han havde været på rådhuset hos borgmester Jens Jensen, over at denne socialdemokrat ikke talte synftigt, og ikke spyttede på gulvet, men opførte sig sådan at en dannet mand som Rasmus Nielsen kunne være i stue med ham og finde behag deri.

Med denne indstilling fulgte dog megen tolerance, således at der mellem ham og hans radikale svigersøn, min fader Nicolai Abrahams, udviklede sig et meget fint personligt forhold selv om deres anskuelser på mange punkter stod milevidt fra hinanden. I andre forhold kunne han ellers være stejl nok. Han stødte ofte mennesker ved at sige sin mening ligeud, gerne krydret i et lunerigt sprog. Mine forældres smalle spisestue i deres første lejlighed på Gammelholm, som de unge mennesker var så stolte af, kaldte han hårdnakket »sporvognen«, men trøstede dem med, at der »er jo plads til at tygge«.

Kritisk og hård kunne han være, men der var for det meste dette forsonende lune over hans kritik, som også lyser over skildringen i Aarhus i Fyrreerne. Og et andet mildnende særkende var den selvironi hvormed han tit og mange gange udleverede sig selv til latteren og til det overbærende skuldertræk. På alle hans og mine talrige udflugter til Zoologisk Have i

Rasmus Nielsen i 70-års alderen.

mine første år gennemførte vi den yndefulde ceremoni at standse inden for indgangen til Frederiksberg Have med front mod Frederik den Sjettes statue og bukke dybt og blotte hovederne for hans barndoms majestæt.

Bøgerne om Aarhus bør ikke ensidigt betragtes som memoirelitteratur, men som et led i et beskedent historisk forfatterskab, og de er da også skrevet tidligere end erindringsbøger ellers bliver til, mens han endnu var i sine bedste år.

De sidste femten år han levede, netop de år jeg husker ham fra, var han sikkert en lykkelig mand. Han nød bevidst at leve uden personlige og økonomiske bekymringer. Hjemmet på Amager Fælledvej var vel ikke det man vilde kalde et smukt hjem. Men der var mange dejlige bøger og mange ud søgte og kuriøse ting i hans stuer. Hans vægge rummede en aparte blan-

ding af dansk og italiensk malerkunst, stik blandt hvilke Napoleon gik igen i diverse situationer, og hans egne solfyldte billeder fra rejserne i Italien. I dette hjem samledes en kreds af slægt og venner af tre generationer om Rasmus Nielsen som et muntert, varmt og åndfuldt midtpunkt.

Han blev så gammel at alle hans søskende og de fleste jævnaldrende venner faldt fra. Des mere opmærksomt fulgte han de alleryngste. Først længe efter kunde vi vurdere at han gav sig tid til lange både alvorlige og skæmtsomme samtaler med os. Den uro og det mylder af impulsivt liv vi bragte ind i hans stue syntes aldrig at trætte ham.

Næsten 85 år gammel døde han en tåget februardag i 1922, mens han sad veltilpas i sin lænestol og talte med den sidste af de gamle venner han havde tilbage.

Henrik Abrahams.

Aarhus er en gammel By, men man kan ogsaa sige, at den er en ny By. I sin nuværende Skikkelse er den en ny By, der med en rivende Fart har udviklet sig af den lille Provindsby, som den var indtil Midten af det 19. Aarhundrede.

Det gamle Aarhus nævnes ikke ofte i Danmarks Historie. Oprindeligt var det vel en lille Søstad, der havde dannet sig ved Aaens Udløb. Derfra havde den sit Navn »Aur os«, Aa Munding. Den er vel saa efterhaanden voxet saa meget, at den blev et Bispesæde. Dette skaffede den sin Domkirke. I Middelalderen var Domkirken altid Byens Centrum og omkring denne leirede Indbyggerne sig. Saaledes ogsaa i Aarhus. Domkirken var Byens Centrum og herfra skød Gaderne straaleformigt ud.

Mod Øst gik ingen Gade, thi der laa Havet. Mod Nord gik Meilgade, mod Vest Vestergade og da Byen ogsaa rakte sig ud over Aaen mod Syd, opstod der Gader, som ogsaa pegede mod Byens store Kirke.

Om saa Aarhus voxer sig aldrig saa stor, saa vil dog St. Clemens vældige Domkirke vedblive at være Byens stolte Midtpunkt, som ingen anden Bygning vil stille i Skygge.

Siden Fyrerne har Byen forandret sig. Den er næsten en helt ny By. Den Gang havde den ca. 7000 Indbyggere, og den havde været adskillige Aarhundreder om at blive saa stor. Det er næsten vidunderligt, at den i Løbet af de sidste 50 Aar er bleven saa mange Gange større.

Grunden til denne næsten exempelløse Udvikling maa søges dels deri, at dens rummelige, dybe og næsten isfri Havn blev bygget færdig i Fyrerne og dels deri, at Aarhus, da Jylland skulde forsynes med Jernbaneanlæg, blev valgt til Knudepunktet for disse.

At Aarhus kom til at indtage denne begunstigede Stilling var netop en Følge af, at Havnen eksisterede, og at den laa saaledes, at Trafiken fra Jylland over Aarhus skulde drages til Kjøbenhavn istedetfor, som hidtil, til Hamborg.

Naar vi nu ville se, hvorlangt Aarhus strakte sig i Fyrerne, saa finde vi, at Bygrænsen dannedes af, hvad man den Gang kaldte Veien »Bag om

Udsigt mod Aarhus fra skrænten ved Riis Skov, malet ca. 1850 af organist ved Frue Kirke, kunstdrejer P. Holm.

Efter foto i Aarhus folkebibliotekers lokalhistoriske samling.

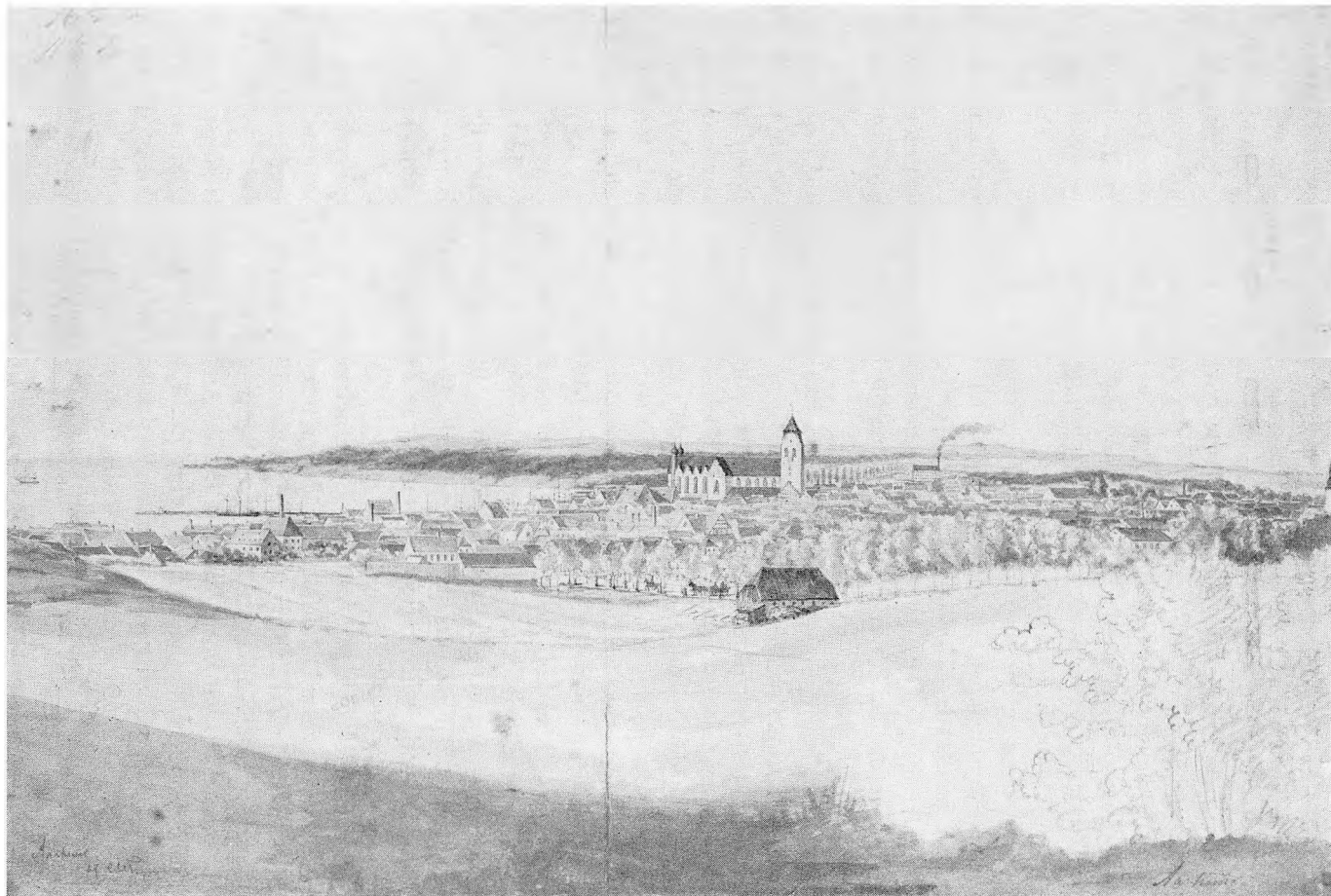
Byen«, en Vej, der i en Halvkreds begyndende ved Meilgades Port ad Nørre Allé o. s. v. gik til Studsgades Port, Munkeport, Vesterport, Mølleport, forbi Vandmøllen og over Aaen til Frederiksport og endte ved Mindeport.

For Consumtionsafgiftens Skyld var Byen nemlig forsynet med Porte.

Men indenfor den Linie, som Vejen »Bag om Byen« drog, laa der en Mængde store Haver og Marker, saa at selve det bebyggede Areal var forholdsvis lille. Det bestod foruden af Torvene, Store-, Lille- og Kjød-Torvet, af Hovedgaderne Meilgade, Studsgade, Klostergade, Vestergade, Frederiksgade, Fiskergade, Mindegade og Dünkarken, og en Del mindre Gader og Gyder, som forbandt Hovedgaderne med hinanden. Navnene vare de samme som nu med den Forskjel at Frederiksgade endnu ofte kaldtes med sit gamle Navn Brobjerg og Frederiksbro ligeledes med sit gamle Navn Basballebro.

Hvad selve Byens Udseende angaaer, da var det vidt forskjelligt fra nu.

Naar vi gaa ud fra Domkirken som Byens Centrum, saa var Kirkens Ydre i det væsentlige som nu. Kun havde den et lille lavt pyramideformigt

Århus set fra nord, tegnet ca. 1850 med blyant og tusch af C. M. Tegner.
Til venstre ses købmand Raaes gård, nu Nørreport 20, og derefter træerne langs Randers landevej.
Efter originalen i Den gamle By.

Spir paa det store Taarn og smaa løgformede Spir paa de to smaa Taarne, og Kirkens Sokkel laa skjult af et Jordlag paa et Par Alens Tykkelse.

Paa tværs foran det store Taarn laa Raadhuset, en toetages hvid Bygning, og skilte Kirken fra det Store Torv. Nord for Kirken begrændsedes Domkirkepladsen, eller Kirkegaarden, som den da kaldtes, af Stiftsprovstens Bolig, som laa der hvor nu Raadhuset ligger, og mod Syd laa som Pendant dertil Bispegaarden. Imod Øst laa Cathedralsskolen, som den endnu ligger. Paa Domkirkegaarden laa endvidere Banken og Sprøitehuset og nogle ganske faa private Bygninger.

Frue Kirke og Klosteret var i det Væsentlige som nu.

Naar undtages nogle communale Skoler og Toldbodbygningen ved Havnen fandtes der ikke flere offentlige Bygninger.

Aarhus gamle Gader vare meget uregelmæssigt anlagte og uregelmæssigt bebyggede, hvilket imidlertid paa sine Steder virkede ret hyggeligt og malerisk.

De allerfleste Huse vare bindingsværks Bygninger. Mange af dem vare overmaade gamle og af saa solidt Materiale og Construction, at de om de end bleve skæve og puklede, dog blev staaende og ikke lod sig anfægte af Tidens Tand og Stormenes Stød, ja en Del af dem staaar endnu saaledes. Flere af de gamle store Kjøbmandsgaarde vare forhenværende Pragtbygninger, og der gaves ogsaa smaa Bindingsværkshuse med Snitværk, forgyldte Fløie og Stjerner og anden Decoration. Men de havde i Almindelighed kun een Etage. Kun de store Kjøbmandsgaarde havde to.

I det 19. Aarhundredes første Halvdel var der dog blevet bygget nogle store moderne Gaarde og Huse. Størst og rigest af dem var Justitsraad Meulengrachts store palaisagtige Gaard paa Lille Torv. Foruden den var der Justitsraad Fleischers paa Klostergade, Consul Herskinds paa Frederiksgade, Overkrigskommisær Elmquists paa Meilgade, Løveapotheket paa Store Torv og nogle faa andre.

I det Hele taget saa Aarhus i Fyrrerne saaledes ud, som den i lange Tider havde set ud. Ialtfald var den omtrent som ved Aarhundredets Begyndelse. Under Krigene med England og den derpaa følgende fattige Periode var der ikke Raad til at bygge eller pynte op.

Byens Havn var oprindelig kun et lille Anlæg i Aaens Munding, hvor mindre Skibe kunde ligge, men under det Liv, som Dampskibsfarten og andre Forløbere for en ny Tid bragte, besluttedes det i Fyrrerne at udvide Havnen. De to lange Stenmoler, søndre og nordre Mole, anlagdes og dannede et rummeligt Bassin, hvoraf senere den nye store, fortrinlige Havn har udviklet sig.

Man kan sige, at da den første Sten til den nye Havn sænkedes i 1844,

lagdes Grundstenen til den nu saa blomstrende, fremadstræbende By. Men det var der Ingen, som den Gang anede.

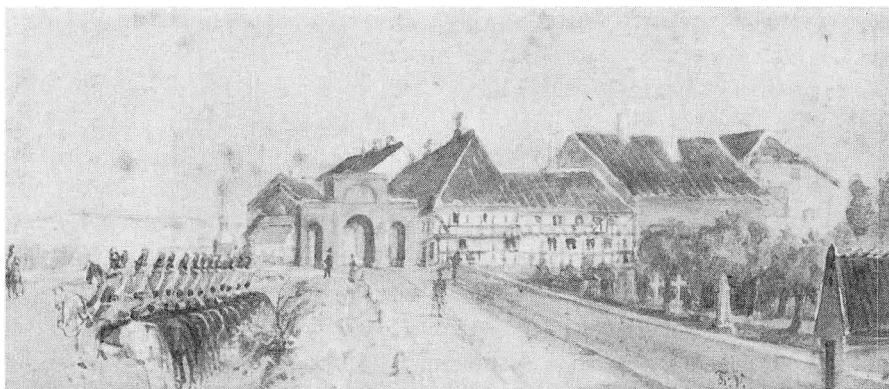
Ligesom det nuværende Aarhus er vidt forskjelligt fra det gamle, saaledes vare ogsaa de Vilkaar, hvorunder Aarhusianerne i hine Tider levede ganske andre end nu. Saaledes som man levede i en lille dansk Provinsby i Kong Frederik VI.s Tid, saaledes levede man i Aarhus i Kong Christian VIII.s Tid. Nye Moder, nye Skikke forplantede sig langsomt. Communicationerne vare faa og besværlige. Man kjendte ikke til den Fart, som vor Tid har paa sig. Pengene vare faa og vanskelige at faa fat i. Statsbanquerotens tunge Tid var vel forbi, men man havde i de mange Aar vænnet sig til Tarvelighed og til at være fornøiet med Lidt. Denne Tarvelighed prægede sig overalt. Og dog, hvem der har oplevet den Tid, vil vist sige, at det var en lykkelig Tid, eller ialtfald en fredsommelig Tid. Man var stolt af at være Borger og man var ikke Politiker. Først i 1848 blev man Politiker, desværre, det viste sig at for det meste var man mere Kandestøber end Politiker.

GADERNE

Alting gik langsomt og besindigt. Langsomt bevægede den gode Aarhus Borger sig hen ad Gaden. Men det var han ogsaa nødt til. Brolægningen erindrede ham føleligt om, at man ikke skal forhaste sig. De Stene, hvoraf den var sammensat, vare af saa indbyrdes afvigende Form og Størrelse, at de ikke kunde udgjøre en jævn Enhed. Rendestenene vare dybe og ikke saa vel nivellerede, at jo al Slags Vand stagnerede i dem og paa sine Tider af Aaret gik i Gjæring. Der maa have levet Milliarder Bacterier i dem. Men det vidste man heldigvis ikke noget om. I de bredere Gader var der smalle Fortouge, men i Almindelighed vare de saaledes beskafne, at man hellere søgte ud paa Kjørebanen, skøndt ogsaa den bød Vandringsmanden mange og svære Hindringer.

Inden Bymarkens Udstykning havde Borgerne Græsningsret for deres Kreaturer paa Byens Mark. Af den Grund holdt man en eller flere Køer. Af Communen var der ansat en Embedsmand, der kaldtes Kohjohr (Kohyrde). Denne Mands Bestilling var det paa den Tid af Aaret, da Græsning fandt Sted, tidlig om Morgenen at vandre op og ned gennem Byens Gader, tudende i et Kohorn. Saasnart denne Lyd hørtes, blev samtlige Byens Køer drevne ud paa Gaden, hvor de lydigt sluttede sig til deres Collegaer og fulgte Kohjohren ud paa Marken. Om Aftenen vendte dette Optog tilbage til Staden. Køerne mætte og tilfredse med at Malkningen nu skulde foregaa.

Frederiksallé uden for Frederiksport, som ses midt i billedet.

Tilhøjre for porten købmand Schandorffs gård på hjørnet af Frederiksgade og Sønderallé, senere S. M. Holsts gård, som nu delvis er overflyttet til Den gamle By. Til venstre for Frederiksallé eksercerer dragonerne - det var før ridehuset blev bygget - og til højre ses kirkegården, hvor nu rådhuset ligger.

Elter akvarel af Fr. Visby i Den gamle By.

Det er tydeligt, at denne Institution ikke bidrog til at holde Gaderne rene. Man kan vel endog paastaa det modsatte.

Høns og Ænder piokkede om paa Gaderne og snaskede i Rendestenen og hvad andet Snavs Gaden kunde frembyde. Hunde, Katte og hele Arme-korps af Rotter oplivede ogsaa de ensomme Gader. Derimod fik Byens mange Svin ikke Lov til at gaa ud. Enhver nok saa lille Familie holdt et Svin og Afløbet fra dette Svin tjente til at fugte Møddingerne. Ja - for en Mødding var der i enhver Gaard. Den bestod af det mest blandede Stof. Under indtrædende Styrtregn førtes Extract af Møddingstoffet ud gennem Porten til Gadernes Rendestene, og gav det rene Regnvand de mærkeligste Farver og den mest krydrede Lugt. Møddingen var en Institution, en nyttig Indretning. En Gang om Aaret kom Natmændene og kjørte den bort, til Sorg for Gaardens snavsede Børn og de for faa Øjeblikke arbejdsløse og nødlidende Rotter. Det varede ikke længe, førend Møddingen igjen voxede op og indtog sin Hædersplads i Familien.

Byjordens Udstykning gjorde Ende paa disse idylliske Forhold. Nu kunde ikke alle og enhver holde Køer. Hermed banedes Veien for en bedre Renholdelse af Gaderne, men god blev den ikke førend flere Aar efter.

De Besværligheder, man var udsat for ved at gaa paa Gaden, bevirkede, at de ikke vare meget befærdede. Hvem, der holdt Kjøretøi, var bedre faren. Naar Damerne skulde ud i Selskab eller i Theatret (man sagde forresten ikke »Theatret«, men »paa Comedie«), blev der spændt for, selv om den Strækning, man skulde tilbagelægge, var ganske kort. Om Aftenen,

især i de mørke Vinteraftener, var det næsten en farlig Sag at begive sig ud, naar ikke Maanen skinnede. Ganske vist fandtes der Gadelygter, men de vare ikke mange, og de lyste ikke synderligt mere end en almindelig Tørveglød. Man forsynede sig derfor med en Haandlygte, eller lod sin Karl bære den og belyse de farlige Steder. I Særdeleshed maatte man anvende megen Forsigtighed, hvis man skulde over Aaen, hvor man let kunde forulykkes.

Man vil kunne forestille sig, hvor uhyggelig en Aften- eller Nattevandring i Byens Gader kunde være. Stormen tudede og hylede, Regnen pidskede ned, Havets Brusen, som kunde høres over hele Byen, Skrig af Ugler foroven og de skrækkelige Gader med deres svulmende Rendestene, dybe snavsede Vandpytter og opskræmmede Rotter forneden, og alt dette indhyllet i et tykt uigjennemtrængeligt Mørke. Ensomheden forhøiede endnu yderligere det Uhyggelige.

Til Gjengjæld kunde Gaderne under heldige Forhold være ganske tiltalende. Da Husene gennemgaaende vare lave, skinnede Solen lyst og varmt og tørrede al den megen Fugtighed ind. De gamle Huse kunde se venligt og indbydende paa En med deres smaa blanke Ruder, indenfor hvilke Blomster og Canariefugle trivedes godt.

Mødte man Nogen paa Gaden, sagde man Goddag og hilste venligt. Aarhusianerne vare fredelige og tilfredse Mennesker, og de fleste kjendte hinanden. Man havde altid Et og Andet at passiare med hinanden om.

Somme Steder afbrødes Husrækkerne af Haver, hvis Træer strakte deres Grene ud over Gaden, og man hørte Hanerne gale fra Gaarden. Især nede langs Aaen kunde der være rigtig kjønt, naar Farver Jahnsen ved Frederiksbro ikke gav dens Vand en altfor stærk og unaturlig Farve. Og op over det Hele ragede Domkirkens herlige store Taarn.

TORVEDAGENE

Til dagligt Brug færdedes der som sagt ikke mange paa Gaderne. Man gik ikke gjerne ud, uden at man havde særligt Ærinde et eller andet Sted. Men om Lørdagen, Torvedagen, var det anderledes. Saa var flere Gader og Torvene fulde af Mennesker. Det var Bønderne, som kom ind til Byen for at afsætte deres Producter og gjøre deres Indkjøb. Mange forskellige Typer viste sig da, som nu ere forsvundne. Molboerne kom sejlene tidligt om Morgenen med deres Korn i store Baade, som blev trukne paa Land udenfor Meilgades Port. Om de end ifølge Molbohistorierne i sin Tid mulig have optraadt med en vis Naivetet, saa viste de sig som meget erfarne Handelsmænd, naar de kom til Aarhus. De lod sig ikke narre. Egaa-Mændene kom med deres røde uldne Tophue paa Hovedet, en kort Trøje, gulhvide Knæ-

buxer og en flettet Kurv med Fisk paa Ryggen. Hedeboenderne vesterfra kom kjørende i deres Pindevogne, forspændte med brogede Stude. Det gik uhyre langsomt, men det vare de vante til. De vare afgjorte Modstandere af al Overilelse. De tyggede deres store Skraa med en velbehagelig Langsomhed og Grundighed, som stod i Samklang med deres store Studes Drøvtygning. Der var noget Lidenskabsløst over dette Complex af Hedeboender og Hedestude, som virkede beroligende i Modsætning til de flotte Hads-herredsboender, der i strygende Fart med deres prægtige Heste svingede ind i Kjøbmandens Gaard og strax bleve tracterede med Caffé og Snaps.

Paa det Store og det Lille Torv samledes denne brogede Skare og handlede. Boenderne solgte deres Smør, Fjerkræ, Træsko, Æg, Vildt, Halm, Hø, Korn, Uldtøi, og indbyrdes handlede de om Heste, Kvæg, Merskumspiber og Sølvuhre. Jyderne ere dygtige Handelsmænd og allerede den Gang lagdes ofte stort Handelsgeni for Dagen. Lange og mange kunde de Forhandlinger være, der dreiede sig om Salget af en Merskumspibe. At narre sin Næste i Handel ansaaes ikke som uærligt. Det var Bevis paa godt Hoved og Dygtighed.

At der var Penge imellem dem, kunde man se af deres velspækkede Skindpunge med Sølvdalere og Specier, og deres Kofter og Veste, der vare besatte med store halvkugleformige Sølvknapper i Dusinvis.

Det jyske Sprog lød uforfalsket i sine forskjellige Afarter og passede saa herligt til disse Skikkelser. Gjennemgaaende vare de prægtige Folk, men man havde ikke let ved at sætte sig ind i deres Tankegang og Udtryksmaade. Kjendte man dem først, kunde man have megen Glæde og Gavn af at underholde sig med denne ganske eiendommelige Art af Mennesker.

Aarhus Gader fik Liv om Lørdagen. Det var Ugens vigtigste Dag og dens morsomste Dag. Vrimmelen paa Gaderne, Lugten af Bøndernes Tobak (Dieser Tobak, Funnis Tobak, Blaamands Tobak) og deres Personer, Hestevrinsken, Lirekasser, Studebrøl og Træskoklapren bragte Liv i den ellers saa stille By og virkede oplivende paa alle.

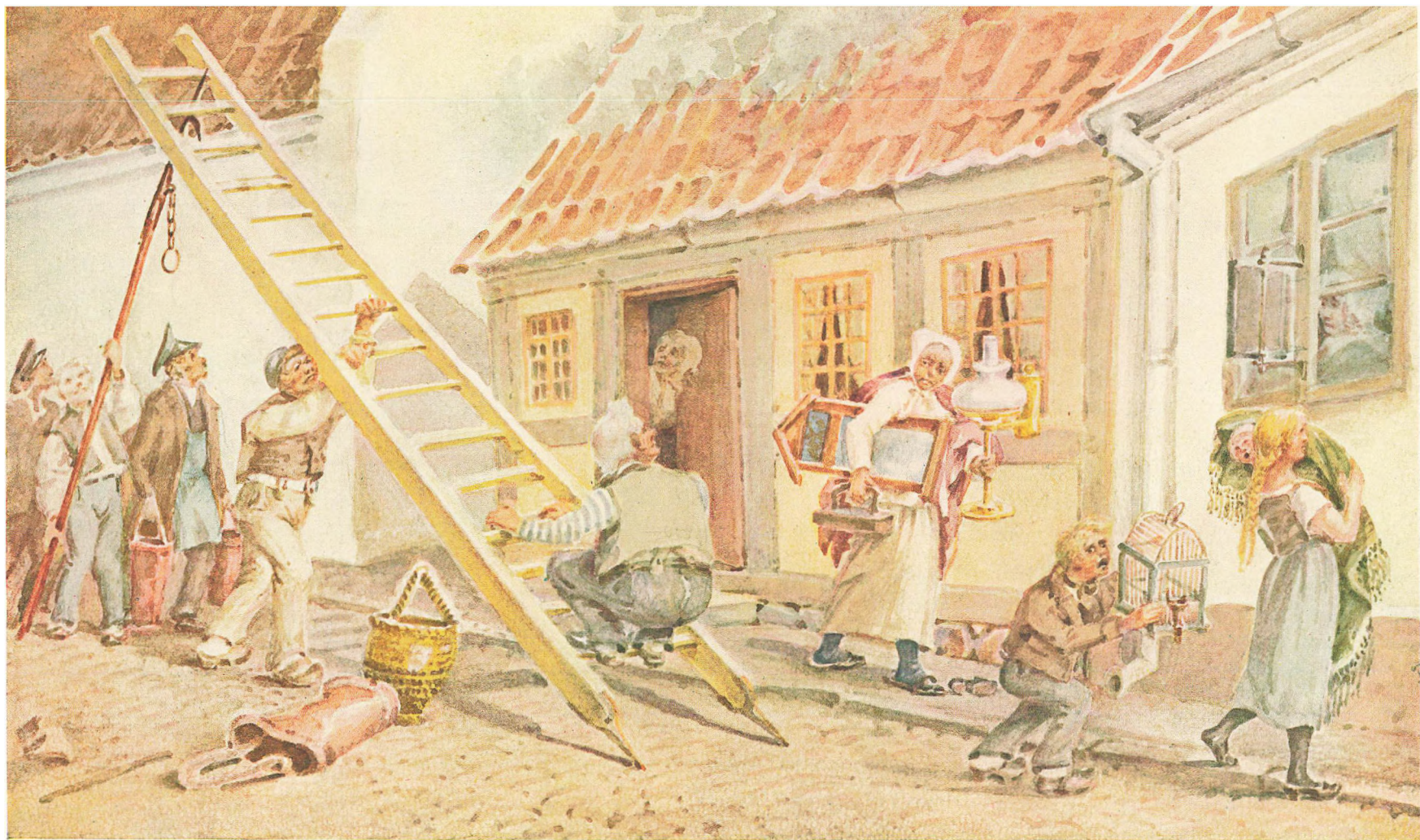
Torvedagen var naturligvis livligst i den gode Aarstid. Men selv om Vinteren kunde Besøget af Bønder være ret stort. Saa kom de kjørende i Slæder, som undertiden bestod i et Sengested, som var sat paa Kjelker. Det var da en yndet Fornøjelse for Byens Ungdom at bombardere Bønderne med Sneboldte. Man kunde gjøre det ustraffet, thi de jyske Bønder vare saa tunge og langsomme i Vendingen, at det ikke var dem muligt at faa fat paa Misdæderen. Selvfølgelig vare Bøndernes Handelsvarer om Vinteren ganske faa, mest Producter af deres Husflid, saasom Træsko, Tøfler og forskjellige andre Gjenstande af Træ. Kornet, som blev tærsket i Vinterens Løb, bragtes til Kjøbmanden og kom ikke paa Torvet.

Svinetorvet eller Kødtorvet omkring 1850. Umiddelbart foran domkirkens hovedindgang ligger rådhuset. Husrækken mod det nuværende Bispetorv er forsvundet; huset nærmest domkirken var N. H. Fullings gæstgiveri.

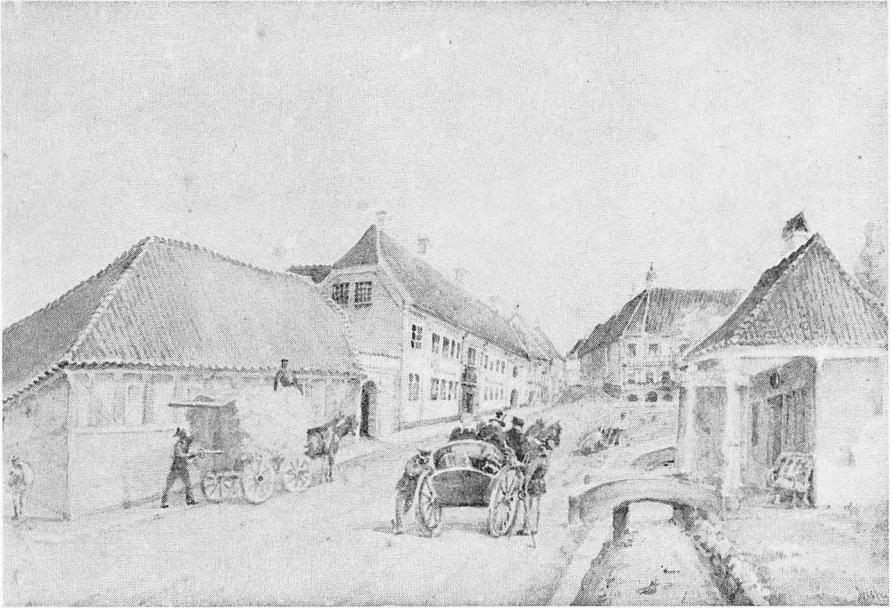
Efter akvarel af Fr. Visby i Den gamle By.

Ildebrand i Møllestien. Redningsarbejdet er i fuld gang: en stige rejses, skomageren (med grønt skødeskind) kommer med to læder-brandspande, en halmflettet brandspand, der indvendig er beget, ligger på gaden.

Efter akvarel af Fr. Visby i Den gamle By.

Parti ved Studsgades port.

Til højre løber Vennelyst-bækken, som på Studsgade forenede sig med Borrebækken, hvorefter de krydsede Mejlgade, inden deres udløb i bugten. Til højre for bækken ses »Sissebodens«, dvs. kontor for akcisen. Konsumtionsbetjentene er i færd med at eftersøge vognen for varer, hvoraf der skal betales akcisealgift. Midt i billedet ses til venstre den smukke bygning, nuværende Nørreport 20, som købmand *Hans Raab* byggede 1798. I baggrunden på hjørnet af Studsgade og Havgyden, som Nørreport hed dengang, ligger hotel Jylland.

Efter akvarel af Fr. Visby i *Den gamle By*.

Aarhus var den Gang, som nu, en Handelsstad. Men Handelsforholdene vare ordnede paa den Maade, at Kjøbmændene, som afkjøbte Bønderne og Proprietairerne deres Korn og andre Frembringelser, tillige forsynede dem med de Varer, som de trængte til, hvoraf der altsaa opstod en Slags Tuskhandel, der ganske sikkert var yderst fordelagtig for Kjøbmændene.

KJØBMÆND

Naar man i Fyrreerne kom til Aarhus, vilde man, ligegyldigt hvilken af Byens mange Porte man kom ind af, gjøre den Observation, at lige indenfor Portene laa der store Kjøbmandsgaarde. Disse herlige Gaarde bestod af rummelige Gaardspladser omgivne paa alle fire Sider af Bindingsværks Bygninger, og de fleste af dem vare meget gamle. Bygningerne vare almindeligvis paa to Etager og udenfor 2den Etage løb en overdækket Svalegang Gaarden rundt. Det allermeste af disse Bygninger var Oplagsrum og

Købmand Rasmus Malling og hans anden hustru Cecilie Marie, født Kaarsberg.

Efter maleri på glas af Ole Magnus Rasch i Den gamle By.

Pakhuse, og kun meget ringe var den Del af en rigtig gammel Kjøbmandsgaard i Aarhus, som Familien benyttede. Kjøbmandsgaarden var nemlig tillige Gjæstgivergaard. Vel overnattede Bønderne ikke der, men de kjørte derind med Hestene og Vognene, som saa havde Plads der til om Aftenen, naar man skulde hjem. Det var for at kapre Bønderne strax ved deres Ankomst til Byen, at Kjøbmandsgaardene laae lige indenfor Byportene. Bonden afleverede sit Korn, Halm, Hø o. s. v. til Kjøbmanden, og istedet derfor fik han Kaffe, Sukker, Brændevin, Fajancevarer, Tobak, Haandværksredskaber, Pidskeskafter, Manufakturvarer, Isenkram, kort sagt hele den Mangfoldighed af forskjelligartede Varer, som man den Gang kjendte til.

Kjøbmandens Lager var derfor stort og stærkt blandet. Boutikken var lille og uanseelig. Der ofredes Intet paa den. Men Omsætningen var desto større. Man kan vide det deraf, at Aarhus for over halvtredsindstyve Aar siden talte en stor Mængde velhavende, ja rige Kjøbmænd, der Slægt efter Slægt havde drevet den samme Forretning og nu dannede et borgerligt Aristokrati. Der existerer endnu mange af disse Familier. Men nu drives Handelen paa en anden Maade, om end der endnu kan findes Reminiscenser fra den gamle Tid. Traditionen taber sig. Tiden gjør andre Krav.

Men det bør ikke glemmes, at de gamle Kjøbmandsfamilier Meulengracht, Schandorff, Herskind, Mørk, Malling, Agerup, Schmidt, Faurschou, Severin, Gjeding, Gjern, Lottrup, Langballe, Raae o. s. v., maaske ere de egentlige Grundlæggere af Aarhus nuværende Betydenhed. De vare paa en Maade Byens Rygrad. De havde Penge, forstod at styre deres Sager, og vare gennemgaaende grundhæderlige. De vare voxede op til deres Stilling, de havde et Navn at holde i Ære. Derfor gik det saa godt for Aarhus. Det var en solid By. Bedragerier kjendtes knap, Falliter vare yderst sjeldne, og fandt saadant Sted, kunde man være vis paa, at det var Parvener og intet Medlem af de gamle Kjøbmandsfamilier.

Denne Kjøbmandsstandens grundfæstede Stilling gav Standen stor Indflydelse og Vægt i alle Anliggender. Det var ogsaa fra den, at Planen til Havnens Anlæg skrev sig, det var den, der havde den afgjørende Stemme ved Afgjørelsen af Byens Sager.

Og denne grundmurede gamle Kjøbmand var i visse Maader Beskedenheden og Sparsommeligheden selv. Lad os engang aflægge ham en Visit. Jeg skal ikke røbe, hvem den gamle Aarhus Kjøbmand er, som vi besøge. Det er ogsaa ligegyldigt, Beskrivelsen passer paa de fleste af dem. Vi ville ikke vælge en Torvedag eller en Markedsdag. Saa har Kjøbmanden travlt. Vi besøge ham en Hverdag. Der ligger den Længe af den store Kjøbmands-

Købmand Mogens Black Gjern med familie.

Efter silhouet i Den gamle By.

gaard, som vender ud imod Gaden. Det er den sædvanlige to Etages Bindingsværks Bygning. Den øverste Etage rager lidt ud over den nederste, og den har ingen Vinduer, kun Luger. Den nederste Etage har Vinduer og en paafaldende lille Dør. Porten er derimod stor. Gjennem den skal Bøndernes Vogne ind i den store Gaardsplads. Vi vil nu gaa ind ad Døren. En lille hæs Klokke melder, at der gaaer Nogen ind. Men det vækker ingen Opsigt. Lige indenfor er der et stort firkantet Rum, som kaldes Kjøl'stuen. Den optager hele Husets Dybde, og en anden Dør fører fra den ud i Gaarden. Her findes Kjøllen, det vil sige et stort Ildsted, hvor et Baal blusser og sender sin Varme op til det Byg, som ligger ovenpaa og skal tørres. Om Aftenen samler Kjøbmandsgaardens hele tjenende Befolkning sig om dette hyggelige Baal. I samme Kjøl'stue staar der Borde og Bænke til Afbenyttelse for de Bønder, som ere Kunder. Under Loftsbjælkerne hænger en Mængde forskellige Varer, Thepotter, Høstleer, Klipfisk, Kjørepidse, Seletøjsrekvisiter, Sejlgarn o. s. v., o. s. v. i en Uendelighed.

I denne store Stue findes et afdelt Rum, ligesom en stor Kasse, der fortil dækkes af en Disk fornedet og en stor Klap, til at aabne og lukke, foroven. Dette er Boutikken. I dette lille Rum, som ikke har noget tilfælles med vor Tids Boutikker, staaer Sven- den, en yngre eller ældre Mand med Forklæde, gammel Frakke og Kaskjet. Han har sine Bøger liggende paa en Pult, en Kasse til Penge og Oplag af de finere Varer, saasom Tobak, The, Caffe, Kridtpiber, Papir, Lak, Blanksværte og lignende. Til ham henvende de landlige Kunder sig. Han er en meget betroet Mand, ligesaa tro og paalidelig som beskeden. Det hænder vel, at han nedsætter sig som Kjøbmand selv, men de fleste af disse Handelsbetjente bliver i deres Stillinger til deres Død, for en lille Løn, der ikke tillader dem at gifte sig. De ere paa en Maade Efterkommere af Hansestædernes Pebersvende. Denne Slags Mennesker existere ikke mere. Skikkelige og brave Fyre vare de, men deres Ho- risonnt var ikke vid. Gjennem Boutikkens smaa Ruder naaede Blikket ikke langt ud, og Handelsbetjenten var indespærret i sin lille Boutik hele sit Liv, undtagen Søn- dage og Helligdage. Omgang havde han ikke meget af. Han var ikke fin nok til at omgaaes Kjøbmandens Fa- milie og Venner, og han var for fin til at omgaaes Gaardskarlene og Bønderne. Hans Liv henrandt i En- somhed. Om Søndagen gik han maaske i Kirke, og

Købmand

Peter Chr.(?) Raae.

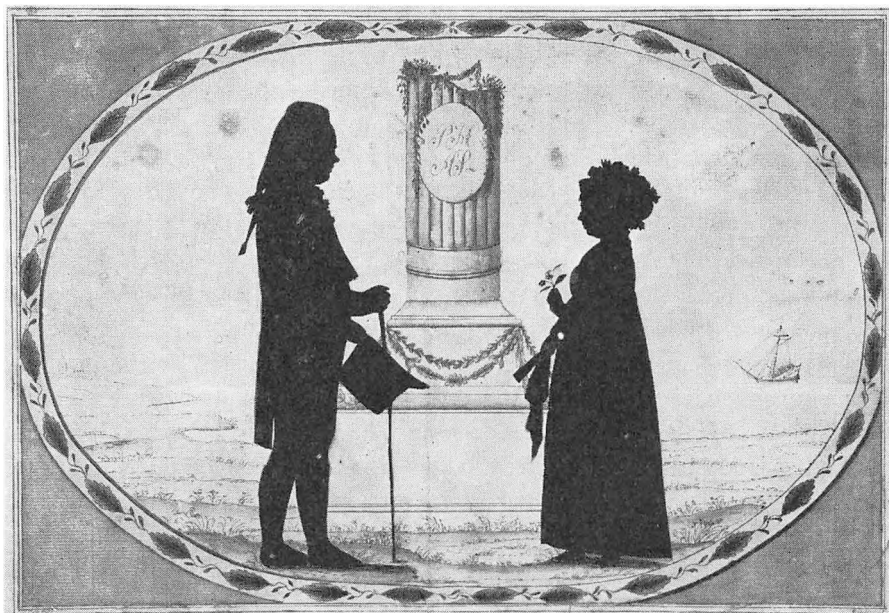
Efter silhouet
i Den gamle By.

bagefter spadserede han ud paa Mindehovedet og nød der Naturens Skjønhed. Var han særligt oplagt til at more sig, gik han ud i Ris Skov og saa paa Folk. Naturligvis behandlede han med Agtelse af sin Principal, som vel vidste, at han kunde stole paa ham, men alligevel førte han et trist Liv som den, der hverken er Fugl eller Fisk.

I en eller anden mørk Krog af Kjøl'stuen fandtes en lille Dør, som førte ind til det aller helligste, nemlig Kjøbmandens Contoir. Det var i Reglen meget lille, ikke større end at der lige var Plads til et Skrivebord, en lille Sofa, et Par Stole og en Pengekasse, der tillige tjente til at sidde paa. Væggene var prydede med Billeder af Skibe, der tilhørte eller havde tilhørt Kjøbmanden, et Barometer, en eller to Jagttasker, en Kjørepidsk, Merskumspiber og maaske nogle Landkort. I Krogene stod der Vandstøvler, Jagtgeværer, Ridepidske o. s. v. Meget blev der vist ikke bestilt i dette saakaldte Contoir. Kjøbmanden havde sin Forretning i Hovedet, hvor Bogholderiet var lige saa sikkert ført som paa Papiret. Nei, Contoiret brugte Kjøbmanden som et Slags Lønkammer, hvor han førte Conferencer med andre Kjøbmænd og med sine Skippere. Derfor behøvede det heller ikke at være større, end det var. Det var et mystisk Rum, der betragtedes med Ærefrygt af Tjenestefolkene og Kunderne. Sandsynligvis gjorde det Kjøbmanden mest Nytte som et Sted, hvortil han kunde trække sig tilbage, naar han vilde smage lidt paa sin fine private Rom, eller han vilde udhvile sig paa Dagens Anstrængelser med en lille Lur. Her var han uforstyrret. Ingen turde uden haard Nødvendighed banke paa og forstyrre Kjøbmanden i hans merkantile Speculationer. Det lille runde Hul, som fandtes i Døren og var dækket med Glas udvendig, men indvendig med en bevægelig Klap, var kun til for Kjøbmandens Skyld. Ingen kunde kigge ind igjennem det, men Kjøbmandens aarvaagne Øje kunde, uden at Nogen anede det, føre den skarpeste Control med alt, hvad der tildrog sig ude i Kjøl'stuen. For Kunderne og Tjenestefolkene dernede i Kjøl'stuen var det som om selve Samvittigheden gennem dette lille Hul kunde observere deres Færd. Selv Handelsbetjenten, Svenden, i den anden Ende af Kjøl'stuen, vidste sig i sin lille Boutik aldrig fri for at være under sin Principals Opsigt.

I den samme Længe fandtes Familiens Beboelsværelser. Disse vare ikke mange. Dagligstuen var tillige Spisestue og Familiens Samlingssted. Saa var et Par Sovekamre, alt efter Familiens Størrelse, og endvidere en »Sal« eller »Stadsestue«, som kun benyttedes ved høitidelige Leiligheder.

Udhusene vare Stalde for Heste og Køer, Kornlofter, Pakrum for al den Mangfoldighed af Varer, som Kjøbmanden var nødt til at føre. Den Gang var der ikke Specialister. Hver Kjøbmand førte Manufactur- og

Købmand Peder Herskind og hustru, Anne, født Schmidt.

Silhouetterne er klæbet på en akvarelmalet baggrund med en oval bladkrans og i midten en søjle med navnetrækkene P. H. og A. S. Kunstværket skyldes tegnelærer Engelbrecht, der var specialist i søjler, og billedet er sikkert udført til en familiefest.

Efter originalen i Den gamle By.

Isenkramvarer, Trævarer, Glas, Fajance og Lervarer, Klipfisk, Urtekramvarer, Tømmer, kort sagt alt, hvad sælges og købes kunde. Købmanden havde derfor et forbausende Varekjendskab. Han forstod sig paa alting. Desuden var han ogsaa baade Exporteur og Importeur. Hans Skibe seilede til Norge, Sverig, Rusland, Nordtyskland og England, ladede paa Udtouren saavel som paa Hjemtouren med hans egne Varer. Selvfølgelig brugtes kun Seilskibe, Jagter og Skonnerter. Dampskibsfarten fik først senere en Udvikling, som bragte Forandring i alt dette.

Børs holdtes ikke, og vilde vel heller ikke være til nogen Nytte. København var den Gang ikke noget Handelscentrum for Jylland. Det var snarere Hamborg og Lübeck. Det kunde man se deraf, at Jylland var oversvømmet med hamborgske og lübske Penge. De smaa daarlige lübske Skillinger circulerede i store Masser, saa at man ved større Betalinger maalte dem i Pæglemaal, istedetfor møisommelig at tælle dem. De vare smaa, tynde, smudsige og fiddede, runde Plader eller Skjæl af daarligt Sølv. Selv paa flere danske Mønter stod tillige deres Værdi i Courant angivet.

Der fandt saa godt som ingen Fabriksdrift Sted i Aarhus i Fyrerne. Haandværkerne vare vel ret dygtige, efter Omstændighederne, men der kunde ikke være Tale om at frembringe Gjenstande ud over Byens eget Behov, og vel ikke engang tilstrækkeligt dertil.

GRØNLANDSFAREREN

En eiendommelig Virksomhed var der dog, og det var Tilvirkningen af Tran. Den dygtige Agent, senere Justitsraad, Meulengracht, eiede en gammel Brig ved Navn Thetis. Sagnet fortalte, at den oprindeligt havde været engelsk Orlogsbrig og var bleven erobret af os under Krigen 1807-14. Det er troligt nok. Thi den var et ganske fortrinligt Skib, bygget af svært Egetømmer og med en stolt imponerende Reising. Den var en udmærket Seiler og meget populair i Aarhus, hvor den gik under Navnet »Grønlandsfareren«.

Hvert Foraar udrustedes Thetis til sin æventyrlige Fart. Den bemandedes med Byens daarligste Søfolk og Sjouere. Mandskabet var i høj Grad ringeagtet. Naar Thetis, fyldt med tomme Tønder og hvad den behøvede af Apparater til Sælhunde- og Hvalfangst, var seilklar, kastede den los fra Bolværket ved den gamle Toldbod, og hilset af Byens Lediggængere og Skoleungdom, heisede den sine Seil og stod ud over Bugten og forsvandt for at drage til Nordhavets mystiske Kyster. Hele Sommeren var den borte, og der hørtes Intet fra den. Men saa en skøn Dag i October Maaned udbredte der sig det Rygte i Byen, at Thetis var i Sigte. Den kunde paa lang Afstand kjendes paa sit fornemme orlogsmæssige Udseende. Man strømmede ned til Havnen, omsider svaiede Thetis ind under Hurraraab og fortøiedes paa sin gamle Plads. Mandskabet skyndte sig i Land for at drikke saa meget Brændevin som muligt. Man havde nemlig ikke faaet denne herlige Drik deroppe i det høje Nord. Ellers vilde vistnok Thetis være gaaet nedenom og hjem. Faa Øjeblikke efter Landingen vare Grønlandsfarerne pærefulde. Men Herregud, det var jo saa rimeligt. Dagen efter aabnedes Lugerne, og en rædsom Stank steg op fra det Indre af Thetis majestætiske Skrog. Langt borte kunde man lugte Thetis. Saa tømtes dens stinkende Indhold ud. Det maa have været et grueligt Arbeide at losse Thetis. De stinkende Tønder trilledes ud til Trankogeriet paa Grønland, ude ved det gamle Ridehus. Hele Vinteren igjennem parfumeredes Luften af Trankogeriets Virksomhed. Imidlertid laae saa Thetis aftaklet i Havnen. Der var noget nedtrykkende ved Tanken om, at den fordums saa stolte britiske Orlogsmand nu var reduceret til en saa smudsig og stinkende Virksomhed. Det var som en gammel Stridshingst, der var bleven Natvogshest.

Men Thetis gav sig ikke. I Aarenes Løb var dens egetræes Skrog bleven saa gjennemtrukken af Spæk, at det skyede Vandet, og Isskodderne afmægtigt gled af mod dets Sider. Men om det nu var fordi, at Grønlandsfarten ikke længere betalte sig saa godt, eller det var fordi, at Thetis virke-

Portræt af cand. jur. Thomas Funder, som 1830 overtog sin fader, P. Funders tobaksfabrik på Vestergade.

Elter oliemaleri af ukendt kunstner i Den gamle By.

ligt var bleven gammel og skrøbelig, eller det maaske var fordi Thetis' Eier selv var bleven gammel og skrøbelig, Grønlandsfarten ophørte og dermed Thetis Existentsberettigelse. Den holdt sig hjemme i Aarhus Havn, og tilsidst blev den, som andre Orlogsmænd, ophugget. Nogen Efterfølger fik den ikke.

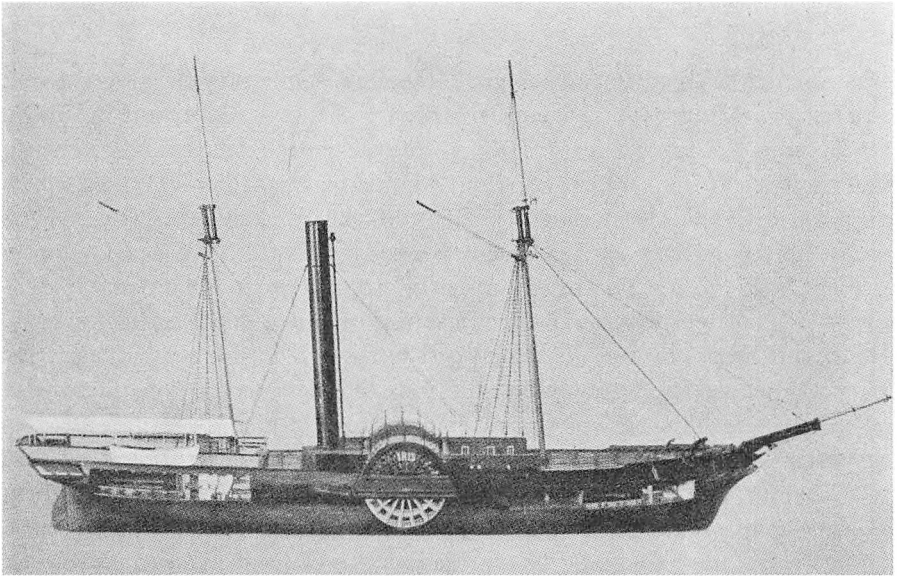
Foruden de ovenfor skildrede Kjøbmænd, der baade vare Grosserer og Detaillister, fandtes der en enkelt Galanterihandel, Agent Døckers paa Store Torv, en Isenkræmmer Søren Jensen paa Lille Torv, nogle faa Vinhandlere og et Par Manufacturhandlere. Disse vare Specialister og handlede kun i Detail. De forsynedes med Varer væsentlig gjennem hamburgske og lübske Probenreutere. De tjente godt paa deres Varer, men Byen var ikke større end at kun faa i hvert Fag kunde trives. De vare særdeles hæderlige og vel ansete Folk, men de besad dog ikke den Anseelse og Indflydelse, som Byens gamle Kjøbmandsfamilier. Man maa desuden erindre, at Fornødenhederne den Gang vare faa og smaa.

SØMÆND

Det var en ikke ringe Del af Aarhus Befolkning, som ernærede sig ved Søen. Fiskergade, Mindegade, Dynkarken, Revet, Spanien, Grønland og andre Gader, som laa nær Søen, vare aldeles overveiende befolket med Sømænd, saavel Skippere som Matroser. Om Sommeren vare de ude paa Seilads med Aarhus Skibe. Det var dog sjældent, at Skibene kom paa længere Fart end Østersøen, Norge og Nordsøen. Disse Reiser vare heldige. Man hørte sjældent Tale om Forlis. Man maa derfor tro, at Sømandsstanden var dygtig. Men man seilede ogsaa meget forsigtigt og kun i den gunstige Aarstid. Det gjaldt mere om at seile sikkert end hurtigt. Kun Thetis var udsat for Fare paa sit aarlige Grønlandstogt. Byens Skippere var et velrenommeret og velhavende Laug. Skipperlauget nævnedes altid med Ærbødighed. Fortjenesten var god og sikker. Man kjendte sine Farvande og indlod sig ikke paa Eventyr. Dermed være ikke sagt, at man ikke forstod at ride en Storm af, eller at man manglede Mod. Mangen gammel Skipper havde været til Orlogs i sine unge Dage og havde kjæmpet mod Englænderne under den lange Søkrig i 1801 og i 1807-14. Mange af dem havde ogsaa som unge Matroser faret paa de lange Reiser. De elskede Søen, og Skipperhistorier vakte altid Interesse, selv om de nu og da vare noget farvede. En udmærket brav og støt Race havde i Tidernes Løb udviklet sig. Som ældre Mænd fik de Skib at føre og satte en Ære i at høre til den berømte danske Sømandsstand.

Farten paa Kjøbenhavn udførtes væsentligst af Paketterne, store, rummelige, velseilende Jagter. En af dem bar det stolte Navn »Anders Sandøe Ørsted«. Dampskibet »Iris« gjorde ikke Paketterne megen Skade, uden forsaavidt Passagererne helst gik med Damp. Men det var billigere at seile med Paketten. Paa Kallundborg gik der tre ens udseende Jagter, Smakkerne »Falken«, »Svanen« og »Ørnen«. De seilede saa tidt som muligt, og de seilede godt. De tog ogsaa Passagerer med. Men det var undertiden en noget langsom Befordring, naar Vinden ikke var god, og ofte laa man om Natten tilankers under Samsøe. At denne Fart vedblivende betalte sig, uagtet Dampskibet »Christian den Ottende«, Capitain Luja, flere Gange om Ugen gik paa Kallundborg, laa i, at man den Gang endnu ikke ret forstod den Sandhed, at time is money, og maaske ogsaa deri, at »Christian den Ottende« just heller ikke var nogen Hurtigløber.

Anden fast Fart fandtes ikke, men vilde man f. Ex. til Norge, kunde man godt komme med et Skib derop. Der var kun den Ulempe derved, at man aldrig rigtigt vidste, naar man kunde komme afsted, og naar man kunde komme hjem igjen.

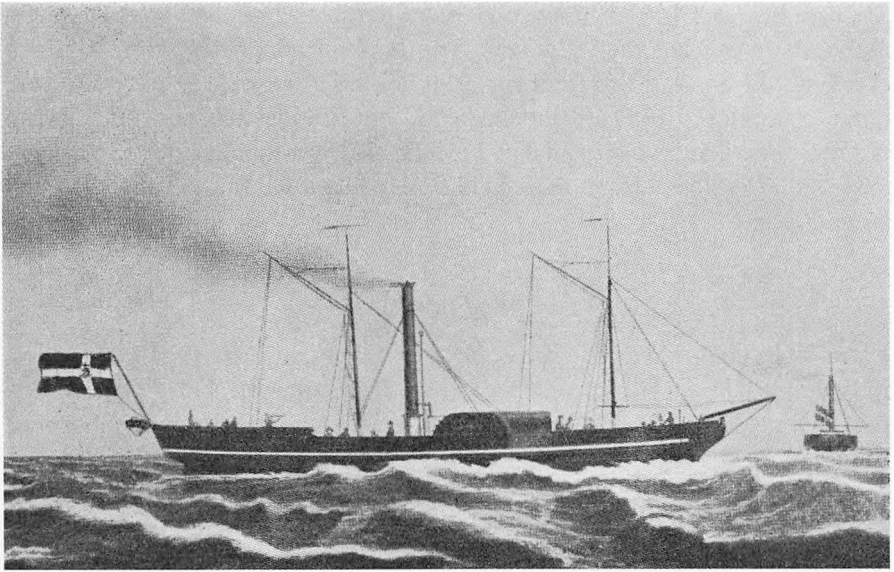
Hjuldampen »Iris«, som ejedes af et Aalborg-interessentskab og i mange år sejlede på ruten København–Århus.

Model i Handels- og Søfartsinuset på Kronborg. Her efter Knud Klem: De Danskes Vej, 1941.

Flertallet af de Skibe, som søgte Aarhus Havn, vare danske Skibe. Af fremmede Nationers Skibe saaes flest Hollændere og norske Tømmerløbere. Hollændernes Kuffer, Tjalker og Everter vare jevnlige Gjæster og ret mærkelige paa Grund af deres eiendommelige Bygningsmaade. Det vakte stor Opsigt, da den første store engelske Skruedamper »Free trade« besøgte Aarhus. Man beundrede denne store Kasse, der af en usynlig Kraft dreves fremad. Men hvis man nu saa »Free trade«, vilde den være en Caricatur af et Dampskib.

Om Vinteren vare de fleste Aarhus Søfolk hjemme, og ernærede sig dels af hvad de havde tjent, medens de vare ude, dels ved at reparere, male og tjære Skibene, dels ved tilfældigt Arbeide. Af tilfældigt Arbeide forefaldt der især det at tjære. En Mængde af Byens Bindingsværkshuse fik deres Tømmer tjæret, og alle Byens Plankeværker og Stakitter og adskillige andre Gjenstande bleve tjærede. Det var bedre og billigere end Maling. Det var desuden et Arbeide, der laa for Sømændene. Det lugtede af Søn.

Gamle Sømænd, som ikke mere kunde fare til Søes, drev Tjæremandsvirksomhed eller Fiskeri paa Søn. Aarhus Bugt vrirmede af Fisk. Men Fiskeriet blev drevet paa en temmelig primitiv Maade, saa at Byens For-

Hjuldampskibet »Christian VIII«, som indsattes på Arhus-Kalundborgruten i 1840.
Farvelagt tegning i Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg. Her efter K. Klem: De Danskes Vej, 1941.

syning med Fisk kunde have været meget bedre. Man fiskede kun til Husbehov. Med Lethed fiskede man saa mange Fisk, at de som Næringsmiddel ikke havde stor Værdi. Man fik saa tidt Torsk, Flyndere og Rødspætter til Middag, at man fik mere end nok af dem. Der gik Flokke af Hummere ovre under Mols og Helgenæs. Men saa langt gad Fiskerne ikke gaa efter dem.

Som ovenfor sagt, Kjøbmændene havde ingen Børs eller Samlingssted. Men det havde Sømændene, nemlig Lodshuset – af nogle feilagtigt kaldet Lysthuset – beliggende ved Havnen, tæt ved den gamle Toldbod. Denne firkantede opadstræbende Bygning med sin rundtløbende Balkon, overdækket af et stærkt fremspringende Tag, endende i et lille Spir med Fløi, der skulle angive Vindretningen, var saaledes indrettet med Skjærme mod de fire Verdenshjørner, at der altid var Læ til en eller to Sider. I den værste Storm kunde man godt tænde sin Pibe der. Forneden var der Bænke, der altid vare besatte med ledige Personer af Sømandsstanden. Her sad man og vrøvlede, skraaede, røg Tobak og holdt Øje med alt, hvad der foregik i Havnen og med hvad der viste sig af Skibe og Baade paa Søen, med Hænderne dybt begravede i Bukselommerne og fuldstændigt uden at tage sig nogetsomhelst for. Lodserne selv var naturligvis faste

Medlemmer af Cirkelen, forsaavidt ikke deres Nærværelse paakaldtes fra Skibe, der søgte ind mod Havnen. Selv Kjøbmænd af den ældre Generation holdt af Søndag Eftermiddag at opholde sig nogen Tid i Læ af Lods-
huset. Samtalen dreiede sig udelukkende om Standsinteresser, men Resultaterne stode ikke i noget rimeligt Forhold til Discussionens udstrakte Vidtløftighed. Der blev, hvad man kalder, »spundet en Ende«, men det var lange Ender.

POLITIET

I det Hele taget bevægede Livet sig den Gang med en vis Langsomhed. Man holdt ikke af Hastværk. Det var en fredsommelig Tid. Et Bevis derpaa var, at der kun hørte en ringe Styrke til at regjere Byens Indbyggere. Borgmester, Byfoged og Politimester, Justitsraad Fleischer, en djerv og dygtig Nordmand, styrede Aarhus med en passende Blanding af Kraft og Mildhed. Han var en prægtig Skikkelse, anseelig og characteristisk. Man maatte have Respect for ham, og alle Byens Folk hilste ham ærbødigt, naar han viste sig paa Gaden, ens klædt Sommer og Vinter, med bar Hals og flagrende Lokker, bredskuldret og sund. Men han døde, vistnok i 1845. Saa blev Embedet delt og Justitsraad Chr. Hertz blev Borgmester, medens Procurator og Politiaassistent Jørgen Nielsen blev Byfoged og Politimester. Byfoged Nielsen havde været i Aarhus siden 1815. Han kjendte saagodt-som alle Aarhusianere personligt, og da han var en Mand af stor Dygtighed og Hæderlighed, nød han i høi Grad Befolkningens Tillid. Da han tillige var en begavet og vindende Personlighed, faldt det ham ikke vanskeligt at holde Orden. Mangfoldige Sager ordnede han underhaanden i al Stilhed. Det var ikke saameget Politimesteren, Folk søgte Raad og Veiledning hos, det var Manden. Men det maa ogsaa indrømmes, at Aarhusianerne vare gode at komme tilrette med. Politiken havde endnu ikke begyndt at løbe rundt i Hovedet paa Borgerskabet. Socialisme og den Slags Ideer drømte endnu Ingen om. Saa godt som alle Anliggender ordnedes med det Gode og i Venskabelighed. Derved stod alle Parter sig bedst.

Byens egne Indvaanere gjorde sig yderst sjældent skyldige i Lovbrud. Hændte det at nogen stjal eller paa lignende Maade forsaae sig, vidste Politimesteren strax, hvor man skulde søge Misdæderen, og længe varede det ikke førend Sagen var fuldt oplyst. Noget vanskeligere kunde det stille sig, hvis Forbryderen var en udenbyes Mand. Der var nemlig adskillige professionelle Tyve, Bedragere og Bondefangere i Jylland. Men de vare forøvrigt temmelig vel kjendte. At en Forbrydelse forblev uopdaget var derfor yderst sjældent.

Det var disse Forhold, som gjorde det forklarligt, at der kunde holdes god Justits i Aarhus af Politimesteren med siger og skriver tre Politibetjente og 7 Natvægtere. Disse tre Politibetjente vare ældre Borgere, som det var gaaet tilbage for. De to af dem havde været Skomagere og den tredje

*Borgmester og byfoged
Hans Astrup Fleischer.*

*Efter litografi fra 1844 af
liberale medlemmer af den
jydske stænderforsamling.*

Murer. De vare temmelig gamle og alt andet end mobile. De havde ikke den fjerneste Lighed med vor Tids raske Politibetjente. Deres Løn var ikke høi, men hos Borgerne oppebar de adskillige Sportler, dels som Pengedouceurer og dels som andre Behageligheder. De kunde jo nok holde Orden i Gaderne om Dagen, men hjælpe Politimesteren til Opdagelse af Tyverier og desl., kunde de ikke. Det maatte han selv om. Politibetjentenes Tankegang var langsom, og saadan noget som Snildhed laa langt fra dem. I adstadig Pasgang bevægede de sig ad Gaderne, standsede af og til og fik sig en Passiar med en Ven eller gik ind og vederkvægede sig paa et af Byens bedre Værtshuse. Forsaavidt svarede de til det Ideal, som bestaar i, at Politiet er Befolkningens Ven. Regelmæssig Patrouillering var der ikke

*Rasmus Nielsens forældre, politimester Jørgen Nielsen og hustru, Nicoline, født Øllgaard.
Efter oliemaleri af ukendt kunstner i Den gamle By.*

Tale om. Politibetjentene spadserede bare paa Gaderne efter eget Tykke. Der var Fred i Gaden.

Om Natten vaagede de syv Vægtere under Overtilsyn af en Vægtervagtmaster over Stadens Sikkerhed. Disse Vægtere vare egentlig Arbeidsmænd, ved Siden af at de vare Embedsmænd. De vare haandfaste ældre Mænd med nogen Sangstemme. Deres Klædedragt var en svær mørkeblaa Kava med blanke Knapper og Kongens Navnetræk, tunge Fedtlæders Støvler og en Læderkabuds. I Haanden bar de et frygteligt Vaaben, nemlig en Morgenstjerne af samme Model som dem, der blev brugte paa Korstogenes Tid. Det var et saa skrækkeligt Vaaben, at det vilde være umuligt at bruge det i Overensstemmelse med Hensigten. Hver Time sang Vægterne de foreskrevne af Thomas Kingo forfattede Vægtersers, til stor Gène for saavel dem selv som for Byens sovende Borgere og Borgerinder. Det var slemt nok at høre paa, men endnu værre var det, at hvert Kvarter raabte Taarnvægteren fra Domkirketaarnet til de tre Verdenhjørner, Syd, Vest og Nord, hvad Klokken var og hvad Vinden var, altsaa raabte Taarnvægteren 12 Gange i hver Time, og det skete gjennem en Raaber, saa at det gjaldede hen over Husenes Tage. Mærkeligt nok raabte Taarnvægteren aldrig at Vinden var Nord, Syd, Øst eller Vest, men altid Nordost, Sydvest, Nordvest, Sydost. Det passede bedre i Skanderingen: »Hov Vægter! Klokken er slagen ti. Vinden er Sydvest!« Hvilken Interesse Aarhus-

ianerne kunde have af hvert Kvarter i den lange Nat, at faa at vide hvad Vinden var, er ubegribeligt. Men det er der jo saa meget mellem Himmel og Jord der er, siger Hamlet. Dog havde denne vældige Vægterskraalen den Fordel, at Folk kunde høre at Vægterne vare vaagne, og at de maaske kunde opdage mulige Ildebrande i Tide.

ILDEBRANDE

Ja Ildebrande, de vare ikke ganske sjeldne. Det kom vel af, at Husene vare af Bindingsværk. Ildsteder, Kakkellovne, Skorstene og Belysningsmidler vare heller ikke af den bedste Slags. Byens Brandvæsen var efter Omstændighederne ikke saa daarligt. Naar Ildebrande opdagedes, skyndte man sig hen til Domkirketaarnet, og ved Hjælp af et nedhængende Reb satte man Stormklokken i Bevægelse. Den, der kom først, fik 10 Rigsdaler i Douceur. Derefter søgte Vægterne at gjøre den størst mulige Larm ved at støde i deres Piber og brøle Brand! Brand! Trommen gik. Stadstambourens Trommehvirvler vækkede dem, som Vægterens Skraal ikke havde vækket, Dragonregimentets Trompetere blæste Allarmsignaler. Folk styrtede ud paa Gaden, og gjorde hvad de kunde for at forøge Larmen. Alle de, som havde Heste, havde ogsaa Sluffer, en Slæde med en Vandtønde paa og Bjælder, og disse Sluffer foer afsted med trampende Heste hen over den knudrede Stenbro til Brandstedet. Sprøiterne kom rullende, naar de i Brandkorpset indrullerede Karle og Haandværkssvende vare arriverede til Sprøitehuset ved Domkirken. Brandmajoren og Brandofficererne, i graa Uniformskjoler med sorte Rabatter og trekantede Hatte med gule Fjerbuske, kommanderede. Saa blev der sprøitet og revet Mure ned. De nærmestliggende Bygninger blev tildængede med Vand for ikke at fænge. Selve det brændende Hus lod man nogenledes brænde af til Grunden. Man formaaede ikke at slukke Branden, men man hindrede den i at brede sig. Dette Resultat maatte efter Datidens Forhold anses for tilfredsstillende. Saalænge Branden stod paa vedblev man at klemte med Stormklokken, og Klemningens Styrke rettede sig efter Ildens Heflighed. Paa denne letfattede Maade holdtes hele Byen à jour med, hvorledes Branden udviklede sig. Det er en Selvfølge, at Alle stod op, Ingen blev liggende i sin Seng. Efter saadan en Brandnat var hele Byen udmattet og hvilede. Underligt nok fandt ingen saa stor Ildsvaade Sted, at mere end een Eiendom brændte ad Gangen. Man maa vel deraf slutte, at Brandkorpset var ret godt. Vand havde man nok af. Man havde baade Aaen og Havet, Borrebækken og Byens mange Brønde at øse af.

Det var en hensigtsmæssig Ordning, at Politimesteren tillige var Brand-

major. Det, at det var Politimesteren selv, der førte an, gav ham som Brandmajor Autoritet, og det faldt ham lettere at opretholde Disciplinen end det vilde falde nogen Anden.

I tidligere Tid var der en Art Politimand, som førte den mærkelige Titel »Stodderkonge«. Hans Bestilling var at have Øje med og bortfjerne fra Byen alle Vagabonder og lignende skadelige Existenser, som ikke hørte hjemme i Aarhus. Dette Embede blev dog nedlagt i Begyndelsen af Fyrerne.

Sundhedspolitiet udøvedes under Politimesterens Befaling af Natmanden. Denne Dignitar havde sin Embedsbolig i et lille Hus udenfor Munkeport. Han bortførte Renovationen, forsaavidt Huseierne ikke selv besøgede det. Ved Siden af denne velgjørende Virksomhed, havde han en ret indbringende privat Praxis ved at flaa Huden af selvdøde Heste og Køer, og grave Kroppene ned i sin Have, der som Følge af at den var en Slags Kirkegaard, udmærkede sig ved en svulmende Vegetation.

Skarpretter havde man ikke. Der var heller ingen Brug for ham. Det vilde have været en ren Sinecure. Men man havde en Galgebakke som Reminiscents fra den Tid, da Henrettelser vare en ikke ualmindelig Folkeforlystelse. Nu gjorde Galgebakken Tjeneste som Exercerplads.

RAADHUSET

I Forbindelse hermed kunne vi omtale Raadhuset eller, som det almindeligvis kaldtes, »Raadstuen«. Den laae, som før omtalt, for den brede Ende af Store Torv, tvers for Domkirken. Det var en hvidkalket to Etages Bygning i Frederik IV. Stil, en ret smuk og solid Bygning med en monumental Dør paa Midten, til hvilken en bred Stentrappe førte op. Bagved den var der en Gaard, omgivet af en høi Mur af Hensyn til Arrestanterne. Til venstre for Hovedindgangen var Vagtlokalet for Dragonernes Hovedvagt. Til høire var den finere Arrest for Gjældsarrestanter og Arrestforvarerens Embedsbolig. Paa 1ste Sal var der midtveis en stor Sal, Raadhussalen. Her var ophængt et stort oliemalet Portrait af Kong Frederik VI. i rød Uniform, ridende paa en steilende hvid Hest. Hvem der har malet dette daarlige Maleri, veed jeg ikke, men Kunstneren har udentviwl som Forbillede valgt Davids berømte Maleri af Bonaparte, der rider over Alperne. Det var et gyseligt Billede, men det tænkte man ikke paa. Man var loyal og det vilde have været høist oprørsk, hvis Nogen havde sagt, at Billedet var daarligt; det forestillede jo Kong Frederik VI. Ved Siden af denne Sal var der flere mindre Værelser, der benyttedes som Retslokaler og til Møder. I det daglige Retslokale hang der et Portrait af den for sin høje Alder af 146

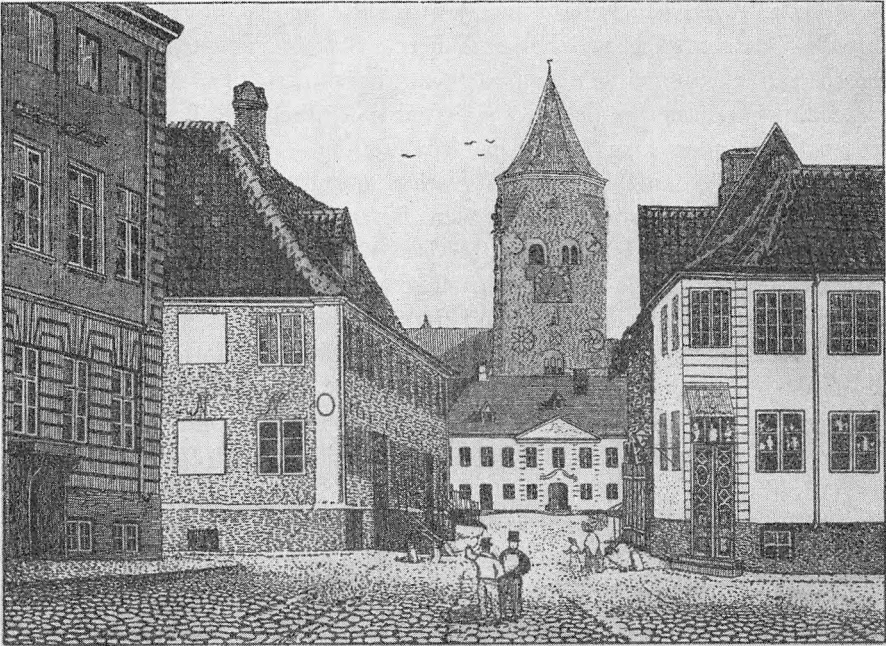
*Biskop Brammers gæster trækker frisk luft i bispegårdens have efter middagen. Som det vil ses, optog haven en stor del af teatrets og det nuværende Bispetorus plads
Efter akvarel af Fr. Visby i Den gamle By.*

Sommerliv ved skovfogedhuset i Risskov. Omtrent midt i billedet ses skovfoged Knudsen og hans kone ile afsted for at betjene gæsterne.

Elter akvarel af Fr. Visby i Den gamle By.

Lilletterov, Borgporten og Storetorv med det gamle rådhus foran domkirken ca. 1840.

Efter daguerreotypi af guldsmed Chr. Piil i Aarhus folkebibliotekers lokalhistoriske samling.

Aar berømte Nordmand Drackenberg, og nogle Prospekter af Aarhus i Fugleperspektiv. Paa det med et grønt Tæppe dækkede store runde Bord, stod der en monumental Snustobaksdaase til Afbenyttelse for Dommeren, Byskriveren og Retsvidnerne. De bespistes med Snus paa Stadens Regning, altsaa som et Prytaneion. Paa Loftet laae nogle Relikvier, nemlig nogle Lænker og Haandjern, samt et Exemplar af den spanske Kappe.

Arresterne vare i Kjældereren. De vare mørke, fugtige, høist uhyggelige og stærkt garnerede med Jernstænger for Vinduerne. Man kunde godt kigge ned til Arrestanterne og tale med dem, naar Vinduerne vare aabne. Jeg erindrer at have hørt, at den daværende Arrestforvarer, Taarnby, brugte Arrestanterne til at arbejde privat for sig. En Gang havde han ladet en Arrestant gaa et Ærinde ud i Byen. Arrestanten benyttede Lejligheden til at absentere sig. Taarnby gik og ventede i stor Angst for, at han ikke skulde komme tilbage. Det trak ud ad Aftenen og Arrestanten blev stadigt borte. Taarnby var en meget gudfrygtig Mand. Han henvendte derfor inderlige Bønner til Forsynet om at sende Arrestanten tilbage. Henimod Midnat bankede det paa Vinduet. Da Taarnby saae ud, opdagede han til

sin Glæde, at det var Arrestanten, som meldte sin Ankomst. Taarnby opfattede dette som skeet ved Himlens directe Styrelse, Frugten af hans Bøn. Sagens sande Sammenhæng var den, at Arrestanten var bleven sulten og frøs. Han havde derfor besluttet sig til at gaa tilbage til Taarnby, da han jo altid en anden Dag kunde gaa sin Vej.

Man havde den Gang ikke i Aarhus nogen ordentlig stor Dansesal. Man kunde derfor laane Raadhussalen til større Baller. Ved saadanne Leiligheder pleiede Ballets Giver at tractere Arrestanterne med god Mad og Punch. Desuden havde de den Fornøielse at høre Dansemusiken. Fangerne vare naturligvis saa altid glade, naar der var Raadstuebal.

Taarnby fik sin Afsked paa Grund af den ovenfor anførte Historie. Han drak som en Svamp, men han var en præcis Mand i Domkirken. Han overværede altid Gudstjenesten og sad lige under Prædikestolen. Hans Afløser som Arrestforvarer blev en forhenværende Underofficer v. Lützwow, en rigtig flink og ordentlig Mand, som i mange Aar med Hæder beklædte sin Stilling. Han var nok af tydsk Adel.

En anden Adelsmand, der stod i Stadens Tjeneste, var Stadstambouren von Støcken. Det var en ualmindelig smuk og statelig Mand, der slog sin Tromme med en Grandezza, som om han havde været Tambour i Napoleons Garde. Man vil nu ikke ret kunne tænke sig, at man overhovedet behøvede nogen Stadstambour. Men han var en nyttig Mand. Offentlige Bekjendtgørelser fra Autoriteterne meddeltes Aarhusianerne paa den Maade, at von Støcken, væbnet med sin Tromme gik omkring i Byen, stillede sig op paa Gadehjørnerne, slog en Hvirvel paa Trommen og oplæste Bekjendtgørelser for de studsende Tilhørere. Saasart von Støckens Tromme hørtes, kom alle Omkringboende til Vinduerne og aabnede dem for at høre Oplæsningen, Læredrenge kom galopperende paa deres Træsko, Tjenestepigerne paa deres Tøfler og Gadens Ungdom standsede sin Leg for at lytte. Men det var ikke alene offentlige Meddelelser, von Støcken promulgerede. Enhver kunde for en billig Betaling »lade Trommen gaa« om tabte Gjenstande, ledige Tjenester, Theatreens eller Beridernes Forestillinger, kort sagt en stor Del af, hvad man nu lader avertere i Bladene.

Foruden von Støcken var der en communal Udraaber, men han var Specialist. Han bekjendtgjorde kun hvilke Fisk, der vare at faa paa Fiskekorvet ved Frederiksbrogade, og Prisen. I Haanden bar han nogle afdøde Repræsentanter for de Arter af Fisk, der vare at faa. Saa raabte han : »Der er levende Rødspætter ved Basballe Bro, 8 Skilling«. Uniformeret var denne Bestillingsmand dog ikke.

A propos, Uniformer, saa var man i Fyrreterne over hele Landet, altsaa

ogsaa i Aarhus, uniformsbegeistret. Uniformerede vare misundte af de ikke Uniformerede, og almindeligvis kunde man ogsaa opnaa den Lykke at blive uniformeret, om ikke paa anden Maade, saa ved at træde ind i Borgervæbningen.

Naturligvis vare alle »Embeds- og Bestillingsmænd« uniformerede og skulde i Funktion bære Uniformen. Man saae altsaa mange flere Uniformer end nu.

Jeg mindes den gamle livlige Stiftsamtmænd, Kammerherre Rosenørn, en lille mager Mand med lidt rødligt Haar, iført carmoisinrød Kjole, stor trekantet Hat, staaende bag paa sin Kane, med lange hvidgule Uldstrømper trukne over Støvlerne og naaende ham midt op paa Laaret, knaldende med sin langsnærtede Pidsk, fare afsted gennem Aarhus snedækkede Gader. I vor Tid vilde det blive anset for en mindre passende Brug af Uniformen, men den Gang var det ingenlunde.

Borgmester, Byfoged, Byskriver, Herredsfogder og Birkedommere prangede i carmoisinrøde Kjoler med Guldbroderier, trekantede Hatte, Kaarde og Galloner, Toldvæsenet spillede i de grønne Farver med Guldbroderi, Overkrigskommissairen og andre betitlede Folk havde hver sin særegne Uniform. Brandofficererne vare lysegraa, Politibetjentene røde. Det gav et vist Liv ved høitidelige Leiligheder, at se de mange, smukke farverige Uniformer.

DRAGONERNE OG BORGERVÆBNINGEN

Prinds Frederik Ferdinands lette Dragoner, siden 1842 benævnet 3die Dragonregiment, havde Garnison i Aarhus. Dets gamle Uniform fra Frederik VI.s Tid var ligefrem malerisk. Hjelmen var af sort Læder med et bredt rødt Læderbaand fornedet, Messingbeslag og en sort Hestehaar Kam, kaldet en Vulf, rød Trøje med smaa Skjoder og sorte Rabatter, lyseblaa Benklæder og forskellige Snore og Kvaster. Officererne havde desuden en Galla Uniform, langskjødte rød Kjole og trekantet Hat. Senere forandrede Uniformerne saaledes, at Rabatterne bortfaldt og Hjelmen fik en anden slankere Form og Messingkam istedetfor Vulfen. Regimentet tog sig stadseligt ud, og det var vel beredent og vel exerceret. De daarlige Avancementsforhold bevirkede, at en Del Ritmestre og Lieutenanter vare temmelig gamle, men da de forstod at bære en Uniform med smuk Holdning, tog de sig alligevel godt ud. Regimentet var meget populært i Aarhus. Man betragtede med Interesse Exercitsen paa Ridebanerne, ved Paraden om Søndagen og ved andre festlige Leiligheder stod Regimentet i fuld Puds opstillet paa det Store Torv, Musikken spillede, Officererne

*Løveapotekets bygning på Storetorv som den så ud før ombygningen for ca. 80 år siden.
Efter foto i Den gamle By.*

modtog Parolen af Oberst Juel, Regimentets Chef, og en Mængde Mennesker vare tilstede og betragtede dette tiltalende militaire Skuespil. Ikke sjældent mødte ogsaa Stiftamtmand og Byens høiere Embedsmænd i fuld Galla ved Paraden. Man skulde tro, at den lange Fredsperiode havde svækket Dygtigheden, men Krigen 1848–50 viste det Modsatte. Forholdet mellem Officererne og Byens Borgere var særdeles venskabeligt. Men da Officererne ikke vare videre vel lønnede, medens Borgerne gennemgaaende vare mere eller mindre velhavende, fik Officererne ikke nogen dominerende Stilling. Der var en god Aand blandt Officererne. Tvistighed og Skandale kjendtes ikke. Underofficerer og Menige stode ogsaa i det bedste Forhold til Byens civile Befolkning.

Men saa var der Borgervæbningen. Borgervæbningen! Hvilke glade Minder fremkalder ikke dette Ord! I Aarhundredets første Aar havde Patriotismen skabt Borgervæbningerne, vistnok med det Maal for Øje at forsvare »Arnen«. Da Krigen var endt, vedblev Borgervæbningerne at bestaa, men de stod nu ikke mere i Mars' Tjeneste, det var Forfængeligheden, der holdt dem ilive. Uniformsgalskaben havde sin store Del deri,

og saa var der det mageløse, at hvis man kunde blive Borgerofficer, saa kom man i Rangen, Madammen blev Frue og Døtrene, som hidtil havde maattet nøies med at være Jomfruer, blev Frøkener. Og hvor herligt er det ikke saaledes at kunne hæve sig over sine Ligemænd! En Rangsperson, det er dog noget ganske anderledes udmærket end at være et almindeligt Menneske. Naar man var Lieutenant i Borgervæbningen, kom man til at commandere over de andre almindelige simple Borgere. Dragonerne skulde gjøre Honneur for Borgerofficerer i Uniformen. Borgervæbningen var Byens Stolthed. Officererne, eller mange af dem, kroede sig som Haner, tog Sagen alvorligt og bildte sig ind, at de vare Militaire og kunde bruges som saadanne. Denne Vildfarelse blev de forresten grundigt revne ud af i 1848. Da Armeen efter Slaget ved Slesvig rømmede Halvøen og først det falske Rygte om, at Slaverne fra Rendsborg vare slupne løs paa Jylland, senere den virkelige Sandhed, at Fjenden nærmede sig, traadte frem, pakkede Borgerne deres Uniformer ned i Kjælderen eller paa andre hemmelige Steder, medens Geværerne, nogle stakkels gamle ubrugelige Muskedonnere med Flintestenslaas, bleve bragte ombord i nogle Jagter og sendte til Samsø. Den drabelige Borgerofficer gav sig det mest muligt tamme og fredelige Udseende for ikke at irritere Fjenden. Herved fik Borgervæbningen et Choc, som den aldrig forvandt. Den sygnede hen, til den omsider ganske forsvandt.

Men medens Borgervæbningen endnu stod i sin Glands, var den værd at se paa. Den udviklede militair Pragt. Store tjærekandeformede Chakoter af meget gammel Model med gule Agramaner og Kvaster, blinkende Plader og Beslag, himmelhøie Uldpompons, der daskede vippende til alle Sider og nikkede fornøieligt forud, bagud og til Siderne, alt eftersom vedkommende Borgerhoved bevægede sig, dækkede Krigerskikkelsens Hoved oven til. Et høit, stivt, sort Halsbind var det Fundament, hvorpaa samme Hoved hvilede og som tillige understøttede Hagen paa en saadan Maade, at Næsen kunde bæres høit. Den langskjødede Uniformskjole var rød, med blaa Rabatter og forskjellige Snore og Kvaster, der var til mindre Nytte end Pryd. I hvidt Krydsbandoler hang Sabelen og Patrontasken. Til Galla bares hvide Benklæder, men i Almindelighed mødte man med sorte do. Ikke altid vare de menige Borgere paa det rene med, om de hvide eller de sorte Pantalons skulde bæres. Derved fremkom det noget umilitaire Forhold, at nogle mødte med sorte, andre med hvide Ben. Det gav Geledderne et noget eiendommeligt Udseende.

Hvad Exercitsen angaaer, var den yderst mangelfuld. Retningen var ikke ulastelig, hvortil det bidrog en Del, at mange Borgere vare tykmavede og derfor ikke kunde komme i Retning med de smækre. Selvfølgelig var

Iveren for Exercitsen mindre hos de Menige end hos Officererne. Der var noget Uensartet over Borgerne. Hverken Ansigter eller Legemsbygning tog sig ud. Venstre Fløimand var i en lang Aarrække en lille pukkelrygget Hattemager Pippel. Man maa vel nærmest sige, at Borgervæbningen var en Carricatur af et militairt Corps, til Trods for at Stadshauptmanden, thronende paa en af sine private Kjøreheste, ledsaget af den snurrige lille Adjutant, Dreier Lisberg, foer frem og tilbage foran Fronten og søgte at bibringe Borgerne den rette Holdning.

Det maa indrømmes, at mange fornuftige Mennesker loe ad Borgervæbningen, men de bleve betragtede som Skumlere.

En stor Dag var det for Borgervæbningen, naar den paa Kongens Fødselsdag skulde holde Parade sammen med Dragonerne. Saa kom allerforrest Adjutant Lisberg ridende med et utroligt Udtryk af Vigtighed. Derefter kom Stadsmusikant, Capitain Per Albrecht, en udmærket smuk gammel Kjæmpeskikkelse, marcherende i Spidsen for Borgermusiken. Saa kom Stadshauptmand Severin paa sin fromme Kjørehest og endelig selve Væbningen, ført af sine udmærkede Officerer og Underofficerer. Allersidst sluttede Hattemager Pippel Optoget. Det var som om hans Pukkel skulde dække Arriéregarden.

Det hele var saa løierligt og morsomt et Syn, at de yngre Mennesker, som læse denne Skildring af Borgervæbningen, ville tro, at jeg overdriver. Jeg forsikrer for, at det er sandt altsammen.

Lidt længere tilbage i Tiden var der endogsaa et borgerligt Artillericorps som havde nogle Kanoner, der i Exercertiden bragtes i Position i et lille Søbatteri udenfor Meilgades Port, hvor de med deres gabende Svælg truede den engelske Flaade, hvis den nogensinde skulde driste sig til paa fjendtlig Vis at nærme sig Aarhus.

Ved Siden af Borgervæbningen bestod der et lille Corps, som kaldtes Jægerne, og som navnlig recruteredes med Handelsbetjente og Contoirister. De exercerede lidt bedre og saae meget bedre ud end Borgervæbningen. De vare unge og adrætte. Deres Uniform var i samme Stil som Borgernes, men den var grøn for at skuffe Fjenden, at han ikke skulde kunne kjende dem fra Træer og Græs. Dette lille Corps forsvandt før Borgervæbningen eller maaske samtidigt med den.

TOLD OG CONSUMTION

Skjøndt Aarhus kunde stille en saa imponerende Militairmagt paa Benene, saa var den dog en ganske forsvarsløs By, den var en fuldkomment aaben By, det vil sige i Realiteten. Formaliter havde den nemlig en Grændselinie,

Vejen forbi Arhus mølle, der også var en del af vejen »bag om byen«. Bygningen, som skimtes bag træerne, findes nu i Den gamle By.

Akvarel, malet ca. 1860 af fru Bertha Weis, nu i Den gamle By. Her efter foto i Arhus folkebibliotekets lokalhistoriske samling.

der strakte sig fra Port til Port mod Landsiden. Mod Øst dannede Havet Bygrændsen. Denne Grændse havde den Betydning, at der skulde erlægges Told af alle de Varer, som indførtes til Byen fra Udlandet, og Consumtionsafgiften for alle de Næringsmidler, Fourage o. s. v., som tilførtes fra Landet. For at vaage over Toldens og Consumtionsafgiftens rigtige Erlægelse sørgede Toldvæsenet nede ved Havnen, og ved alle Portene var der smaa Contoirer, hvori der residerede Consumtionsbetjente.

Toldvæsenet var vistnok ret godt. Men det var heller ikke saa vanskeligt at holde Øie med de Skibe, som laa i Havnen. Rigtignok gik der dunkle Rygter om, at visse Kjøbmænd forstod at unddrage deres Varer eller nogle af dem for Toldvæsenets Argusblik. Men det var vel ikke i nogen synderlig Udstrækning, at der blev smuglet fra Søsiden.

Derimod var det en anden Sag med Consumtionen fra Landsiden. Naturligvis vare alle consumtionspligtige Varer, som tilførtes Byen pr. Vogn, nødt til at passere ind gennem Byens mange Porte, hvor Betjentene selvfølgelig standsede dem og undersøgte Vognenes Indhold. Det var ikke faa Penge, der kom ind ad den Vei, skjøndt der blev smuglet efter en uhyre

Maalestok. For det Første vare Consumtionsbetjentene saa yderligt slet lønede, at det var tilgiveligt, om de imod en lille contant Douceur eller nogle Fødevarer lukkede Øinene i for hvad Vognene indeholdt, og dernæst kunde Indsmugling foregaa aldeles uhindret gjennem den store Mængde af Haver, der med Bagsiden vendte ud til Veiene bag om Byen. Naar man ganske ugenert af Consumtionsbetjentene kunde føre Fødevarerne ind, hvorfor skulde man saa have det Besvær og den Udgift og desuden uleilige Consumtionsbetjentene med at betale Afgiften. Om Natten blev Byens Porte lukkede og kunde kun passeres, naar man havde vækket Consumtionsbetjenten og faaet ham til at lukke op. Man lod helst den stakkels Mand sove i Fred og transporterede saa Varerne ind gjennem Haverne. Det kan med Grund siges, at det var en unyttig Foranstaltning at lukke Portene. Det kan være rigtigt at lukke Portene paa en Fæstning, for derved hindres Tilførsel, saa at ikke engang en Kommenskringle kan komme ind, hvilket kan sees af Ulysses von Itacia, hvor Chilian hindrer Tilførsel til Troia. Men en aaben By kan jo begribeligvis ikke lukkes af. Den Consumtionsafgift, der blev erlagt, faldt derfor mest paa Bønderne, hvorimod Byens Folk smuglede alt hvad de kunde. Det ansaaes ikke som uærligt.

Engang skulde en ny Skriversvend fra Byfogedcontoiret hente en stor Protokol hos Stiftamtmanden, som boede udenfor Byen paa Jærgaarden. Drengen var fra Landet og troede derfor, at der skulde erlægges Consumtionsafgift af alt muligt, altsaa ogsaa af Protokollen. Han manoevrerede saaledes, at det lykkedes ham at smugle Protokollen ind gjennem en Have, og da han kom tilbage til Contoiret med Protokollen, roste han sig af sin Bedrift og fortalte selv Byfogden, hvor snild han havde været.

TJENESTEFOLK

Karle og Piger fik en overmaade lille Løn i rede Penge. Men det hjalp en Del, at de ogsaa fik Foræringer af deres Herskab i Skikkelse af Klæder og Skotøi. De vare altid fæstede halvaarsvis. Fordetmeste forblev de i den Tjeneste, de en Gang vare komne i, i flere Aar. Det ansaaes for mindre anbefalende at skifte Tjeneste. De blev gennemgaaende godt behandlet. Pigerne fandt deres Fordel ved at blive i Tjenesten til de blev gifte. Karlene tjente ogsaa helst det samme Herskab, indtil de kunde nedsætte sig i en eller anden lille Forretning, som Handlende. Jyderne ere jo i det Hele vel oplagte til Handel.

Der herskede et patriarkalsk Forhold mellem Herskab og Tyende. Om end Standsforskellen medførte en dyb Kløft, saa interesserede Herskab og Tyende sig levende for hinandens Vel. Naar Tyendet omsider forlod

Tjenesten for at træde ind i en mere selvstændig Virksomhed, fortsattes Bekjendtskabet alligevel, og det gjensidige Forhold anfægtedes ikke deraf. Herskabet paavirkede Tyendet i god Retning, og mangen Pige, der som ganske ung var kommen til at tjene i et større Hus, endte som en agtbar Borgermadam, der kaldte sine Børn op efter sit forrige Herskab. Af dette Forhold udviklede der sig et Samkvem mellem Byens Høierestillede og Laverestillede, som gjorde begge Parter Ære. Den Omstændighed, at Tyendet almindeligvis blev i Tjenesten gennem en længere Aarrække havde ogsaa den Indflydelse, at saavel Karle som Piger bleve dygtige til deres Gjerning, ordentlige og respektable i deres Vandel. Drikfældighed og Usædelighed gjorde hurtigt et Tyende umuligt og medførte, at Vedkommende sank nedad og endte i Fattigdom og Usselhed.

I de fleste Huse holdtes der forholdsvis mange Tjenestefolk. Dels var det ikke saa dyrt og dels foretoges den Gang mange Arbejder i Huset, som nu besørages paa anden Maade. Man støbte f. Ex. selv sine Tællelys. Man slagtede selv Svin og tilberedte selv Skinker, Pølser og andre Fødemidler. Man lod sit Brænde save og hugge hjemme, man lavede selv Kartoffelmel, tappede Øl af, kartede og spandt, vadskede den store Beholdning af Dækketøi, Linned o. s. v., bagte Kager og finere Brød, strikkede Strømper og Uldtrøier. Mange Familier havde nogle Tønder Land paa Byens Mark, som man selv drev, man holdt den store Have i Stand, hvor man selv dyrkede Kjøkkenurter, man skurede og skruppede Gulve og Trapper, polede de store Masser af Kobbertøi o. s. v. Mange Ting, som man nu køber færdige, maatte man selv lave. Man havde ingen Gaskogning, og Svovlstikker sparede man paa. Der gik megen Tid med at slaa Ild ud af Flintesten og faa Høvlespaanerne til at fænge. Al Kogning og Stegning var langt mere omstændelig og besværlig med de mere primitive Apparater, som stod til Raadighed. Man fik ikke som nu Alting bragt i Huset, men maatte selv lade det hente.

Hvis en Husmoder nu blev sat i den Nødvendighed, at maatte sørge for alt muligt paa samme Maade som den Gang, vilde hun fortvivle og først ret paaskjønne, hvor bekvemt det nu er blevet at føre sit Hus.

Der var altsaa Beskjæftigelse nok for Tyendet. Og dog var man saa tidligt færdig, at Karlen og Pigerne kunne tilbringe et Par Timer hver Aften efter Arbeidets Slutning, med at sidde sammen i Kjøkkenet og passiare. De havde det saaledes ret behageligt. Men egentlige Fornøielser havde de ikke mange af. En Gang imellem kom de paa Comedie eller til Beriderne. Men Dands og lignende Lystighed var der meget ringe Leilighed til. Man maa vel erindre, at Fordringerne i saa Henseende vare smaa. Alt var præget af en Tarvelighed, som man nu vanskeligt kan forestille sig.

FATTIGVÆSEN

Ligesom stor Rigdom var sjelden, var stor Fattigdom det ogsaa. Det almindelige var en jevn beskeden Velstand. Naturligvis fandtes der Fattige, endogsaa meget fattige Personer. Men det kom ikke af Arbeidsløshed. Enhver, der vilde, kunde tjene det Nødvendige til Livets Ophold. Der behøvedes ikke saa meget, da Fornødenhederne vare faa og Priserne lave. Naar alligevel en Familie eller enkelt Person nedsank i Fattigdom, var det i Almindelighed begrundet i Dovenskab eller Drikfældighed. Brændevinen gjorde ogsaa den Gang Proselyter. De Fattiges Antal var ikke stort, og det var egentlig kun Faa, der kom ind under det offentlige Fattigvæsen. De Fleste havde en eller flere velhavende Familier at holde sig til, saa at de kunde komme igjennem ved den private Godgjørenhed. Selv de, der kom paa Fattigvæsenet, havde som oftest nogen Hjælp hos Private, hvor de hentede Mad og fik aflagte Klæder. Paa »Graven« laa der et Hus, hvori en Del fattige Familier havde Bolig. Der var Udskuddet anbragt. Den Lugt af Urenlighed, som herskede derinde, viste, at man indskrænkede sig til at give Beboerne Husly, men ellers ikke tog sig af Hygieinen. Den hele Anstalt var ikke synderlig stor.

Klosteret ved Frue Kirke var ikke nogen Fattiganstalt. Det var en Stiftelse, hvori gamle Mennesker blev anbragte. Der var rent, hyggeligt og ordentligt. De gamle Beboere, mest Fruentimmer, levede der under gode Forhold. De strikkede, syede, snusede og passede deres Blomster. De kunde gaa ud saa meget de vilde, og besøgte da deres bekjendte Familier. Det Eneste, der kunde genere Beboerne, var, at der iblandt dem ogsaa fandtes enkelte Sindssyge. Men det var fredelige og stilfærdige Personer, der ingen Fortræd gjorde. Iblandt disse var der en stakkels Kvinde, som kaldtes Russi Kabussi. Hun var sindssyg og forstod ikke Dansk. Hun sagdes at være funden vankende om et Sted ved Stranden, og Ingen vidste hvem hun var, eller hvorfra hun skrev sig. Hun elskede Børn og var henrykt, naar Nogen kom og besøgte hende. Sin Tid tilbragte hun med at lege med Dukker. De andre Beboere vare gode imod hende, og hun selv var altid venlig og kjærlig. Der fortæltes forskjellige romantiske Ting om hende. Men Sandheden er den, at Ingen vidste noget om hende, andet end at hun var funden i hjælpeløs Tilstand og rimeligvis var sat i Land fra et fremmed Skib. Flere Sprogkyndige forsøgte at udfinde hendes Nationalitet, men det var forgjæves. At hun var Russer er kun Formodning.

Da man ikke havde noget Sted, hvor man kunde anbringe Sindssvage, blev de i Almindelighed hjemme og kunde altsaa færdes paa Gaderne. Disse stakkels Mennesker saae man traske omkring i Byen, til Gadeungdom-

mens Fornøielse. Det var jo uskadelige Mennesker, og der var just heller ikke Nogen, der gjorde dem Fortræd, men beklageligt var det dog, at der ikke fandtes Steder, hvor saadanne Fjollede kunde anbringes og passes. Farlige Sindssyge blev sendte til Randers Hospital, som var en Slags Daarekiste.

BRYLLUP, BARSEL OG BEGRAVELSE

De Begivenheder, der mest interesserede til dagligt, var Barseler, Brylluper og Begravelser. Barseler vakte mindre Opsigt, da Ingen jo kjendte den nyfødte Borger eller Borgerinde, og man altsaa ikke havde Andet at gjøre end at forholde sig afventende med Hensyn til det nye Samfundsmedlems videre Udvikling.

Desmere Interesse vakte Bryllupperne, fornemmelig i de høiere Kredse. De feiredes med ikke ringe Pomp. Man inviterede hele sin Omgangskreds, maaske flere, og det store Følge samledes i sin bedste Stads i Domkirken. Alle ikke Indbudne, især paa Spindesiden, gave Møde i Kirken. Efter Vielsen holdtes der Bryllupsgilde i Brudens Hjem. Der fandtes nemlig ikke Lokaler, som kunde faaes til Leie. De nærmeste Gader illumineredes og en Mængde Mennesker samledes udenfor Huset. Det gik ikke an at rulle Gardinerne ned, da Tilskuerne paa Gaden mente, at man gjerne kunde unde dem den Fornøielse at se paa Festen. Det maa indrømmes, at Tilskuerne forholdt sig meget sømmeligt og vare glade, blot de kunde staa saa godt, at de kunde trykke deres Næser flade mod Ruden. Naar Brudeparret kjørte bort, raabte den forsamlede Mængde Hurra.

Begravelser vare dog det aller interessanteste. Der kunde nemlig Enhver, som vilde, komme med. Naar Nogen døde, blev Liget opbevaret hjemme indtil Begravelsen, som i Reglen ikke fandt Sted, førend otte Dage efter Dødsfaldet. Om saa det forraadnende Lig udbredte en aldrig saa rædsom Stank, blev det dog hjemme. Man vilde have anseet det for pietetsløst og hjerteløst, om man ikke beholdt den kjære Afdøde saa længe som muligt. Dagen efter Dødsfaldet blev Liget vadsket og klædt paa. Det var en vidtløftig Operation, og ofte maa den have været ganske skrækkelig at have med at gjøre. Vadsknningen kunde være besværlig nok, men endnu værre var det med Paaklædningen. Man pyntede Liget med Sløifer og Blomster af Papir, iførte det undertiden Brudekjolen, trak Handsker, Strømper og Sko paa det, sminkede Kinderne med rødt og friserede Haaret. Naar man ret tænker sig hvor besværligt alt dette maa have været og hvor smagløst, maa man undres over, at alt dette overhovedet blev gjort, og at man ikke kunde unde Liget den Ro og Hvile, som det trængte til. Sagen var nemlig den, at naar et Par Dage efter Dødsfaldet var gaaet, kom der Visiter. Man

maatte jo trøste de Efterladte. Til Gjengæld for denne Trøst tilbød de Efterladte de Besøgende den Fornøielse at se Liget. Det laae paa lit de parade i det bedste af Husets Værelser. Det var meget ofte et lidet tiltalende Syn. Men det vilde være høist uhøfligt, om man ikke for sidste Gang vilde se de kjære Træk.

Ved hver af Sognekirkerne var der ansat en Bedemand. Denne Bedemand affattede efter Samraad med Familien en Liste over hvem der skulde indbydes til Begravelsen. Udrustet med denne Liste, iført sorte Klæder og med et Udtryk af ædel Sorg i sit karakterfulde Aasyn vandrede Bedemanden rundt med sine Indbydelser.

Paa Begravelsesdagen samledes Følget i Sørgehuset. Forsaavidt Følget ikke kunde rummes derinde, opfyldte det Gaarden eller Gaden og Fortouget udenfor. Man tilbragte en Tid med Nydelsen af Vin og Kager og ved paa en agtelsesfuld Maade at mindes den Hedengangne. Damer deltog aldrig i Begravelsesceremonierne. Naar Præsten gav Signal til, at han nu var rede til at begynde, traadte Bedemanden frem, og med høi, om end noget skælvende, Stemme opraabte han de indbudte Æresgæster efter Rangen, som nøie maatte iagttages. De Opraabte begav sig ud paa den med Sand og Buxbom bestrøede Gade, hvor allerede Ligkisten med Indhold var bragt ud. Naar de Indbudte havde indtaget deres Plads nærmest efter Familiens mandlige Repræsentanter, kunde det øvrige Følge ordne sig, som det vilde. Ligbærertjenesten besørgedes af Frivillige af Følget. Ligvogne var der nok af til forskjellige Priser. Skipperlaugets var den fineste.

Yderst langsomt og med stor Værdighed bevægede Ligtoget sig saa gjennem Gaderne til Kirkegaarden, hvor selve Begravelsen foregik saaledes, at Præsten talte ved den aabne Grav, Liget firedes ned, Jorden kastedes over Kisten. Altsammen var det meget net og høitideligt. Man søgte at lægge et Udtryk af deltagende Sorg i sit Fysiognomi, saa godt som det kunde lade sig gjøre, og saa vandrede man hjem.

Det er en Selvfølge, at den Afdødes Stilling her i Livet og Familiens Kaar gjorde Begravelserne flottere eller tarveligere. Men om det saa kun var et Fattiglem, der døde, saa var der dog altid Nogle, der fulgte.

Det ansaaes for en Hæder for den Afdøde, om der var mange Uniformer i Følget, eller Rangspersoner. Man vilde gjerne have en pæn Begravelse. Fremfor alt var det en Skandale, om man ikke fik høit Laag paa sin Kiste. Det var kun Fattiglemmer, dem, der begravedes paa Fattigvæsnets Regning, der fik fladt Laag. Ofte vandrede de Efterladte om og tiggede Penge sammen til et høit Laag for en afdød Slægtning. Formodentlig har denne Animositet imod fladt Laag sin Oprindelse af, at Tugthusfanger, Slaver og Henrettede maatte nøies med fladt Laag. Det flade Laag var afskyet

ligesom Hestekjød. Det vilde intet ærligt Menneske spise, fordi man fik det i Tugthuset.

KIRKELIGT LIV

Den Maade, hvorpaa Aarhusianerne opfattede Religionen, var ikke meget bevendt. Man havde sin christelige Tro, saaledes som den i Skoletiden var En indbanket gennem Balles Lærebog. Man kunde en hel Del Skriftsteder og Forklaringer udenad paa Remse. Man gik et passende Antal Gange om

Biskop J. Paludan-Müller.
Efter litografi i Statsbiblioteket
i Arhus efter J. Roeds maleri.

Aaret i Kirke og til Alters. Det var nu højst forskjelligt. Nogle kom meget ofte, andre sjeldnere. Men man tænkte ikke meget over Religionens Problemer. Ligesaa lidt som man tænkte synderligt over Politik, men lod Regjeringen om det, ligesaa lidt tænkte man paa Religionen, men lod Gejstligheden om det. Enkelte Undtagelser fandtes vel, men officielt dyrkede man kun den officielle Christendom efter den officielle Recept. Man var og ansaa sig ogsaa for at være et christeligt, gudfrygtigt Menneske, men hertil hørte ogsaa at man ikke gjorde Opposition. Gudstjenesten og de kirkelige

Handlinger gik deres regelmæssige Gang som et vigtigt Led i det hele Maskineri.

Den ærværdige, elskelige, gamle Biskop Paludan-Müller, en skøn og herlig Prælatskikkelse, støttet af Byens Præster, der alle nøde den største Anseelse, havde ikke vanskelige Opgaver at løse. Man vidste, at Kirken var i gode Hænder hos dem, og man var glad ved at kunne henvende sig til dem baade i Glæde og i Sorg. Man havde ikke den Gang de forskjellige kirkelige Retninger, som have bragt Liv, men ogsaa Uenighed og Spaltninger ind i Menighederne.

Da Biskop Paludan-Müller var død, blev Biskop Brammer hans Efterfølger. Denne udmærkede Mand, tilligemed Pastor Gad, en Mand med en varmbrændende Tro, bragte vel nogen Forandring ind i de kirkelige Forhold, men i det Hele taget var Jordbunden for større kirkeligt Liv ikke gunstig i Aarhus. De Fleste holdt sig til det Gamle, og det var maaske ikke saa galt. Det passede ialtfald bedst. Man var konservativ og fremfor Alt, religiøse Tvivl vilde man nødigt give sig af med, man forstod sig ikke synderligt paa dem, og man var yderst tolerant.

Den romerske-catholske Kirke havde kun tre Tilhængere, en Gibser, en gammel Barometermager og Klubværten, som alle tre vare Italienerne.

JØDER

Der var ikke mange jødiske Familier i Aarhus, men af dem var der nogle, der hørte til Byens største Handlende, nemlig Familierne Ree og Lazarus. Begge disse Familiers Overhoveder drev betydelige Forretninger og vare overordentlig ansete for deres Hæderlighed og noble Tænkemaade. Foruden disse var der endnu et Par mindre Handlende, men ogsaa disse hørte til Byens bedste Borgere. En ret original Person var en ældre, ugift Jøde ved Navn Koppel. Manden var rigtig brav og elskværdig og boede i et ganske lille Hus ved Aaen. Tidligere havde han drevet en større Forretning paa det store Torv. Nu levede han formodentlig af sin Formue, der dog næppe var ret stor. Hvert Aar foretog han en Reise til Leipziger Messe. Hvad han bestilte der, var gaadefuldt. Men paa disse Reiser havde han gjort den Observation, at det var noget Snak, naar der gaves Mennesker, som paastod, at Jorden var rund. Koppel havde jo selv set, at Veien mellem Aarhus og Leipzig gik ganske jævnt lige ud hen over den flade Jord. Han holdt meget af at drøfte den Sag med Latinskolens Disciple, men det var ikke muligt at faa Koppel fra sin Mening.

Jøderne indtog en agtet Stilling i Samfundet, og der var aldrig Tale om, at Nogen viste dem Ringeagt, saaledes som ellers Tilfældet var saa mange

andre Steder. De havde deres egen lille Kirkegaard udenfor Frederiks Port, ligeoverfor den store christne Kirkegaard. Den gamle Kjøbmand Ree havde i sin store Eiendom paa Vestergade indrettet en lille Synagoge, hvor Menigheden samledes.

*Kommissionær
Levin Marcus Koppel.
Efter pennetegning af N. Em.
Holm i Den gamle By.*

Mormoner, Methodister, Frelsens Hær og Irvingianere og alle de andre Dissenter kjendtes endnu ikke den Gang. Det var først efter det mærkværdige Aar 1848, at man fik gjort bekendtskab med dem. Det var Vendepunktet, en ny Tids Begyndelse.

OVERTRO

Overtroen var stærkere end nu. I Særdeleshed blandt Byens ældre, kvindelige Befolkning af den lavere Classe kunde man høre de forskrækkeligste Ting om Helheste, Varulve, Vampyrer, Gjengangere og Spøgelser, som formentes fornæmmelig at have deres Tilhold ved Kirkerne og paa Kirkegaardene. – Der fortæltes bl. A., at Fanden en Gang for mange Aar siden en stormfuld Nat havde taget Taarnvægteren, just som han fra sin lille Altan imod Øst paa Domkirketaarnet var ifærd med at raabe kl. 12. Fanden havde dog ikke kunnet faa ham ret langt med sig. Da han fløj

hen over Kirketaget med Taarnvægteren, tabte han ham ned paa Taget. Næste Morgen fandt man Taarnvægterens Lig, der var rutschet ned af Taget og nu laa sønderslaaet nede paa Kirkegaarden. For at hindre Fanden i nye Attentater mod Taarnvægteren, tilmuredes den østre Aabning, saa at Taarnvægteren siden den Tid kun raabte imod de andre tre Verdenshjørner. Formodentlig er en Taarnvægter engang falden ud af Taarnet, da han raabte mod Øst. Men maaske er det Hele noget Vaas. Det vilde overhovedet være urimeligt om Taarnvægteren raabte imod Øst, da det var at raabe ud over Havet. – Der var adskillige Mennesker, der, om de end ikke selv havde seet, saa dog havde talt med Folk, som selv havde seet Helhesten paa Domkirkegaarden. Hvor utroligt det end lyder, saa var der en gammel Kone i Aarhus, som gik under Navnet Hexen. Det var en lille, mager Kone, som gik med Stok og ikke havde anden Omgang end sin Kat. Hun passede sig selv og gjorde vist Ingen Fortræd. Meget skikkelig og proper saa hun ud. Men man troede, at hun kunde hexe. Hun havde nogen Praxis som Spaakvinde ved at lægge Kort op for sine Klienter. Men anden Skade gjorde hun ikke og kunde heller ikke gjøre.

Som saa mange andre Steder troede man, at der, især i Terrainet omkring Domkirken, fandtes underjordiske Gange, Løngange, der satte forskellige Lokalteter i Forbindelse med hinanden. Det er naturligvis muligt, at der kan have været Forbindelsesgange under Gadens Niveau mellem Kirken og Bispegaarden eller Byens Kloster i gamle Dage. Men man veed ikke noget derom. En gammel Pige, som i sin Tid havde tjent hos Stiftsprovstens, fortalte, at Stiftsprovsten hver Nytaarsnat i fuld Ornat og med Bibelen i Haanden fra sin Kjælder vandrede ind i en saadan Løngang og først efter flere Timers Forløb vendte tilbage. Efter denne Expedition forholdt Stiftsprovsten sig fuldkommen tavs i en halv Dags Tid. – Af den Slags Kjærlingesnak gaves der nok, ja mere end nok. Maaske der endnu er Rester deraf tilbage.

KLÆDEDRAGTEN

Klædedragten i Aarhus i Fyrreerne var saa nogenlunde den samme som andre Steder. I alt Fald rettede den yngre Generation sig efter Modens Fordringer. Men Moderne vexlede ikke saa hyppigt. Man havde sine Klæder længe. Naar de begyndte at blive ældre, blev de vendte eller farvede. Men blandt gamle Folke traf man endnu mange, som var meget gammeltdags paaklædt. Der var f. Ex. to gamle Skippere, som boede ved Siden af hinanden i de smaa Huse ved Aaen. Disse to gamle Mænd gik hver Søndag i Kirke i Domkirken, iførte deres fulde Galla. Paa Hovedet havde

Oberst H. A. Juels ejendom og have i Kannikegade. Længere tilbage ses muren omkring bispegården.

Elter akvarel af Fr. Visby i Den gamle By.

Skolebakken, Olufs kirkegård og Mejlgedes haver ud mod bugten. Rebslager Guldmann arbejder på reberbanen, og i strandkanten neden for kirkegården, søger drengene efter kranier og ben.

Efter akvarel af Fr. Visby i Den gamle By.

de Filthatte af meget gammel Facon, omtrent som en omvendt Skjæppe. Deres lange Haar var samlet i Nakken til en lille Pidsk, der var omvundet med et sort Baretensbaand og lignede en Pensel. Den blaa Livkjole med blanke Knapper og brede Skjøder havde en høi Krave og brede Omklapninger fortil. Vesten var sort og gul stribet og meget kort i Livet ligesom Kjolen. Ud af den stak et kruset, hvidt Kalvekryds. Benklæderne var snævre og drapfarvede og endte i vixede ungarske Støvler, hver med en lille Kvast foran. Paa deres Maver dinglede nedhængende Uhrkjæder med Signeter. Saaledes saa disse to gamle Mænd ud. Foruden dem var der mange ældre Mænd, der bar blaa Kjole af gammelt Snit med blanke Knapper, høie Filthatte og Kravestøvler. Det saa meget godt ud, især naar tillige det store, brogede Lommetørklæde hang langt ud af Baglommen. Ud af den anden Baglomme stak Røret, Spidsen og Kvasterne af en Merskums Pibe. Cigarer brugte man endnu ikke den Gang. En yngre Boghandler, der forsøgte at gjøre Propaganda for Cigarerne ved at røge Cigar paa Gaden, fik Øgenavnet »Dampskibet«. Frisuren hos mange gamle Mænd var endnu saaledes, som man seer den paa Portraiter af Talleyrand eller à la Brutus, det vil sige med en fremad over Panden sig hvirvlende Hanekam. Men bortset fra disse enkelte Rester fra en svunden Tid, gik man med den langlivede, indsnevrede Frakke, Benklæder med Stropper og Silkehat eller Kasket. – Blandt de gamle Damer var der mange, som havde deres Haar ordnet saaledes, at der laa tre parallelle, pølseformige Krøller paa den ene Side af Skilningen og fem lignende Krøller paa den anden, og over denne Frisure tronede en vældig Kappe med mange Strimler, Kniplinger, Sløifer og Baand. Kjolelivet dækkedes af en Pelerine eller Modest og paa Fødderne hvide Strømper og Sko med Korsbaand. At gaa med couleurve eller sorte Strømper vilde være at anse for malproport og derfor umuligt. Hatten var meget stor for at kunne dække den store Frisure og Kappen. Disse gamle Damer brugte i Almindelighed Snustobak. De yngre gifte Damer bare Kapper af mindre Dimensioner. De ugifte brugte ikke Kappe, men havde Hængekrøller paa Siderne af Hovedet, omtrent som vor Tids Gordon-Settere.

Den lange Aarrække, hvori Landets Pengeforhold havde været saa overordentligt daarlige, havde tvunget Folk til Sparsomhed. Dragten var derfor til dagligt meget tarvelig. At man eiede fine Stadsklæder, er vist nok. Men de brugtes sjældent og varede altsaa længe. At en Tjenestepige viste sig med Hat eller Overtøj, var utænkeligt. Hun gik altid med Bomuldskjole, og om Vinteren havde hun et Shawl, og et Tørklæde hængt over Hovedet.

De Stoffer, der brugtes til Klæder, vare i det Hele simple og ofte tem-

melig grove. Det kom mest an paa, at Klæderne vare stærke. Skræderne vare ikke store Mestre i at give Tøjet et fjong Tilsnit, eller i at faa det til at passe særdeles godt til Eierens Figur. Tøiet »sad daarligt«. Færdigsyede Klæder eller Linned existerede ikke. Man maatte bestille sit Tøi længe forud. Skræderen forhastede sig ikke. Han kunde godt være en Maanedstid om at sy en Frakke. Passede den ikke, var man alligevel nødt til at beholde den, saameget mere som man selv havde leveret Stoffet, som var købt hos Kjøbmanden.

Skotøiet var græsselig klodset og frembragte i Forbindelse med den knudrede Brolægning Masser af Ligtorne. Det var derfor yderst sjældent at se Nogen med en let, elastisk Gang. Hvor skulde man under disse Forhold faa den fra?

Halsbindet og de store stive Flipper hindrede Halsens fri Bevægelse og Hovedets naturlige Holdning. Man kan ikke sige, at Klædedragten var bekvem eller skikket til at fremhæve den medfødte Skjønhed, som man muligvis var i Besiddelse af. Man var klædt som Moden og Skræderen vilde have det. Der kunde ikke tages noget Hensyn til, hvad der klædte Ens Individualitet.

Nationaldragten existerede endnu i Aarhus' Omegn. Men det var kun undtagelsesvis at nogen af Aarhus Folk gik i Bondedragt. Kun Sømandsstanden holdt paa det Nedarvede og klædte sig i blank Hat og Trøie med smaa Knapper, om Vinteren en mærkværdig Kabuds af sort eller brunt Faareskind og Stortrøie. En rigtig Sømand havde Ringe i Ørene. Mange andre Mandspersoner f. Ex. Murerne, brugte ogsaa Ringe i Ørene. Det ansaas for at være smukt og godt for Øinene.

Damerne pyntede sig meget med Guldtøi. Især vare Brocher, Ørenringe og vidtløftige Pendeloque'r meget yndede.

Portemonnaier vare endnu ikke opfundne. Man brugte filerede Silkepunge af langstrakt Form med Aabning paa Midten og to Skyderinge. De vare meget kjønne, men høist uhensigtsmæssige. I den jævneren Classe havde man Skindpunge til at snøre sammen.

Til Klædedragten kan for Mandens Vedkommende godt henregnes Tobakspiben. Der anvendtes en Del paa denne nyttige Decorationsgjenstand med Sølvbeslag, fint Rør, Perlesnøre og Kvaster. Som dens Tilbehør havde man en Tobakspung enten hvilende i Baglommen eller coquet dinglende paa Brystet. Ogsaa den vilde man gjerne have luxuøst udstyret med Fløjl, Broderier, Navnetræk, Guldsnøre o. s. v. Pengepunge og Tobakspunge vare derfor meget i Brug som Presenter, Damerne gav deres Tilbedere. Endvidere den korte Guldkjæde med vedhængende Signeter hørte med til Herrernes decorative Tilbehør.

Guldtøjet var i Reglen af temmelig ringe Værdi og hvad Stilen angaar, var det temmelig smagløst. Det bestod for det meste af tyndt Guld, fyldt med Svovl eller Harpix og var udbanket i stilløse Snørkler. I det Hele taget havde man ikke megen Smag. Antikke eller oldnordiske Former anvendtes ikke.

BOLIGERNE

Boligerne og deres Udstyr rettede sig selvfølgelig efter Eiernes Formuesomstændigheder og personlige Lyst. Men en Ting havde de til fælles, der herskede stor Tarvelighed, en Følge af at Bohavet var anskaffet i en Periode, hvor Pengene vare faa.

De fleste Familier eiede selv deres Gaard eller Hus. Vel var der ogsaa en Del, der boede til Leie, men da Eiendommene almindeligvis kun vare beregnede paa een Familie, var der ikke mange Leiligheder at faa til Leie, hvorimod det ikke var saa vanskeligt selv at blive Eier af et Hus, og det var tillige det Fordelagtigste.

Værelsernes Antal var høist forskjelligt efter Familiens Kaar og Medlemmernes Tal. Man havde i almindelige borgerlige Huse Dagligstuen, som ofte tillige tjente til Spisestue, et Sovekammer for Manden og Konen, og et Antal Sovekamre for Familiens øvrige Medlemmer. Foruden disse nødvendige Værelser havde man undertiden en »Sal« og et Gjestekammer. Plads var der i Reglen ingen Mangel paa. Grunden var ikke saa dyr, og Huset med dets Værelser ret rummeligt. Entré fandtes sjældent. Derimod var der temmelig rigelig Udenomsleilighed, Pige-kammer, Karlekammer, Kjøkken, Bryggers, Spise- og Forraadskamre, Rullestue, Brændehus, Hønsehus, Svinesti og Stalde.

Dagligstuen var ordentligvis meubleret i Empirestil. Denne Stil, som kan være overordentlig tiltalende, naar den træder i den Riges Tjeneste og pranger med Forgyldning og Indlægning af forskjellige Træsorter, bliver kold og kjedelig, naar den anvendes paa tarveligt Meublement. Bordenes, Stolenes og Sofaernes tynde firkantede Ben, de haarde Sæder, og den rette Linies ubarmhjertige Gjennemførelse, Mangelen paa Magelighed, Bekvemhed og Afvexling, er ikke skikket til at frembringe Hyggelighed. Meublerne vare ofte gjorte af Birketræ og lignende billige Træsorter, og Betrækkene vare enten sort Haardug eller simpelt, haardtævvet, engelsk Uld. Mange Steder var Betrækket kun billigt Bomuldtoi. Gardinerne vare ogsaa af simpelt, billigt Toi med smalle Agramaner. Gulvtæpper fandtes kun hos de mest Velhavende. Det ansaaes for en stor Luxus at have Tæpper paa Gulvet. Tæpperne vare simple, sribede, skotske. De bleve sømmede fast

paa Gulvet, efter at dette først var bleven belagt med et Lag Halm. Det var høist brandfarligt, men det sparede paa Tæppet.

I Reglen sad Vinduerne temmelig høit. Derfor anskaffede man Forhøininger, en ved hvert Fag Vinduer. Paa Forhøiningen anbragtes Syborde og Stole og paa disse Stole igjen Husets Døtre. Der sad de og arbejdede, samtidigt med at de holdt Udkig med, hvad der foregik paa Gaden.

De oliemalede eller med Papir betrukne Vægge vare decorerede med Skilderier, mest Lithografier, i de bedrestillede Familier Kobberstik. Malerier vare sjeldne og smaa. Skilderierne fremstillede den oldenborgske Stammes Konger, ordnede i en Oval omkring Kong Christian VIII., Dronning Caroline Amalie, Kronprinds Frederik og Prindsesse Mariane, hvilke fire var anbragte i Midten. Endvidere Portraiter af Oehlenschläger, Brødrene A. S. og H. C. Ørsted, Napoleon og andre Berømtheder fra Aarhundredets første Decennier. Familieportraiter, malede i Olie, var der ogsaa undertiden. De vare skrækkelige, daarligt malede og Ligheden overmaade tvivlsom. Man kunde med Grund spørge hvem de forestillede.

De gamle, nyttige Chatoller brugtes endnu meget den Gang. Det var nogle fortræffelige Meubler; de virkede ret decorativt og kunde rumme en Masse af Gjenstande i deres mangfoldige store og smaa Skuffer, Skabe og hemmelige Rum. De vare ligesom Fæstninger. Eventuelle Indbrudstyre vilde altid staa tvivlraadige om mod hvilke Skuffer eller Skabe i Chatollet han først skulde rette sit Angreb. Men i Fyrreerne begyndte man at indføre de saakaldte Secretairer. De vare ikke saa kjønne som Chatollerne og mindre nyttige. Men de vare af Mahogni, og ovenpaa dem kunde man anbringe Taffeluhr, Pragt-Caffekopper, Porcellainsfigurer og lignende Nips.

Fortepianoerne vare taffelformige. Tonen var tynd, men dog altid bedre end de endnu ældre Pianoer, hvis Strænge, med tilhørende Sangbund dækkede af et Stykke udspændt, grønt Silke, hævede sig triangulært over det lille Claviatur. Paa Toppen stod der en Urne. Denne sidstnævnte Art af Pianoer tilhørte Empirestilen. – Et bornholmsk Stueuhr i oliemalet Trækasse paavirkede ved sin regelmæssige Dikken Stuens Beboere paa en beroligende og blidnende Maade. Naar den paalidelige Tidmaaler lavede sig til at slaa Timeslagene, faldt den dog ud af sin Rolle, da det skete med en Snerren, Banken og Svirren, som om den havde faaet et pludseligt Sygdomstilfælde, indtil det omsider endte med lydelige, klare Klokkeslag.

Kakkelovnene vare ofte meget gamle af Form. Der fandtes mange Exemplarer af en Jernkakkelovn, som lignede et Gravmonument i Louis XVI Stil og var mærkede med L^ŒV, hvilket siger Laurvig Jern Værk.

I disse Kakkelovne fyredes der med Brænde og Tørv. Naar Kakkelovnen først var gennemvarm, varmede den godt, men ofte vægrede den sig ved at trække, eller morede sig med at ryge eller række Tunge, det vil sige, at Ilden blæste ud gennem Laagen istedetfor at holde sig inde i Fyrstedet. Undertiden vare Kakkelovnene i flere Etager, saa at man kunde varme Tallerkener eller stege Æbler paa dem. Forsatsvinduer forekom yderst sjældent. Det var derfor ikke altid, at man paa kolde, stormfulde Vinterdage kunde faa det ordentlig varmt i Dagligstuen. Saa maatte man tage noget mere Tøi paa.

Imellem Vinduerne var der gjerne Pillespeile og under disse Commoder. Speile vare meget kostbare, hvis de skulde være lidt store. Derfor var de i Reglen smaa. Den store Brændekurv og de velvoxne Spyttebakker fuldendte Dagligstuens Meublement.

Man skulde tro at denne Stue, som var baade Spise- og Opholdsværelse og hvori hele Familien samledes, maatte være fyldt med daarlig Luft. Men det var alligevel ikke Tilfældet. Boligerne vare saa rummelige, og Døre og Vinduer sluttede saa daarligt, at man i den koldere Aarstid snarere led under for megen frisk Luft.

Sovekamrene vare saamænd ogsaa i al Tarvelighed. Det var godt at man var vel forsynet med vældige Dyner. Der kunde nemlig være skammelig koldt i Sovekamret. Ikke sjældent frøs Vandet i Vandkanderne til Is i kolde Vinternætter.

Det Værelse, som kaldtes »Salen«, var en Luxusartikkel. Det blev nemlig ikke brugt uden til Afholdelsen af Selskaber, og dem gjorde man ikke ret ofte, maaske kun en Gang om Aaret. Salen var et stort Værelse med lyse Vægge. I Loftet hang en Lysekrone. Langs Væggene stod der et Antal Stole med Ryggene mod Væggen, og ligeledes stod der i hver Vinduesforbygning en Stol med Ryggen imod Vinduet. Saa var der nogle Speile, en langstrakt, stenhaard Sofa og nogle Spilleborde.

Naar man havde Selskab, Lysene vare tændte og Salen fuld af Mennesker, saa det meget festligt ud. Men alle Aarets andre Dage vare Rullegardinerne nede, Stolene og Sofaen indhyllede i Shirtings Overtræk, og Lysekronen omgivet af en stor hvid Pose. Saa var Salen saa uhyggelig dødningsagtig som vel muligt og saa gennemkold, at man maatte fyre i Kakkelovnen i den flere Dage før Selskabet skulde holdes, for at den kunde blive nogenlunde varm. Salen var Husets Allerhelligste. Man dandsede i den og sluttelig laa man Lig i den. Det var nærmest det, den blev brugt til.

I mange Huse var Kjøkkenet et af de mest hyggelige Rum. For det første var det temmelig stort og lyst og dernæst var der varmt. Langs Vin-

duerne løb det lange skurede Kjøkkenbord, Væggene vare besatte med Hylder, hvorpaa det røde skinnende Kobbærtøi straaledes som Guld. Og saa den store Skorstensindretning! Man brugte ikke Comfurer. Paa det store, murede Ildsted blussede Brændet og døsede Tørven, mens Røgen trak op igjennem den store Skorstenskappe. Paa et Spid dreiedes Gaasen eller Haren over den glødende Ild og dryppedes med det smeltede Fedt. Paa Trefødder eller i Ildgryden stod Kobberkjedlen og kogte over en sagte Ild. Og saa lugtede alt dette saa guddommeligt. Og der gik Pigerne og Husjomfruen og hver havde sit at bestille, medens Karlen sad og drejede Spiddet. Han var meget villig dertil. Det var jo i hans egen Interesse at Stegen blev god. Husets Børn søgte gjerne til Kjøkkenet. Der vankede altid noget godt, og der var i Grunden morsommere end inde i Dagligstuen, hvor man skulde sidde stille og lære sine Lectier ved sin ringe Anpart i de to Tælleys, som skulde lyse for hele Familien.

Pulterkamret kom man jo kun leilighedsvis i. Det var Gjemmestedet for alle udrangerede Gjenstande. Naar Familien i mange Aar havde boet i sit Hus, blev Pulterkamret med Naturnødvendighed meget indholdsrigt. Havde Familien beboet Huset f. Ex. i 100 Aar, var Pulterkamret blevet et helt Musæum, hvor man kunde forefinde de mest mærkværdige Sager. Der laa f. Ex. maaske Ens Bedstefaders pudrede Stadsparyk og Bedstemoders vældige Hat à la Marie Antoinette. Der hang en Kawai med 16 à 20 Slag og Broncehægter i Form af Muslingeskaller; der stod gamle Paraplyer og Spadserestokke, Jagtgeværer, Kister og Kasser o. s. v., o. s. v. Og hvor er alt det nu? Noget af det og det ikke saa lidt af det, er nu fortæret af Møl og Rust, det Andet er spredt for alle Vinde, gaaet til Grunde eller havnet hos Antiquitetshandlere og Samlere. Ja, hvor blive alle de gamle Sager af? Mangen gammel Kobbermaskine sidder nu i Marmorkirkens Kuppel og mangen gammel Kawai er bleven til Filtsko. Men det kan nu ikke nytte at anstille Betragtninger derover. Vi skal jo alle samme Vei som de gamle Sager. Vi ere jo selv ikke Andet end noget Skrammel.

Se, disse gamle Boliger havde deres Hyggelighed og Eiendommelighed. Det er morsomt at tænke paa dem. Men man boer rigtignok ganske anderledes godt og bekvemt nu. Fremfor Alt er Lys og Varme nu langt bedre. Man paaskjønner ikke i vore Dage tilstrækkeligt den store Mand, som opfandt Svovlstikker, der gav Ild blot ved at stryges mod en ru Flade. Hvem kjender Navnet paa denne Menneskeslægten Velgjører? Tænk hvor omstændeligt det var at faa sit Lys eller sin Pibe tændt, naar den var gaaet ud. Man maatte have et Fyrstaal, en Flintesten og noget Fyrsvamp eller Trøske. Saa slog man Ild, fik Gnisten til at fænge i Fyrsvampen, pustede paa Fyrsvampen og holdt saa en i Svovl dypet Pind til Fyr-

svampen for at faa Flamme, og saa først blev Lyset tændt. Lyset, ja det hed nok Lyset, men det lyste daarligt, dette aflange Stykke Tælle med en Væge igjennem, som hvert Øjeblik skulde snydes med en Lysesax, for muligvis strax af Vanvare at slukkes igjen, saa at man maatte begynde forfra. Det lyste ikke mere end et enkelt lille Julelys af Vox.

Til de fleste Eiendomme hørte en Have. Mange af dem vare store, men de vare mere til Nytte end til Pryd, saasom de væsentligst vare Kjøkkenhaver. Man dyrkede selv sine Grøntsager og Frugter. I Reglen havde man saa rigelig Production, at man kunde overlade Venner og Bekjendte, hvad de kunde trænge til af et eller andet Slags. Finere Kjøkkenurter havde ikke endnu fundet Veien til de Aarhus Haver. Det var Ærter, Kaal, Gulerødder og lignende ordinære Væxter, man dyrkede. Derimod var man længere fremme med Frugttræerne. Man havde udmærkede Blommer, Æbler og Pærer, selv om Grev Moltkes Pærer endnu ikke kjendtes. Blomsterne vare tarvelige. Almindelige Roser, Gyldenlak, Levkøier, Reseda og Lavendler vare Hovedbestanden. Enkelte drev det dog til Georginer. Særdeles stor var Interessen for Blomster ikke. Et Lysthus var der for det meste, men man opholdt sig ikke meget deri. De vare nærmest beboede af Edderkopper og Ørentvister. Kun ganske enkelte Familier havde Sands for at gjøre Noget ud af Haven, saa at den virkelig var til Fornøielse. Hvad der ikke var til Gavn for Haven, var, at man efter den da brugelige Storvadsk, bruge at tørre Tøiet i Haven. Det blev ophængt paa Kryds og Tværs og Pigerne vare nødte til at gaa i Bedene. Heldigt var det at Storvadsk fandt Sted Foraar og Efteraar og ikke i den bedste Havetid.

VADSK, SLAGTNING OG BAGNING

Storvadskan var en stor Begivenhed i Huset. Den uhyre Masse af Linned, som man satte en Ære i at eie, blev vadsket hjemme af Husets Piger og nogle tilkaldte Vadskerkoner. Tøiet blev derefter kjørt ned til Aaen og skyllet paa de mange Tvættesteder og banket med nogle flade Træinstrumenter, som kaldtes Tærskeler. Saadan en Vadsk stod paa i flere Dage. Der blev derefter trukket Snore overalt i Gaarden og i Haven og Tøiet hængt op til Tørring. Det var af yderste Vigtighed, at det blev Tørvejr, om muligt Solskin med Blæst. Der var Familier, som regelmæssigt havde Uheld med sig i den Retning. Naar man hørte, at Fru A skulde have Storvadsk i næste Uge, opsatte Fru B sin Storvadsk, da det ufeilbarligt vilde blive Regnvejr den Uge da Fru A vadskede. – Var Tøiet saa bleven tørt, traadte Rullen i Virksomhed, og Rullen gik uafbrudt et Par Dage. Endelig kom Strygningen. Saa lugtede Huset formeligt af Varme, og

Pigerne glødede omkap med Strygejernene. Finalen var saa, at Husmoderen gjemte alt det rene Tøj i sine store Linnedskabe.

Af andre regelmæssigt tilbagevendende aarlige Arbeider, der i høiere Grad lagde Beslag paa Husets Kræfter, maa mærkes Slagtingen af Svin, Lam og unge Stude, for at tilvejebringe Forraad af salt Kjød, Flæsk, Skinker og Pølser. Til Assistance havde man gjerne en Slagtersvend, der aflivede Dyret og flaaede og parterede det.

Bagning fandt især Sted henimod Jul. Det var Julekager, Smaakager og Knas til Brug i Julen, som regnedes fra 24. Decbr. til Hellig 3 Kongerdag. Der hørte uhyre Kvantiteter til. Pebernødder tilvirkedes i skjæppevis.

Men værst af Alt var dog Lysestøbningen. Det var et vanskeligt Arbeide og det fyldte Huset med Stanken af smeltet Tælle.

Alle disse huslige Arbeider bevirkede, at Tjenestefolkene havde nok at bestille og gjorde tilstrækkeligt Gavn for deres lille Løn.

SELSKABER

De offentlige Forlystelser i Aarhus i Fyrrerne vare ikke mange. Man søgte derfor mest Adspredelse i det selskabelige Liv. Man kom meget sammen i Familierne. Man spillede Kort, passiarede og morede sig rigtig godt. Vel var der en Del af, hvad man kalder Sladder, men den var i Almindelighed ikke af nogen ondartet Natur. Naturligvis kunde det ikke undgaaes, at man jo havde sin Næse temmelig meget i hinandens Sager. Men de fleste Familier vare knyttede til hinanden ved mange Aars Omgang, og man holdt i det Hele af hinanden.

Af og til gjorde man et større Selskab. Salen blev da opvarmet og Overtrækkene tagne af Meublerne. I flere Dage kogte og brasede man al den megen Mad, som skulde fortæres. Det ene Selskab lignede saa temmeligt det andet. I Reglen begyndte Selskabet Kl. 7. Gjæsterne arriverede i deres bedste Klæder og søgte at udfolde saa megen Pragt som muligt. Silkekjolerne knitrede og Guldbrocherne og Ørenringene skinnede. Diamanter var der ikke mange af. Det kan gjerne være, at man nutildags vilde anse det, man den Gang kaldte Pragt, som Tarvelighed. Men alt her i Verden er jo relativt. Man gjorde sig saa megen Umage som muligt, og man var selv meget tilfreds med sig selv.

Huset skinnede af Renlighed. Gulvene vare skurede saa hvide som Elfenben. Fra Kakkellovnen strømede en behagelig Duft af Potpourri. Søl- og Kobbertøi straaled af Polering. Tjenestepigerne vare saa rene og nette, som om de vare dampvadskede. Midt i Salen stod Thebordet. Den ældste Datter stod for Gjæsternes Forsyning med The og smaa Tvebakker.

I Begyndelsen var Selskabet stift og ceremonielt. Damerne anbragtes efter Rang og Alder i Sofaer og paa Stole. Herrerne stod op med deres Thekopper i Haanden og turde knap vende Hovedet af Frygt for at bringe de store stive Flipper og det vel ordnede Haar i Ulave. Men efterhaanden kom Tungerne paa Gled og Conversationen brusede. Man var jo kommen sammen for at more sig, og man havde i Sinde at more sig. Stedlige og personlige Forhold drøftedes.

Saa blev Spillebordene satte frem. Herrerne arrangerede sig nu ved disse. En og anden ældre Dame fik maaske ogsaa Plads ved et Spillebord. Der spilledes Whist og L'hombre med megen Iver og under stærke Discourser angaaende Spillet. De Damer, som ikke spillede, rykkede nu sammen og Samtalen blev meget livlig. Nu var man kun lutter Damer og behøvede altsaa ikke at genere sig. Skjøndt man nyligt havde faaet The med Tilbehør, blev der snart budt Syltetøi om, arrangeret paa smaa Glasassietter og med et Glas med Vand i Midten til at sætte Skeerne i. Naar man havde taget en Skefuld Syltetøi, satte man Skeen i Glasset med Vand. Det faldt ikke nogen ind at dette Fælledskab i Benyttelsen af de samme Skeer var mindre propret.

Som Æquivalent for Syltetøiet fik Herrerne ved Spillebordene en Servering, der kaldtes Brændevinsbrød. Det bestod i nogle ganske smaa Stykker Smørrebrød og en Snaps dansk Brændevin.

Saaledes hengik et Par Timer. Saa modtog Konen i Huset nogle betydningsfulde Vink fra en af Tjenestepigerne, hvorpaa hun for nogle Øieblikke forsvandt. Hun var kaldt ind i Spisestuen for at inspicere Aftensbordet. Naar hun var vendt tilbage fra denne Expedition, hviskede hun noget til sin Mand og lidt efter opgjordes Regnskabet ved Spillebordene. Tab og Gevinst var ikke store.

Saa tog man Damerne tilbords og vandrede ind i Spisestuen i den glade Bevidsthed, at nu fik man noget at spise og drikke. Naar man satte sig ved Bordet, var Stemningen allerede noget oprømt.

Det var en meget solid Aftensmad der serveredes, og man drak tappert dertil. Der var Gaase-, Oxe- eller Dyrestege, Buddinger, Pier, store Lagkager eller Æblekager med Flødeskum, Frugt m. m. Retterne var ikke mange, men det var gode Varer og vel tillavede. Quantiteten var uhyre stor. Mere end det dobbelte Antal Gjæster kunde godt spise sig mæt og endda vilde der være noget tilovers.

Til disse svære Retter blev der aldrig drukket andet end Rødvin og maaske Madeira til Desserten. Men man drak ret af Hjærtens Lyst. Man følte sig lyksalig, fik en inderlig Kjærlighed til sin Næste, sagde Vittigheder og fortalte Historier. Der var en Latter, en Munterhed og en Støi, som

*Rasmus Nielsens danse-
lærer, vagtmester Stilling,
portrætteret af Rasmus
Nielsen selv.*

Efter akvarel tilhørende forstan-
der, dr. phil. Henrik Abrahams.

vidnede om at man morede sig. Der blev ikke holdt Taler, undtagen naar der var en ganske særegen Grund til det, og saa var Talen altid kort og simpel. Derimod kunde det godt hælde, at nogle af de ældre Herrer, naar de havde drukket livligt, istemmede en fædrelandsk Sang eller en af de rahbekske Drikkeviser. Tilsidst sang Damerne med. Man klinkede, drak videre, blev varm, sentimental, rørt, himmelglad, alt efter sin individuelle Tilbøielighed. Sang og Latter lød til langt ud paa Natten. Undertiden fik man ogsaa Punch, og saa var der en Mulighed for at en eller anden Herre blev mere oprømt, end han Dagen efter vilde være ved. Men Selskaberne vare morsomme. Middagsselskaber vare yderst sjeldne. Det var næsten altid Aftensselskaber.

Det var sjeldent at nogen privat Familie gjorde Bal, decideret Bal. Gjorde man det, laante man helst Raadstuesalen eller Klubsalen. Men det var ikke sjeldent, at der i de private Aftensselskaber i Hjemmet blev dandset lidt. Det var ikke blot Ungdommen der dandsede. Mangen ældre Herre holdt endnu af at vise sine Bens Rørlighed. Man fik sig en holstensk Vals, en Hamborg-Skotsk, Tyrolervals eller en Francaise, der dog for det meste

frembød et Billede paa Confusion i Rækkerne. Man dandsede efter Pianoet eller leiede Lirekassemanden.

Forresten var der ikke Mangel paa Baller. I Klubberne var der regelmæssige Baller, og ofte slog fler Familier sig sammen og arrangerede Raadstuebal.

Dandseundervisningen besørgedes af Vagtmester ved Dragonerne, Stilling. Som Følge af hans Egenskab som mangeaarig Cavalerist, besad hans Ben ikke en Bournonvillesk Smidighed, og hans choreographiske Indsigt var yderst tynd. Heldigvis kom der af og til en tilreisende Dandselærer eller-lærerinde fra Kjøbenhavn. Ellers vilde det have seet galt ud med Dandsen.

KLUBBER

Der var to Klubber i Aarhus, Polyhymnia og Harmonien. Af disse rummede Polyhymnia den finere Portion, medens Harmonien nærmest bestod af de mindre Handlende og Haandværksmestre.

Polyhymnia havde en stor Eiendom i Kannikegade. Det var det nuværende gamle Theater, som var Hovedbygningen. Til den sluttede sig en stor og smuk Have.

Harmonien havde et ret anseeligt Lokale paa Vestergade.

Klublivet blomstrede. Der var mange Mænd, som hver Aften gik i Klubben. Man passiarede, spiste, drak og spillede Kort, og begge Klubber havde hver sine store aarlige Fester, hvoriblandt den, der holdtes paa Kongens »Geburtsdag« var den pragtfuldeste og største.

Særdeles stort var Besøget om Hverdagen ikke, og naar der dog overhovedet hver Dag kom Nogle, saa laae det i, at der ingen Caféeer existerede. Enlige Mandspersoner eller Mænd, som kjedede sig hjemme, gik saa i Klubben. Man traf jo altid Nogen, man kunde tale med eller spille Kort med.

Men ved de store Fester og Baller var Besøget stort. Alle Medlemmerne kom med deres Familier, naar der ikke særligt var nogen Hindring. Stiftamtmanden præsiderede da i Polyhymnia. Det gav Sammenkomsten et officielt Præg. Det var ligesom om Kongen selv var repræsenteret. I Harmonien var Tonen mere fri. Man var der mere tilbøielig til at slaa sig løs. Men ellers var Polyhymnia Forbillede for Harmonien. Kun var der Gradsforskjel i Fornemheden. En særlig Tiltrækning udøvede Polyhymnia ved sin dygtige Klubvært, Mazetta, en Italiener. Han skal have været en ganske fortrinlig Kok. Hans Mad var berømt viden om Lande. Den var bedre end hans Sprog. Dette var en løierlig Sammenblanding af Italiensk, Tydsk og Jydsk. Haresteg kaldte han Asensteg og Urfugle Hurful. Men han var en flink Mand og meget skattet af Klubbens Medlemmer.

PRIVATCOMEDIE

I Fyrrerne var de dramatiske Selskabers Tid forbi. Det havde været en ren Mani at spille Privatcomedie. Nu havde man udraset. Dog gaves der endnu af og til Privatforestillinger. Men det var ikke længere saaledes, at omtrent enhver ung Dame eller Herre ansaa sig for at være dramatisk begavet. Nu gav man Forestillinger i veldædige Øjemed, og Forestillingerne gaves offentlig paa Byens Theater. Det var naturligvis Byens toneangivende Ungdom, der gav Forestillingerne, og navnlig var 3die Dragonregiments unge Lieutenanter selvskevne til Elskerrollerne.

Saa fornuftig var man, at man ikke dristede sig videre end til at spille smaa Stykker og Monologer, mest af Heiberg og Hertz. Men man gav ogsaa Tableauer. Disse Tableauer var enten Gjengivelser af bekjendte Billeder, saasom Krigeren med Barnet, Amor og Psyche, en romersk Moder o. lign., eller ogsaa vare de en Række af sammenhængende Billeder, en Slags Illustrationer til berømte Digte, altsaa en Cyklus af Tableauer. I Trediverne havde et tydsk Selskab, der saavidt erindres hed Rosenbusch, besøgt Aarhus og givet levende Billeder til Schillers Romancer og Ballader. De vare ordnede saaledes, at en Skuespiller stod i Prosceniet foran Tæppet med sin Bog i Haanden og oplæste Digtet. Paa de udvalgte Steder standsede han. Tæppet gik op og saa saa man Tableauet, forestillende den Scene, som det sidst læste Vers angav. Naar man havde seet en passende Tid paa Tableauet, sænkedes Tæppet igjen, og Oplæseren læste videre indtil næste Tableau. F. Ex. i Schillers »der Gang nach dem Eisenhammer«, vises først det fredelige Liv hos Greven af Savern; dernæst hvorledes Greven bliver jaloux paa Fridolin; Fridolin sendes til Eisenhammeren, men han foretager et Svinkeærinde for Grevinden ind i en Kirke underveis; Greven kommer derfor til Eisenhammeren førend Fridolin, og ved en Misforstaaelse kaste Jernstøbersvendene Greven ind i Smelteovnen istedetfor Fridolin. Fridolin er frelst, Dyden har seiret, Ondskaben er kommen galt afsted, og Grevinden seer til sin Glæde Fridolin vende uskadt tilbage. Denne Maade, at fremstille Tableauer paa, slog an, og man efterlignede disse Tableauer ved Privatforestillingerne og ikke uden Held. Der var mange smukke og dannede unge Piger og Studenter og Dragonlieutenanter, der tog sig overordentlig godt ud i flotte Dragter og ved bengalsk Belysning. Den eneste Ulempe var selveste den bengalske Belysning. Rødlisene og Blaalisene udviklede nemlig en saa ubehagelig Røg, at undertiden nogle af de i Tableauerne staaende eller siddende eller liggende Personer kom til at nyse eller hoste af Røgen. Noget forstyrrede det vist Illusionen, men ikke saa meget, som man skulde tro, da Publicum selv fik sin Del af Røgen i Næsen og Halsen og selv nyste og hostede med.

Disse Privatforestillinger gaves først som Generalprøver til nedsat Pris for Tjenestefolk, Børn og Dragoner og hvem der ellers kunde skaffe sig Billet. Men ved den egentlige Forestilling var det et meget aristokratisk Publicum. Der kom endogsaa fornemme Familier fra Herregaardene ind for at se dem.

THEATRET

Som en Del af Klubben Polyhymnia strakte Theatret sig hen ad Kannikegade. Det var en lang hvid Bygning og indeholdt en stor Sal som Tilskuerplads, en Scene af ikke meget store Dimensioner og nogle overmaade daarlige smaa Rum til Paaklædningsværelser.

Naar man fra Kannikegade, efter at være stegen op ad nogle Sten-trappetrin, kom ind i Vestibulen, hvis man ellers kan hædre dette Rum med saa fint et Navn, saae man gjerne Theaterdirecteuren selv, eller hans Kone, sidde bag et Bord. Her foregik Billetsalget. Det var for Theaterdirecteuren en Behagelighed, at han selv kunde være Billetkasserer, for saa var han vis paa Pengene. Da Publikum mødte meget præcis, ophørte Billetsalget, naar Forestillingen skulde begynde. Var der ikke udsolgt til den Tid, kunde man slippe ind for billigere Pris.

Tilhøre i denne Vestibule førte en Fløiddør ind til selve Tilskuerpladsen. Det var en aflang, firkantet Sal med en Kakkellovn paa hver Side i en Niche. Væggene vare hvidtede og uden al Decoration. I Loftet hang Lysekronen, som kunde heises op under Forestillingen. Kjøen var den ikke, og den lyste heller ikke meget. Lyset udstrømmede sparsomt fra dens Olie-lamper. Gulvet var ved en sindrig Construction saaledes indrettet, at det efter Behag kunde stilles skraat, til Theaterbrug, eller i Vaterpas, til Dandsebrug. Det var altsaa et Slags Underværk, en Prøve paa menneskelig Snille. Paa dette Gulv var der stillet Bænke med Hynder og Rygstød saaledes, at der var en Gang langs hver Side og en Gang paalangs i Midten, der delte Bænkene i to Grupper, et Høire og et Venstre.

Det var nu et ganske mærkværdigt Phænomen, at uagtet Pladserne ikke vare numererede, og uagtet de vare til samme Pris, saa grupperede Publikum sig i Theatersalen paa en vis bestemt Maade. Den venstre Side af Theatret var den fine Side. Forrest sad Honoratiores. Jo fornemmere man var, jo længere fremme sad man og dannede altsaa et første Parket. Men selv den bagerste Bænk blev kun besat af Folk af den finere Verden. I Gangen til venstre for disse Bænke, langs den venstre Væg stod Byens fornemmere Herrer op, Adjunkter, Officerer, yngre Kjøbmænd, Embedsmænd, Proprietairer o. s. v. Det var Løvegaarden. Paa Bænkene til høire sad den simple Klasse, saaledes at Borgerstanden indtog Pladserne paa

de forreste Bænke og Yderpladserne henimod Midtergangen. De øvrige Siddepladser i høire Gruppe overlodes til Tjenestefolk, Haandværkssvende og Karle. I Midtergangen stod Haandværksmestre og mindre Handlende. I Sidegangen til Høire stod Gaardskarle og Dragoner.

At denne mærkværdige Ordning frivilligt opretholdtes og iagttoges, synes os nu ubegribeligt. Men naar ikke Nogen af dem, der hørte hjemme i Theatrets høire Side, nogensinde vovede at sætte sig til venstre, saa kom det deraf, at den Gang existerede der ganske anderledes skarpe Grændser mellem Stænderne. En fra høire Side vilde ikke engang befinde sig vel ved at sidde til Venstre. Han vilde snart blive saaledes ugleset, at han af sig selv vilde fortrække over til Høire, Smørrebrødssiden.

Nederst foran i Salen, umiddelbart foran Scenen, var Orchesteret anbragt, og langs det Stakit, som skilte Orchesteret fra Salen, stod Latin-skolens og Realskolens mindste Dreng. De større holdt sig aller forrest i Løvegaarden til Venstre for ikke at staa i Veien. Til Høire stod de simple Dreng. Hele dette Arrangement var en ganske selvfølgelig Sag.

Orchestret bestod af private Musici, Dilletanter og Musici af 3die Dragonregiment. Det spillede ikke daarligt.

Det var de omreisende Selskabers gode Tid. Der var Langes, Olsens, Müllers og Millers Selskaber. Aarhus var en af deres bedste Byer. Besøget var godt og Skuespillerne populaire. Der bestod et vist patriarkalsk Forhold mellem Directeuren og Kunstnerne. Undertiden optraadte selve Directeuren, enten naar han mente at kunne selv bedre end nogen Anden give en betydningsfuld og stor Rolle, dels naar der manglede en Mand i Personalet. Der viste sig af og til for en kort Tid Talenter, saasom Mantzius og Vilh. Wiehe; men i Almindelighed var Talent det, som det skortede mest paa. Det maatte erstattes med Routine. Men Routine det havde man ogsaa til Gavns, hvilket ikke var underligt, da den samme Person optraadte i et høist heterogent Repertoire, saa at den, der iaften spillede Trop, imorgen kunde spille Erkebisp eller Keiser, i overmorgen Père noble og paa Fredag norsk Bonde eller engelsk Lord. Det gav Flersidighed, og der var ikke noget i Veien for, at den Paagjældende kunde spille alle disse Roller lige godt. Af Navne, der den Gang havde Klang i Aarhus' Theaterverden, kan nævnes Wimmer, Prinzlau, Petersen, Sørensen, Adami, Pødenphant, Orlamundt, Haurowitz, Sichlau Bloch, Levini, Glincke, Cortes. Disse Kunstnere vare i det Hele taget respectable ordentlige Mennesker og omfattede deres Kunst med Kjærlighed. At Evnerne ikke altid vare saa store, maatte man jo finde sig i. Talenter voxte ikke paa ethvert Træ. Gagerne vare vel heller ikke store. Man maatte respectere den Flid, disse Scenens omreisende Børn gjorde sig for at præstere noget godt. Publicum gav dem sit rigelige Bifald til-

kjende og i Privatlivet behandlede de med Agtelse og stor Velvillie. De og Publicum var tilfredse med hinanden. Man kjendte heller ikke noget bedre. Kun faa havde seet det kongelige Theater i Kjøbenhavn, og dettes Kunstnere besøgte sjældent Provindsbyerne.

Den, der spillede Elskerrollerne og de yngre Helte, var Gjenstand for Damernes Beundring. Dette var i høi Grad Tilfældet med Prinzlau. Han var ogsaa en smuk, ung Mand og spillede godt. Hans Glandsperiode varede dog kun kort. Han blev forfalden og døde tidligt.

Helten par excellence, den høie alvorlige Mand, som statelig spankede paa Aarhus Gader med tragisk Fodskifte og udtrykfuldt Aasyn, var høit beundret af Latinskolens Elever. Man var nærved at mene at hans egentlige Stilling var Heltens, Jarlens, Keiserens, den engelske Lords, og at han kun om Formiddagen nedlod sig til at være et temmelig almindeligt Menneske. Der gik underlige Rygter om ham, at han af oeconomiske Hensyn ikke havde nogen egentlig Bolig, men sov om Natten i Høvlspaner i en Ligkiste, som blev brugt i Slutningsscenen af Hakon Jarl og som stod oppe bag Scenen.

Mærkeligt nok vare Primadonnaerne almindeligvis temmelig gamle, ofte gifte Koner med en Del Børn. Større Skjønheder forekom sjældent, uden forsaavidt et vist triveligt Ydre maa kaldes Skjønhed.

Da de enkelte Selskaber ikke vare meget talrige, maatte jevnligt en og samme Person optræde i flere Roller i det samme Stykke, hvilket just ikke bidrog til at forhøie Illusionen. Det var endogsaa skikket til at bringe Publicum i Forvirring med Hensyn til Personerne.

Repertoiret var godt nok. Man spillede alt muligt og veg ikke tilbage for Vanskeligheder. Der gik Oehlenschlägerske Tragedier, Heibergske Vaudeviller, Hertz's og Hostrupske Lystspil, tyske Rabalderstykker og dramatiserede Romaner. Det var sandelig ikke altsammen »ei blot til Lyst«; men man maatte jo rette sig efter Publicums Smag. Paa en vis Maade kan man sige, at alle Stykker gjorde Lykke. Alene det at være i Theatret var en Lykke, en Nydelse af første Rang. Hvad der kunde mangle i Scenens Evner, lagde man selv til i sin egen Fantasi. Man var aldeles ikke kritisk, og hvad Pressen angik, saa var den god nok at komme til rette med, eftersom Byens eneste Avis »Aarhus Stiftstidende« var yderst gunstig stemt overfor Theatret. Man dadlede aldrig. Kritikken var kun rosende. Under Opførelsen faldt Bifaldet livligt. Man klappede og raabte Bravo. Smørrebrødssiden lod sig undertiden i den Grad rive med af sin Begeistring, at den forstærkede sine Bifaldsytringer ved en lydelig Trampen.

I de alvorlige Stykker declamerede Skuespillerne stærkt. Pointeringen var vel ikke altid mønsterværdig. Men naar Helten rumlede dygtigt med

sit sonore Organ og Dronningen hvinede af Rædsel og Elskerinden med Dueblik smægtende slog fine Krøller paa sine Tirader, saa græd man af Rørelse. I muntre Stykker loe man af Hjertens Lyst, naar Comikeren ret slog sig løs, og skraalte op og gjorde voldsomme Gestus.

Mest Lykke gjorde de rørende Stykker. Den forfulgte, af Verden mishandlede, Uskyldighed var altid sikker paa Publicums dybeste Sympathi, og fra Skurken vendte man sig med Afsky. Det var sande Misfostre af Stykker, disse dramatiserede Romaner, med al deres falske Pathos og affekterede Sentimentalitet, og saa vare disse Stykker saa lange, at de maatte inddeles i 6-7 Acter og 15 »Tableauer«, ved hvilket Udtryk man forstod Underafdelinger af Acter. Saadanne Stykker som »Nat og Morgen«, »Herren seer Dine Veie«, »Grevnen af Monte Christo« o. s. v., fik Tilskuerne til at flyde hen i Taarer. Man følte sig gjennemrystet til sit aller Inderste og kunde nok ovenpaa alle disse Rædsler trænge til ved en lille Dessert, i Skikkelse af »Fuglen i Pæretæret«, at erindres om, at Livet dog ogsaa har nogle enkelte lyse Sider, og at man uagtet de haarreisende Begivenheder, man havde overværet, dog maaske kunde bekvemme sig til at sove roligt om Natten. Smæk for Skillingen fik man sandelig. Forestillingen varede længe, saa længe, at man maatte have lidt spiseligt med sig i Theatret. Paa venstre Side spiste man Kager, paa høire Side Smørrebrød i Mellemacterne, de lange Mellemacter, hvori man samlede Sjælsstyrke til at gaa den næste Acts Gyseligheder imøde.

Theaterdecorationerne vare høist primitive. Den samme Riddersal brugtes i Stykker, der spilledes i de fjernest fra hinanden liggende Lande eller Aarhundreder. Det samme gjaldt Gadedecorationer. Det samme Slot brugtes i alle de Stykker, hvori der var Brug for et Slot. Man havde kun een borgerlig Stue og een Skov. Sætstykker, Soffiter og Meubler vare gyselige. Men det raisonnerede man ikke over. Udstyrets historiske Correcthed blæste man et Stykke.

Det samme gjaldt Costumerne. De vare under al Kritik. At »Ørkenens Søn« optraadte med en høi rød Fløils Hue, kantet med Vat, der forestillede Svanedun og som ogsaa benyttedes af Keiser Carl V. i Dronning Marguerites Noveller, at det Sværd, som hang ved Hagbarts Lænd, var en moderne Kaarde af den Slags, som høre til en Herredsfoged eller Kammerjunkers Uniform, at Grevnen af Monte Christo viste sig med lange Fedtlæders Kanestøvler, forede med Lammeskind, at en nordisk Helt havde Moustacher og Bakkenbart, at en norsk Bonde gik med trekantet Hat, alle den Slags Ting generede ikke det taknemlige Publicum.

Man oversaae ogsaa velvilligst, at Dronning Bera fremstilledes af en halvgammel, i høieste Grad corpulent Kone, at Kong Frantz I. var en tyk-

Billedet hedder kun »Borgervæbnings-Eksercits«; men det taler jo også tilstrækkeligt for sig selv.

Efter akvarel af Fr. Visby i Den gamle By.

Til dette billede har kunstneren skrevet følgende tekst: »Bras bak for en Fuldrigger, Ay Ay. Capt. Svane (Brig »Ørnen«) tager Landlov. Da Svane mistede sit Fartøj under Stranding, var han for svær for Baaden, »saa stak man en Trosse paa mig, og saa boiede jeg præcis som en Vager agter for Baaden i fulde 3 Timer, til vi naaede iland. Sandt? Ja Kraft steile mei er'et sandt, Brand stage mei.« – På billedet ses også lodshuset med udkigs-galleriet på første sal.

Efter akvarel af Fr. Visby i Den gamle By.

mavet hjulbenet Mand, der snøvlede stærkt, da han manglede Luft i sin flade Næse, at den ganske unge Mand i »Nat og Morgen« var temmelig tilaars og manglede en Del Fortænder, alt saadant gjorde ikke noget. De gjorde jo alle deres Bedste, og man maa ikke skyde paa »Pianisten«, han gjør det jo saa godt, som han kan.

Noget egentligt Maskineri havde Theatret ikke. Dog var der en Lem i Gulvet, hvorigjennem Dronning Gunild og andre Gespenster kunde skydes op, indsvøbte i et Lagen og hvidtede i Ansigtet. De saae livagtigt ud, som om de kom op fra Underverdenen. Torden frembragtes ved at en Kanonkugle bag Scenen rullede hen over et Brædt med Tremmer paa tvers, og Lynild var pulveriseret Harpix, som blev pustet gennem et Lys bag en Coulisse. Sceneforandringer, som man var flot med i Datidens Stykker, foregik med stor Vanskelighed og mislykkedes meget ofte. Undertiden kunde det hænde, at et Træ blev staaende i Riddersalen eller at Bagtæppet til den borgerlige Stue gik ned istedetfor Skovdecorationens Bagtæppe. Dog saa galt som i Nørrebroes Theaters berømte morsomme Stykke, »Svend, Knud og Valdemar«, var det ikke, men lidt i den Art.

Belysningen paa Scenen arrangeredes af Blikkenslager Meyer. Han gjorde det ogsaa saa godt, som han kunde. Det var ikke hans Skyld, at Gas endnu var ukjendt i Danmark og at det electricke Lys aldeles ikke var opfundet. Belysningen tilveiebragtes ved Olielamper. Kort før Forestillingens Begyndelse, og kort før hver Akts Begyndelse, traadte en temmelig velvoxen og temmelig snavset Blikkenslagerdreng frem foran Tæppet og efter-saae samvittighedsfuldt Lamperækken. Hans Tilsynekomst vakte stor Jubel paa Smørrebrødssiden. Han blev applauderet livligt. Gud ved hvad der siden er bleven af den Blikkenslagerdreng. Han vænnedes tidligt til at optræde offentligt. Han gjorde det med Ro og lod sig ikke anfægte. Mon han i sit senere Liv knyttedes til Scenen? Man paastaar jo, at den, som en Gang har betraadt Scenens Brædder, altid har ondt ved at forlade dem igjen.

Naar saa det spændende Øieblik indtraadte, da Regisseurens Klokke lød og Tæppet hævede sig langsomt, stundom med Ryk og Krampetrækninger, som tydede paa, at der var Knuder paa Rebene, saa laa Scenens Pragt dér straalende i de fedtede Olielampers Skin. Vi vilde, hvis vi saae den nu, sige, at der var et behageligt Halvmørke, en Dæmring, men Fyrerne var jo ogsaa en Dæmringens Tid.

Alle disse Skuespillere og Skuespillerinder, disse af vore ungdommelige Hjerter saa høit beundrede Kunstnere, hvad er der senere bleven af dem? Nogle enkelte kom til Kjøbenhavn, da Casino blev Theater, enkelte gik over i borgerlige Stillinger, men Flertallet bedækkedes snart med Glemsel,

naar deres Kræfter ikke længere slog til paa Kunstnerens tornefulde Vei. Naar vi nu tænke paa dem, saa er det med et vist Vemod. De have ofte rørt os og ofte faaet os til at le. Vi mindes dem med Tak for mangan lykkelig Aften, tilbragt i Aarhus lille, gamle, fattige Theater. De vare ikke store, de Folk, men vore Fordringer vare det heller ikke.

Opera kjendte man ikke noget til. Det vilde være at forlange for meget, ja rent umuligt. Derimod kjendte man lidt til Ballet, eller ialtfald Pantomime.

Det hændte nemlig nogle Gange, men langtfra hvert Aar, at Familien Price var paa Rundreise og saa kom til Aarhus. Det var en stor Nydelse at se disse skønne og vel arrangerede Forestillinger.

Ellers henlaae Theatret i Aarhus den største Del af Aaret i øde Stilhed og med lukkede Skodder. Kun gennemreisende Kunstnere, som den bekjendte Taskespiller, Professor Bills, og en Broder af ham, Bugtaler Bills, benyttede Theatret til et Par Forestillinger. Ligeledes brugtes det af enkelte finere Akrobatfamilier, Linedansere og den »stærke Mand«, som gjorde sine vidunderlige Kraftkunster. Disse Kraftkunster vare forøvrigt Humbug. De Lodder, som han tumlede med, havde ikke den Vægt, som stod angivet, hans Kanonkugle heller ikke, og den tykke Stang, som han slog over paa sin muskuleuse Arm, var lavet af Træ, taget paa tvers af Aarerne og følgelig saa skør, at ethvert Mandfolk kunde gjøre ham det efter.

Concerter kjendte man ikke noget til. Ganske vist blev Aarhus en enkelt Gang besøgt af Jenny Lind og en enkelt Gang af Ole Bull. Men det var som et Par Stjernes kud udenfor Reglerne, og mere end een Gang kunde selv disse Stjerner ikke trække fuldt Hus. Det virkelig musikalske Publicum var for lille; man holdt meget mere af Regimentsmusiken og Borgermusiken.

En og anden vildfarende Tyrolerfamilie viste sig af og til. Men den gav sine jodlende Præstationer i Harmoniens Sal eller lignende mindre Lokaler.

De mærkelige uniformerede Bander af »Hanoveranere«, som drog om i Jylland før 1848 som Hornmusikorchestre, gik om paa Gaderne og blæste. De subsisterede ved det, som Folk frivilligt gav dem. Formodentlig tjente de saa meget, at de fandt deres Regning ved at blæse paa Valdhorn, Trompet, Cornet og Basun for Jyderne. De optraadte i grønne falmede Uniformer og saae meget fattige og afmagrede ud.

BERIDERE

Stor Lykke gjorde »Beriderne«. Kunstberiderselskaberne Gauthier og Goldkette vare rigtigt gode. De gav deres Forestillinger i Dragonernes Ridehus, beliggende i »Spanien«. Allerede den Gang var gamle Gauthier gammel.

Han havde før den franske Revolution gjort Saltomortaler i Ludvig XVI.s Tid og var nu en Mand paa henvend 70 Aar. Der blev maaske lagt nogle Aar til paa Plakaten, for at gjøre ham endnu mere mærkværdig, end han allerede i og for sig var. Han blev, som bekjendt, meget gammel, over 90 Aar, og blev ved, lige til sin Død, at reise Europa rundt som Kunstner. Disse Beriderselskaber vare efter Tidens Fordringer flot udstyrede, talte flinke Kunstnere og Kunstnerinder og gode Heste.

Men saa var der de to Beriderfirmaer Hoffmann. Den rige Hoffmann og den fattige Hoffmann. De vare Brødre, men kunde formodentlig ikke arbeide sammen. Den rige Hoffmann var vistnok ingenlunde rig. Man sagde, at han eiede en Landeiendom i Fyen. Hans Selskab var lille og Forestillingerne blev givne i et Telt, som reistes et eller andet Sted, hvor der var Plads at faa gratis. Familiens Hoved, der »Altmeister«, var en ret smuk ældre Mand. Han red ikke selv, men gik i Manegen med sin lange og sin korte Pidsk og dirigerede sin »store brillante Forestilling«, som Plakaten sagde. Hans to Døtre, Flora og Josephine, to overordentligt nette og agtværdige Piger, gjorde de sædvanlige Kunster, at springe gennem Tøndebaand med udpændt Silkepapir, sætte over Barriéren og dandse Pas de châte paa Ryggen af den adstadigt galopperende Cirkushest, der var saa vant til Touren, at det aldrig kunde falde den ind at skeie ud fra sin vante Skrædergalop. Saa var der Hoffmanns to Sønner, Rudolf og Christian, to store nette Dreng, der saavelsom Søstrene var dygtige nok til at vise sig i hvilket som helst Cirkus, men selvfølgelig maatte blive hos Faderen, da Cirkus Hoffmann uden dem ikke kunde bestaa. Herr Scharvenka var Bajads (som Clownen den Gang kaldtes) og ansaaes for at være udrustet med Humor. Man loe villigt af hans tarvelige Vitser, som fremførtes i et Sprog, som var en Mellemtung af Dansk, Tydsk og Polsk. Men Selskabets største Attraction var »den arabiske Hingst Zampa«. Hvem den Zampa var, efter hvem Hingsten var opkaldt, veed jeg ikke, og det faldt mig ikke ind at tænke derover. Ellers vilde det vel have været mig paafaldende, at Hingsten havde et Kvindenavn. Men Zampa var virkelig en smuk Hest, ganske vist lidt gammel af en Hest at være, men den havde en deilig lysegraa Hud, ganske som Silke, sagde Hr. Hoffmann, og lang Pandedusk, Manke og Hale ogsaa som Silke. Zampa optraadte som dresseret Hest, Apporteringst, gjorde sine Sager godt og uden Indvendinger imod Directeuren, som egenhændigt havde dresseret den og fremførte den i Manegen. Naar Besøget før Forestillingen i Cirkus tegnede til ikke at blive ganske tilfredsstillende, tjente Zampa som Trækplaster, idet den af en Staldkarl blev ført frem og tilbage paa de omliggende Gader og Veie, som om den sad inde med et saadant Overmaal af Livsglæde og Kræfter, at den ikke kunde

holdes inde. Under denne Expedition viste Zampa sig coquet og kaad. Den svandsede med Halen, rystede sin Pandedusk og slog ud med Bagbenene. Dette sidste var dog maaske nok saa meget en Følge af, at Karlen med sin Ridepidsk kildrede den paa visse Steder, som det var Livsglæde. Men Zampa, saavel som de andre 5 à 6 Heste, Hoffmann eiede, vare i ganske god Foderstand.

Men saa var der den fattige Hoffmann. Herregud, hvilken Elendighed! Han havde intet Telt, men gav Forestilling aldeles offentligt paa en eller anden mindre Plads, som han fik gratis. Publicum var talrigt nok. Det kostede ikke mere end man selv vilde give. Og de, der ikke havde noget at give, gav ingenting. Denne Betaling opkrævedes ved, at en af Personalet gik rundt med en Tallerken. Alligevel indkom der dog Noget. Ellers maatte Familien jo være sultet ihjel, men meget var det ikke, mest Toskillinger. Den fattige Hoffmann eiede nogle faa Heste, gamle Krikker, noget Bomuldstricot, nogle paillettebesatte Svømmebenklæder og lidt andet gammelt falmet Fløiel og uægte Guldgalonier. Personalet bestod af nogle stakkels, snavsede, magre Dreng, en lille Pige i Tarletan og en lang opløben Knægt paa en 20 Aar, som senere blev den ogsaa her berømte Olschansky, der opnaaede et Navn i den europæiske Cirkusverden. Den fattige Hoffmanns Kone gik med Tallerkenen. Hun udmærkede sig ved at befinde sig i et permanent, af ganske korte Pauser afbrudt, Svangerskab.

Der viste sig ogsaa nogle Gange en Mand, der foretog en »stor Ascension«. Et tykt Toug fastgjordes i et af Gladhullerne paa Domkirketaarnet, førtes høit over Raadhustaget til en Mast, som blev reist paa det Store Torv, ikke langt fra Borgporten. Linedandseren foretog da en Vandring fra denne Mast ad Touget op i Domkirketaarnet og tilbage igjen. Det var interessant nok at se, og Torvet var ved den Leilighed ogsaa fuldt af Tilskuere, der i stor Spænding fulgte Manden paa hans farlige Færd. Hans Navn var Vedin. En dygtig Mand i sit Fag var han. Paa Veien op til Taarnet foretog han forskjellige Evolutioner, stod paa Hovedet o. s. v., alt med største Sikkerhed. En Gang varede det noget længe inden Linedandseren viste sig og Folk blev utaalmodige. Pludselig erklærede en Bonde, som stod blandt Tilskuerne, at han meget godt kunde gaa paa Linen op til Taarnet. Da Folk loe og gjorde Nar ad ham, kravlede han op paa Masten, greb Balancerstangen og gik ud. I Begyndelsen lod han, som om han var bange, men saa satte han sig ned og begyndte at knappe sine Klæder op. Lidt efter dalede Frakke, Vest, Benklæder og Hat ned, og saa stod han der i Tricot og Fløiel. Det var Linedandseren selv, som havde spillet den Comedie.

PROMENADER

Man spadserede ikke meget i Aarhus i gamle Dage. Det var nu en Gang ikke Skik og Brug. Der gaves nok enkelte Mennesker, der gik deres daglige Toure, men de vare faa og betragtedes næsten som Særlinge. Naar man spadserede, saa gik det meget langsomt, fordi Brolægningen havde sine Ubehageligheder. Man trængte ikke heller saa meget dertil, man havde sin Have at trække frisk Luft i.

I en ledig stund trækker købmanden, eller måske krambodsvenden, frisk luft, dog uden at slippe sin lange pibe.

Efter akvarel af Fr. Visby
 i Den gamle By.

Et af de mest yndede Steder var Skolebakken, som var en Skrænt, der strakte sig fra Skolegyde, bag om Latinskolen og Haverne, der hørte til Eiendomme paa Meilgade, og endte ved den lille gamle Kirkegaard, St. Olafs Kirkegaard. Det var ikke nogen lang Tour. Skjøndt Skolebakken kun var en temmelig smal Gang eller Sti, var den overordentlig søgt. Aarhusbugten er jo saa skøn, at man aldrig bliver træt af at betragte den. Dette herlige Stykke Kattegat krandses af Riis Skov, Mols og Helgenæs' maleriske Banker, det fjerne Samsø og imod Syd Marselisborg Skov, over hvilken Skaade Banker kneise. Ind imod Skolebakkens Fod rullede Havets Bølger, snart sagte rislende, snart vældigt brusende. Men selve Skolebakken ydede ingen Bekvemmeligheder for de Spadserende, undtagen nogle høist simple Bænke. St. Olafs Kirkegaard var nedlagt som Kirkegaard, men der

laae mange Ligstene og der stod et stort Granitkors. Hvert Aar tog Havet i Efteraarstormene en Bid ud af St. Olafs Kirkegaard. Skeletter og Stumper af Ligkister kom tilsyne og drattede efterhaanden ned i Søen og skylledes bort, saa at de Døde, som havde haabet der at finde deres sidste Hvilested, ikke fik det.

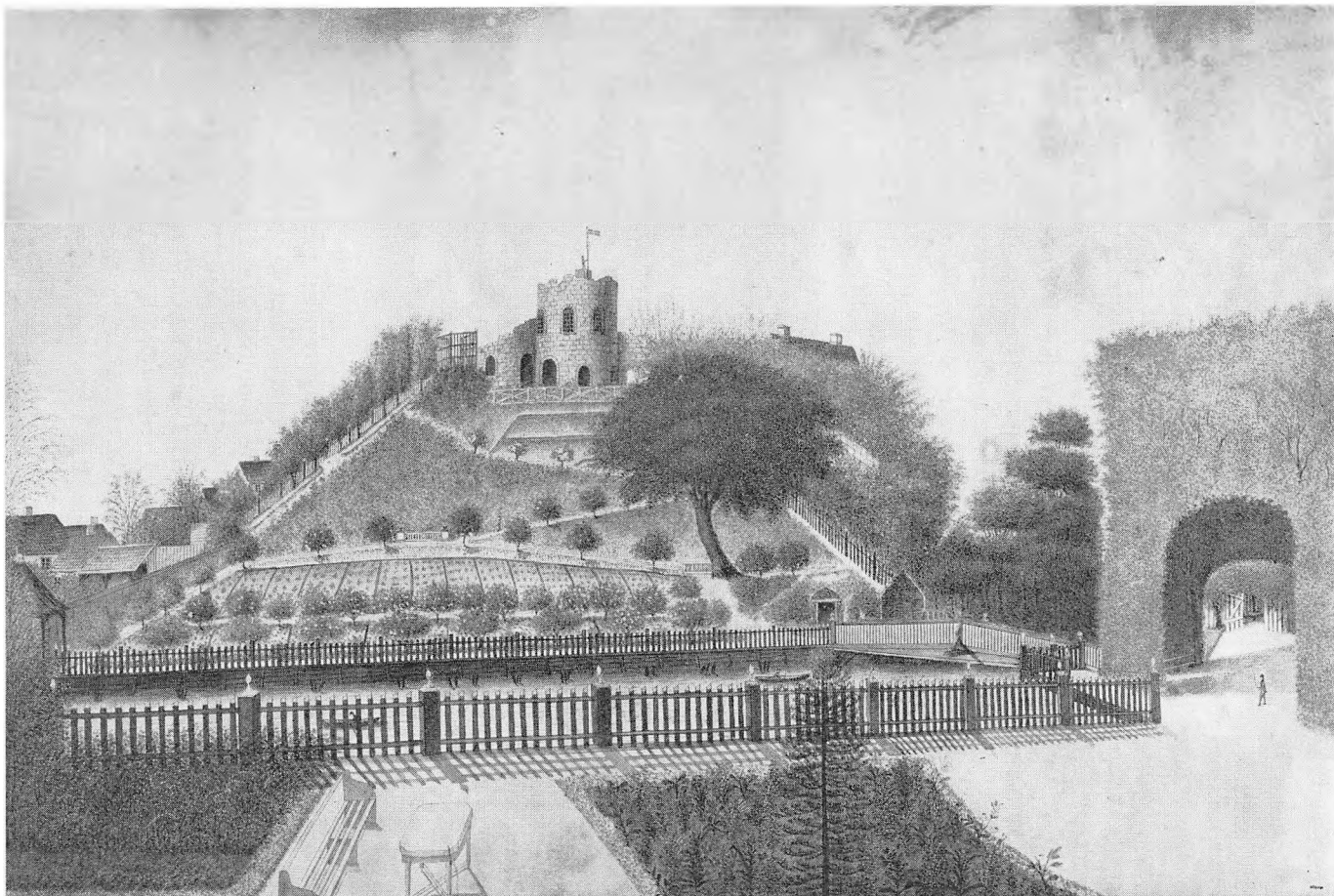
Saa gik man ogsaa ud paa »Mindehovedet«, hvilket vil sige, den yderste Spids af den søndre Havnemole, hvor der stod et lille Fyr. Her var ogsaa smukt, og eiendommeligt var det at staa dernede, naar Havet var i Oprør og de klare Bølger brusende og skummende larmede lige for Ens Fod. Men det var ikke altid, at Damer kunde komme derud, da Brændingen ofte var altfor stærk og Skummet sproitede høit væk over Molen. Alligevel var denne ret stærkt besøgt. Det hørte nemlig med til Byens Forlystelser at tage imod Dampskibet fra Kjøbenhavn eller Kallundborg og se, hvilke Passagerer der var med. Frisk Havluft fik man og smukt var der. Her følte man rigtigt, at man var i en Søkjøbstad.

Oberst Guldberg, en Søn af Statsminister Ove Høegh Guldberg, en Mand, der gjorde ikke Lidt for Aarhus, havde anlagt den lille Lund Vennelyst, udenfor Studsgadesport. Vennelyst var ikke noget synderligt stort Anlæg, men det var smukt og hyggeligt. Megen Freqvents var der ikke. Det søgtes mest af Barnepiger med Børn. Der var stille og godt. Af og til spadserede man ogsaa der, eller satte sig paa en Bænk for at være i det Fri, naar man ikke selv havde Have.

Kirkegaarden udenfor Frederiksport benyttedes ogsaa som Lystanlæg og som Børnehave.

Foruden disse Anlæg og Veien Bag om Byen, som var særdeles smukke Alleer, der frembød megen Afvexling og især var overordentlig skøn paa Strækningen mellem Frederiksport og Mølleport, forbi den for sin skønne Beliggenhed og maleriske Møllebygninger med store Vandhjul, over hvilke Vandet styrtede ned i skummende Cascader, bekjendte Mølle, fandtes der to private Haver, nemlig Rees Have og Fullings Have ved Fullings Beværtning, som stod aabne for Byens velklædte Indbyggere.

Rees Have var meget stor. Den strakte sig fra Rees store smukke Kjøbmandsgaard paa Vestergade ned til Aaen. En Træbro førte over Aaen til Havens anden Del, som naaede helt op imod Frederiksgade. I Havens forreste Del fandtes en Bygning, hvori der var udstillet Insectsamlinger og andre Naturmærkværdigheder samt nogle farvede Glasplader i Rammer, til at kigge igjennem. For Enden af en af Gangene var der et Slags Lysthus, paa hvis Bagvæg der var malet et lille Bondehus, i hvis Vindue der sad en Bondemand med sin Kone, ogsaa malede, men ikke meget skuffende. Paa Lysthusets Straatag var der en Storkerede, hvori der stod en

Parti fra »Rées have«, akvarel af tegnelærer Engelbrecht. Billedet er taget fra Vestergade-siden; bag stakittet løber åen, og på den anden side fortsætter haven op mod Frederiksgade. Øverst på bakken, som i Engelbrechts streg er blevet lovlig stejl, pranger Rées kunstige ruin.

Elter originalen i Den gamle By.

Stork i naturlig Størrelse af malet Træ. Nede ved Aaen var der en malet Matros med Baad og Aare. Kom man over Broen paa den anden Side af Aaen, gik Terrainet stærkt opad, og øverst oppe var der et svært gammelt Borgtaarn, som man kunde stige op i ad en Vindeltrappe og nyde Udsigten. Ogsaa dette Taarn var uægte og bestod af malede Brædder, men paa nogen Afstand var det ret skuffende. Selve Haven, som Have betragtet, var meget kjøn og rig paa Blomster og Træer af sjeldnere Sorter. Undertiden musiceredes der i Haven om Søndagen af en af de før omtalte hanoveranske Musikbander, medens Folk adstadigt promenerede frem og tilbage. I de Tider kunde man nemlig meget godt komme paa offentlige Steder, uden at man nødvendigvis skulde have noget at spise eller drikke. Især var den finere Portion ikke vant til at faa noget ude, af den Grund, at der ingen Cafeer existerede i Byen eller dens Nærhed. Der var nok en Conditor, som hed Bæhr, men det var kun Conditori med Kager. Man kunde nok faa Chocolate hos Bæhr. Men da det sjældent forlangtes, saa var det kun at gjøre Madam Bæhr Uleilighed, og at hun nødigt gjorde sig den Uleilighed at lave Chocolate, erfarede man deraf, at hun lod En vente paa den mindst en halv Time.

Vilde man nyde noget i en Have, saa maatte man gaa ind i Fullings Have. Selskabet var dog ikke videre fint der. Det var snarere en Beværtningshave. Kjøn var den ikke. Der var nogle Lysthuse af Brædder, hvori Folk sad og nød deres Gjenstand. Man saae der Folk ved høi lys Dag sidde og spille Lotteri om, hvem der skulde betale Fortæringen. Efter den Tids Mode var der ogsaa malede Træfigurer af to Soldater og en Bræddehytte, der hed Eremithytten. Naar man traadte ind i den var der en Mechanisme, som kom i Bevægelse og bevirkede, at en Munk med et skummelt Udseende reiste sig op. Meningen var at gjøre den Indtrædende bange.

SKOVEN

Om Sommeren tog man meget i Skoven. Især var den mindre Skov, Riis Skov, stærkt besøgt. De Herskaber, som holdt Kjøretøi, kjørte derud, de, som ikke havde det, gik over den smukke Knudrisbakke. Underveis kunde man i en Kløft ved Trøiborg gaa ind i et lille grønmalet Træskur hos en Mand, som hed Dabelsteen, og faa sig et Glas Øl, en Snaps eller noget Limonade, Bolcher, Smaakager og Hvedebrød, der ikke var nybagt, uden forsaavidt det havde været stærkt udsat for Solen. Om Søndagen besøgte Vognmænd Folk kjørt til Riis Skov paa Holstenskvogne, forspændte med skeletagte Heste.

I Riis Skov var der tre Steder, hvor man kunde blive beværtet. Først

Skovfoged Niels Knudsen og hans hustru Ane Kirstine Knudsen, der i 1840erne sørgede for opvartningen ved Skovfogedhuset, som dengang var det mest søgte udflugtssted i Risskov. Portrætterne er tegnet 1852 af den norske

maler G. T. Deshington, der i 1850erne opholdt sig nogen tid i Århus som en af de sidste omrejsende »kontrafejere«. Han døde i Århus 1857. (D. g. B.s Årbog 1956).

Efter blyanttegninger med lette farveantydninger i Den gamle By.

var der Salonen nede ved Stranden. Der var der meget fint, men meget kedeligt. Den hvide Bygning med en lille Colonnade laae deiligt. Der var stille og friskt. Havets Bølger rullede lige udenfor. Men Salonen forstod alligevel ikke at drage Folk til sig. Der var næsten altid tomt og dødt.

Længere oppe i Skoven laae Skovfogedhuset. Selve Bygningen var meget varvelig. Men de Folk, som boede der, forstod at holde Besøget til sig. Uagtet Beliggenheden ikke var særdeles smuk, var der næsten altid mange Mennesker. De, som holdt Kjøretøi, havde Maden med i Vognen.

De, som intet havde, bar den derud. Hos Skovfogden fik man saa Vand paa gammeldags Kobbermaskine og Opdækning. Paa den store Græsplane samledes man i converserende Grupper, og man spiste ved de omkring Plainen anbragte Borde siddende paa faste Bænke. Hele Arrangementet var meget primitivt, men der var særdeles hyggeligt og muntert. Familie-fædrene fik deres sølvbeslaaede Merskumspiber tændt. Damerne vare pyn-tede og snakkede saa at det var en Lyst. Det eneste Forlystelsesapparat var en Keglebane. Det var Embedsmændene og den finere Borgerstand, særligt Kjøbmændene, som søgte her. Tredie Dragonregiments Officerer vare Løverne. Om Søndagen især kunde her være myldrende fuldt. Saa spillede Musiken, og man fik sig en improviseret Dands, enten i Græsset eller paa et dertil indrettet Trægulv. I fulde Drag nød man Glæden over Sommeren.

Det tredie Samlingssted i Riis Skov var Ferdinandspladsen. Den var simpel. I nogle Træskure beværtedes der med Drikkevarer. Her søgte kun den simple Portion. Man spillede Kegler, og man dandsede undertiden til langt ud paa Aftenen. Man skulde tro, at der jevnligt maatte finde Uorder-ner Sted. Men det var dog sjældent og det uagtet der intet Politi var. Vær-ten holdt Orden. Pladsen var opkaldt efter Hans Kongelige Høihed Prinds Frederik Ferdinand, Kong Christian VIII.s Broder og Chef for Prinds Frederik Ferdinands lette Dragoner.

Riis Skov laae saa rart nær ved Byen. Det var dens Yndlingsskov, trods den stærke bedøvende Lugt, der hidrørte fra Skovbundens mærkelige Hvid-løgsvegetation.

Marselisborg Skov var længere borte, men unægteligt var den langt rigere paa Naturskønhed og langt mere storslaaet. Men den havde kun et Beværtningssted, »hos Danielsen«. Danielsen, som i sin Tid havde været Kammertjener hos Hertugen af Augustenborg, havde mærkværdigvis an-bragt sine Borde i en overmaade grim Have uden Skygge. Der voxede Stikkelsbær og Ribs, Gulerødder, Salat o. s. v., men Træer var der ingen af. Det var vistnok derfor, at Danielsens Etablissement ikke var meget besøgt. Man var egentlig slet ikke i Skoven hos Danielsen. For at komme til de smukke Partier ved Stampemøllerne og Ørnereden, maatte man gaa temmelig langt, og at faa Vand paa Maskine paa disse herlige Steder var ganske umuligt.

Naar man vilde gjøre længere Udflugter, havde man nok at vælge imellem. Der var Moesgaard, Vilhelmsborg, Skaade Banker, Rathlousdal, Himmelbjerget, Nørreris, Kalø Ruiner.

Derimod tog man ikke gjerne ud paa Seiletoure paa Bugten. Ikke uden Grund frygtede man for at blive søsyg eller kuldseile. Det er nemlig et uroligt Farvand og selv om Havet seer roligt ud, kan det maaske om et Par

Timer være høist uvenligt. Saa var det sikrere, at leie en Baad og roe op ad Aaen til Brabrand Sø og fiske. Der gik rare store Gjedder og fede Aborrer og Aal saa store som smaa Klapperslanger og ventede paa, at man skulde komme med sin Medestang og byde dem en Krog at bide paa.

BADEHUSET

Til Sommerglæderne hørte ogsaa at bade sig. Pluraliteten gik ud ad Stranden udenfor Byen, klædte sig af paa Stranden og vadede ud. De, hvis Haver vendte ud mod Havet, foretrak at gaa ud fra disse. Men Damer kom aldrig i Vandet og ældre Folk heller ikke. Det var mest Drengene, Haandværksvende og Karle, som nød godt af det herlige friske salte Vand.

Men saa fandt en entreprenant Mand, Barber Varberg paa Skolegade, paa at indrette et lille Badehus udfor sin Have ved Havnen. Denne lille grønmalede Bygning laae ret lunt i en Krog. Der var intet Bølgeslag, og enkelte mindre Rendestene udmundede i dets Nærhed. Desuagtet afhjalp Varbergs lille Badehus et længe følt Savn. Det var inddelt i Kamre med en Badekasse i hvert. Hvis man kunde svømme, hoppede man ud fra Badehusets Dør. Ældre Herrer fik snart Smag paa Badehuset, og det blev ret godt besøgt. Det varede derimod længe inden Damerne vilde komme der, skjøndt det til sine Tider var reserveret dem. Det var som om de ikke ret ansaa det for passende for en Dame, at foretage den Blottelse, som er nødvendig for en Badende. Man brugte overhovedet ikke den Gang Vand saa meget til udvortes Brug som nu. Man vidste ikke, hvor sundt det er at holde hele sin Hud ren. Naar Ansigtet og Hænderne vare rene, syntes man, at man var meget renlig. Barber Varberg var en Mand, der var forud for sin Tid. Han blev heller ikke nogen rig Mand ved sit løierlige lille Badehus. Varme Bade vare ikke til at faa.

Paa sit Haar anvendte man Omhu. Det blev klippet, børstet, pomadiseret og anbragt i sirlige Krøller ved Tindingerne. Friseur Geisler besørgede dette, men ikke med Dygtighed. Hans tidligere Løbebane syntes heller ikke egnet til at forberede ham til sit Kald som Friseur. Oprindeligt var han nemlig Skibsbygger. Senere blev han Karl hos Doctor Weiss. Det maa være i denne sin Tjeneste, at han erhvervede sig Erfaring i at benytte chirurgiske Instrumenter som Haarsaxen og foretage Operationer som Haarklipning. Mens man blev friseret, sad man saaledes for Vinduet, at enhver Forbipasserende fra Gaden kunde see En siddende under Geislers Sax, medens han fortalte Historier, der vare høist upaalidelige, men undertiden ret morsomme. Han var en stor, svær, haandfast Mand med et jovialt Ansigt og kjendt af hele Aarhus.

Frisør og parykmager J. Geisler i funktion.

Læge J. M. Frisch fortæller, at drengene blev klippet »efter et Spølkum der blev sat paa Hovedet. Hvad der var nedenfor Kanten blev klippet ganske tæt, hvorimod Haaret paa Issen næsten ikke blev rørt. Vi saa mærkelige ud,« tilføjer han. Efter akvarel af Fr. Visby i Den gamle By.

KONGEN KOMMER

Af og til besøgte Kong Christian VIII Aarhus. Man mente, at han holdt meget af Aarhus, fordi Byen havde vist sig særdeles artig imod ham, da han som Norges landflygtige Konge arriverede dertil ombord i en Jagt i Aaret 1814. Man havde da modtaget ham med mange Æresbevisninger, digtet Sange til ham, og søgt at trøste ham i hans politiske Modgang. Naar Kongen ventedes, stod Byen paa den anden Ende af Travlhed. Man pudsede Facaden op, saa godt man kunde, med Tjære, Kalkning og Maling. Man syede Flag og byggede Æreporte af Gran og Lægter. Borgervæbningen pudsede sine Knapper, Uniformer og Vaaben. Rendestenene bleve skyllede. Gadernes Ujevnheder fyldtes med Sand og Grus, for at Kongens Vogn, uden at støde Hans Majestæt altfor føleligt, kunde rulle lempeligt hen over Stenene. Kongens og Dronningens Navnetræk anbragtes paa passende Ste-

der, alt eftersom Kongen skulde komme fra Landsiden eller fra Søsiden. En meget vigtig Festforanstaltning var den, at sex smaa gamle Jernkanoner, som havde tilhørt Borgervæbningens Artillericorps, blev tagne frem af deres vanlige Skjulested. Skulde Kongen komme fra Søsiden, blev de kjørt hen paa Skolebakken og lagt paa Jorden med Mundingerne pegende ud mod Søen. Der fandtes nemlig ingen Lavetter til dem. Oprindeligt bestemte til Krigsbrug, idet de havde havt deres Plads i et lille Søbatteri udenfor Meilgades Port, tjente de nu til Aarhus Forherligelse og gjorde mere Nytte i Fredens lykkelige Æra, end de havde gjort under Krigen 1807-14, da de ikke fik Leilighed til at sende nogen engelsk Fregat, der ubesindigt nærmede sig til Aarhus, ned paa Havets Bund. Nu vare de Salutkanoner. Jeg har som Dreng med enfoldig Rædsel staaet paa Skolebakken og seet dem blive ladede og affyrede af Overvagtimester Rappe, assisteret af Arrestforvarer Lützow. Det gik til paa den Maade, at et Par Karle først reiste en Kanon op paa Enden, hvorpaa Rappe heldte det fornødne Qvantum Krudt i den, Lützow stoppede noget Blaar efter som Forladning, og saa med en tyk Stok, som ellers ikke til dagligt Brug kunde gjøre sig vigtig med at kalde sig selv Ladestok, stampede Ladningen fast. Paa denne Maade blev alle sex Kanoner ladede. Naar saa Saluten skulde afgives, fyredes de af med en Lunte, som havde staaet og oset i et Hundehus. Naar Skuddene gik af, reiste Kanonerne sig op paa Enden og faldt saa strax om igjen, udmattede af den usædvanlige Anstrængelse. Rappe, Lützow og det øvrige Betjeningsmandskab, skyndte sig saa at viske dem og lade dem paany, for at alle 27 Skud kunne blive afgivne. Det lykkedes ogsaa og mærkeligt nok indtraf der aldrig noget Ulykkestilfælde under denne artilleristiske Virksomhed. Men hvad Salutens Regelmæssighed angik, var den høist maadelig, saa meget mere, som Knaldene lød forskjelligt, da Kanonerne ikke vare lige store.

Borgervæbningen og Jægerne mødte med hvide Benklæder og opstilledes en haie paa Kongens Vei. Dragonerne i fuld Galla tilhest og med dragne Pallasker, eskorterede de kongelige Vogne til Hans Majestæts midlertidige Residents i Meulengrachts store Gaard paa Lille Torv. Aarhus havde jo ikke noget Slot eller Palais. Men Meulengrachts Gaard havde smukke store Værelser og en Festsal, hvis Vægge vare dækkede af store Malerier, graat i graat, og hvis Loft var decoreret med Skyer ogsaa graat i graat.

Hele Aarhus var paa Benene. Jubelen var stor og oprigtigt ment. Jeg erindrer tydeligt at have seet Vognen komme, hvori Kong Christian VIII sad. Han saa glad og venlig ud. Et smukt Hoved havde han og hans Smil og Hilsen var baade kongelig og nedladende. Men han var for svær.

Hovedet, med det krøllede Haar dækket af en trekantet Hat med hvid Fjerbusk, saa godt nok ud. Men Figuren var ikke god. Han var skraaskuldret, saa at hans Guldepauletter hang skraat nedad. Den røde Uniformskjole klædte ham ikke, skjøndt den straaledede af Broderi og Ordener. De hvide Benklæder sad strammede over den sig stærkt rundende Mave. Dronning Caroline Amalie var plastisk skjøn, en sand Dronningeskikkelse. Hendes Aasyn lyste af Hjertensgodhed.

Under sit Ophold i Aarhus besøgte Kongen Skolerne, Dronningen Hospitalet. De vare venlige og indlod sig gjerne med Folk.

Kongen lod sig Retsprotokollerne og Byens Regnskaber forelægge og skrev sit Navn i dem. Det var nu vist en Formalitet, som Hans Majestæt herved tillod sig at begaa. Det skulde se ud som om hans landsfaderlige Øie holdt skarpt Udkig med at Alt gik ordentligt til. Det var ham dog umuligt selv personligt i saa kort Tid, at revidere disse mange Sager.

Der blev givet Cour til Honoratiores. Communen gav en Diner til Ære for Kongen, hvilken han betalte med en Diner for Honoratiores. Loyalitetens Flamme blussede høit i Festsange og Taler. Spændingen var stor blandt dem, som ventede sig Titul eller Decoration, dem man saa stærkt attraaede.

Den lille, uanselige Prinds Ferdinand, Kongens Broder, og hans Gemalinde Prindsesse Caroline vare undertiden med, fordi Prindsen skulde præsentere sit Regiment for Kongen. Ogsaa de hædredes af Byens Folk. Men det kunde ikke nægtes, at Prinds Ferdinands Ydre, saavel som Prindsessens, stod i grell Modsætning til Kongens og Dronningens. Især saa Prindsen snurrig ud i sin drabelige Uniform. At Prindsessen ikke var smuk, tilgav man hende gjerne, da hun var saa inderlig god og naiv.

I Reglen var Kronprinds Frederik ikke med ved disse Besøg. Hans ofte noget generende Extravagancer gjorde ham til Kongehusets bête noire. Man vidste aldrig hvad han kunde finde paa.

Alligevel kom han jevnlige til Aarhus, ofte ganske uventet. Han kom for det meste seilende med en lille Lystkutter, der hed saadan noget som »Maagen«. Det var et ganske lille Fartøi. Kronprindsen var allerede den Gang temmelig svær, saa svær, at man undrede sig over, at han kunde faa Plads i Maagen. Han saae godt ud, og man syntes godt om hans jevne muntre Væsen.

Øiemedet med hans extemporede Besøg i Aarhus var det at gjæste sin gode Ven, Premierlieutenant Brun. Hos ham boede han, og der gik dunkle Rygter om den Lystighed, der fandt Sted ved disse Leiligheder og de Quantiteter af Drikkevarer, som Prindsen og Lieutenant Bruns andre Gjæster satte tillivs. Folk i Almindelighed saae ikke meget til Prindsen

under disse Besøg. Han gik ikke ud, men holdt sig hjemme hos Brun og i hans Have paa Rosengade. Naar det rygtedes at Prindsen var der, mødte Embedsmændene for at gjøre deres Opvartning, men de blev hurtigt affærdigede, da Prindsen egentlig var der incognito.

Dog gjorde Kronprindsen ogsaa officielle Besøg, f. Ex. efter de store Manoeuvrer ved Hedensted eller nord for Aarhus ved Skeiby Led. Saa optraadte han meget elegant og repræsenterede særdeles godt.

REALSKOLEN

Hidtil havde man af høiere Skoler kun kjendt Latinskolerne og de militaire Academier. I Trediveerne blev det besluttet at Landet skulde forsynes med nogle høiere Realskoler. Det var en rigtig Tanke. Men der maa have været Mangler ved Planen for den videnskabelige Realskole, som blev oprettet i Aarhus. Meningen var, at naar man havde gjort Erfaringer ved denne Skole, saa skulde der oprettes flere.

Den videnskabelige Realskole i Aarhus aabnedes i 1842. Den var forsynet med Lærere fra forskjellige Skoler i Kjøbenhavn. Dens Rector var K. C. Nielsen, en dygtig Skolemand, men noget stiv i sit Væsen. Disciplene frygtede ham mere end de elskede ham. Overlærer Funch forstod bedre at sætte sig i Rapport til dem. Adjunct Varburg forgudede de. Polyteknikeren Adjunct Holmsted holdt man meget af naar han var mild. Men

*Den videnskabelige real-
skoles rektor,
professor K. C. Nielsen.*

Efter en karikatur (blyants-
tegning) af A. Fritz i
Den gamle By.

var han vred, rystede man af Angst. Læreren i Fransk og Engelsk Carøe, kunde man rigtig godt lide, men man havde ikke synderlig Respect for ham.

Om nu Grunden var at disse forskjellige Lærerkrafter, der vare samlede sammen for strax at udvikle en heldbringende Realundervisning, ikke forstod at arbejde sammen, om Rectoren ikke forstod at drive Undervisningen efter den rette Plan, er ikke let nu at afgjøre. Meningene hos hver enkelt Lærer var utvivlsomt god, og Flid gjorde de sig ogsaa. Men Skolen mislykkedes ganske. Efter nogle Aars Blomstring sygnede den hen. Efter at have kostet mange Penge, endte den sit Liv og samtidig dermed oprettedes der Realklasser ved Latinskolen og nogle af Lærerne ansattes ved dem.

Adskillige af Realskolens Elever have senere i Livet udmærket sig paa forskjellig Maade. Det er endogsaa forholdsvis særdeles mange. Feilen laae derfor ikke ved Disciplene. Der manglede noget ved Aanden i Skolen. Disciplinen hævdedes strengt ved rigelig Anvendelse af Spanskrøret og andre haarde og ydmygende Straffe for forholdsvis smaa Forseelser. Denne Strengthed var saa meget mere unødvendig som Disciplene gennemgaaende vare komne fra gode, dannede Hjem og vare velopdragne og flinke Børn. Mellem dem og Lærerne opstod aldrig det rette Forhold. De var og blev fremmede for hinanden.

Dette Resultat var meget beklageligt. Thi der var fra Regjeringens Side gjort store Anstrængelser for at Skolen skulde blive en Mønsterskole. Den fik en udmærket god, ny Skolebygning med tilhørende Rectorbolig ved Mindeport. Den forsynedes med naturhistorisk Samling, chemiske og fysiske Apparater og et anseeligt Bibliothek. Den levede alligevel kun en halv Snes Aar, og de sidste Aar af dens Tilværelse vare temmelig kummerfulde.

En Omstændighed, som vistnok stærkt bidrog til dens Ødelæggelse, var, at Aarhus Commune selv oprettede en Realskole under Navnet høire Borgerskole for Drengene. Denne fortrinlige Skole blomstrede og optog mange Elever, som egentlig burde have været i den videnskabelige Realskole.

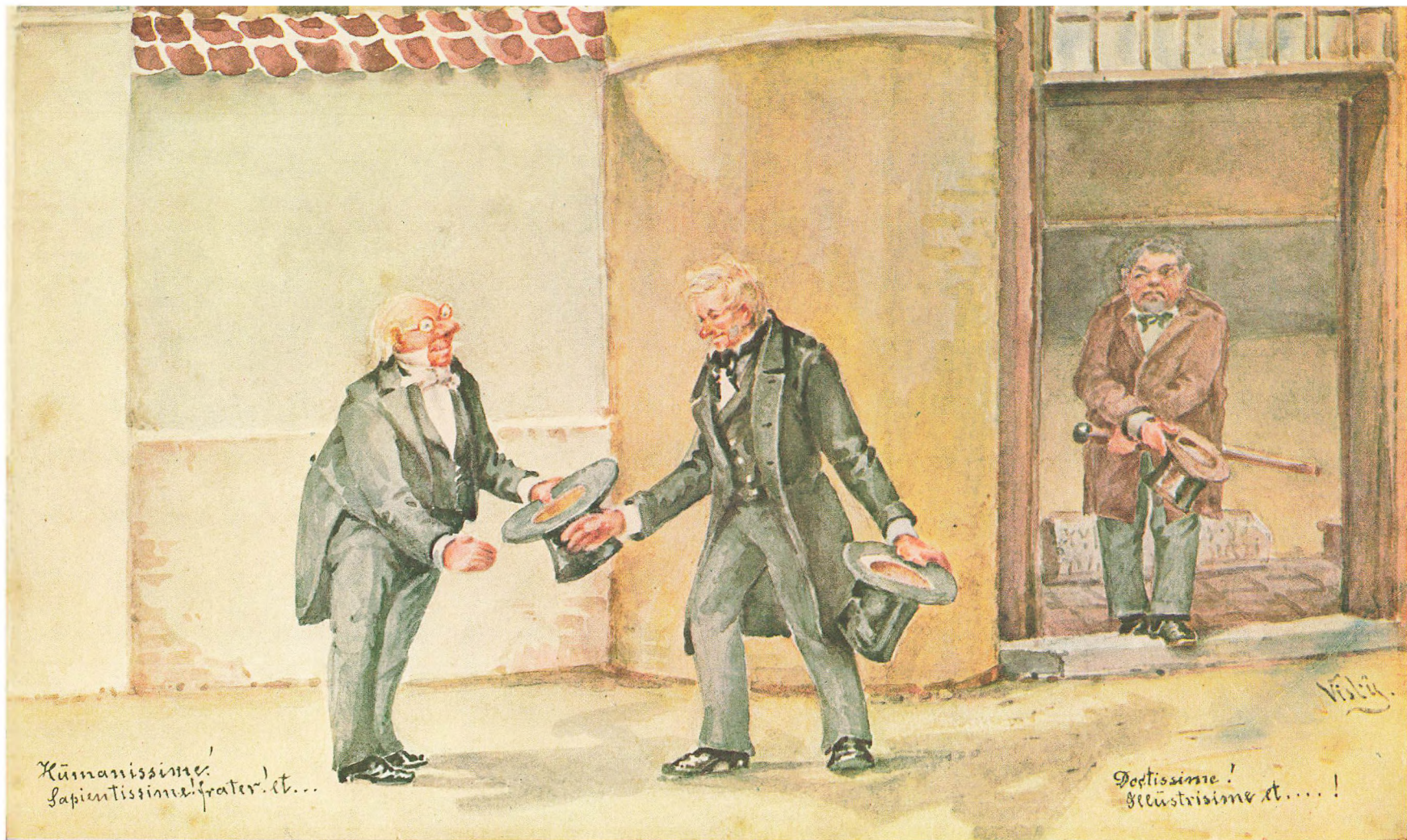
LATINSKOLEN

Der blev i Fyrrerne sat en Etage paa Aarhus ældgamle Latinskole eller, som den mere correct kaldtes: Cathedralskolen, og den blev moderniseret, hvad den nok trængte til, men ellers vedblev den at være som den i Aarhundreder havde været, Udrugningsanstalt for Studenter. Der var Tradition, Ærværdighed, Slægtskab med Domkirke og Bispegaard. Latinskolens Disciple vare ikke Drengene, som de andre Skolers. Det var vordende Præster, Retsembeds mænd, Læger og andre Videnskabs mænd. Skolen var noget

*Synagogen på Vestergade. Personen længst til højre skal forestille
H. Ph. Rée som rabbiner i samtale med en polsk trosfælle.
Efter akvarel af Fr. Visby i Den gamle By.*

*Humanissime!
Sapientissime! frater! et...*

*Doctissime!
Illustrissime et....!*

*Udenfor katedralskolen i eksamenstiden. Professor Madvig, der skal være censor, modtages af rektor Blache og overlærer L. Arntzen.
Visbys portræt af Madvig er ikke just venligt; han kunne ikke fordrage latin i skolen.*

Efter akvarel af Fr. Visby i Den gamle By.

for sig, et Appendix til Domkirken og Bispegaarden, en Forgaard til Universitetet. Selve Skolebygningens Plads var jo i det fineste og lærdeste Quarter af Byen. Der var Skolegaden, Skolegyden, Skolebakken, alle Lokalteter, hvis Tilværelse stod i Forbindelse med Skolen. Hvad Under da, at der udviklede sig en vis Selvfølelse og Corpsaad. Man betragtede Realskolens Elever med megen Velvillie og Hensyn, men – Latinere vare de ikke. De vare som en anden Race.

Det er ganske umuligt at tænke paa Aarhus Cathedralsskole i gamle Dage, uden ligesom at personificere den i dens Rectors, Professor Hans Henrik Blaches elskelige Skikkelse. Han var født paa Landet, i Mols Herred og kom som Barn ind i Aarhus Latinskole. Derfra blev han Student, drog til Kjøbenhavn, hvor han gjorde Tjeneste i Studenterkorpset og overværede Kjøbenhavns Bombardement 1807. Da han var bleven theologisk Candidat, vendte han tilbage til Aarhus, blev Adjunct, Overlærer, Conrector og Rector. Hele sit Liv omtrent henlevede han i Aarhus, indtil han som gammel Mand tog sin Afsked efter denne lange Virksomhed og flyttede til Kjøbenhavn, hvor han tilbragte sine sidste Oldingear.

Blache var ikke af den Slags Filologer, der betragtede Oldtidens Forfattere som et Middel til at gjøre Bekjendtskab med de classiske Oldsprogs rent sproglige Sider. Han hængte sig ikke fast i Formlærens Specialiteter, Undtagelser og Afgivelser. Aandløs Udenadslæren af Remser satte han ingen Pris paa. Ikke fordi han ikke kjendte dem, nei han var saa godt hjemme i dem som Nogen, men fordi han havde et større og finere Blik paa, en ædlere Sands for Værkernes aandelige Indhold. Han tilgav let en Discipel mindre væsentlige Afgivelser fra det rent Grammatikalske, naar Discipelen kunde levere en smagfuld Oversættelse og Fortolkning i et smukt og rent dansk Sprog. Han var selv en stor Mester heri. Det var en Nydelse at høre ham oversætte Horats, Virgil og Cicero. Det er meget at beklage, at han ikke har nedskrevet og udgivet sine Oversættelser af sine latinske Yndlingsforfattere. Den danske Literatur vilde da have besiddet en stor og værdifuld Skat. Naar han ikke gjorde det, maa det tilskrives hans store Beskedenhed. Flid manglede han ikke, thi i hele sit lange Liv arbeidede han meget, og han besad en sjelden Lærdom. Der var Ingen der ret kjendte ham tilbunds i saa Henseende. De levende Sprog havde han lært sig selv. Han forstod ikke at udtale Fransk og Engelsk, men alligevel besad han grundigt Kjendskab til disse Sprog og fin Forstaaelse af Forfatterne. Sin meste Tid tilbragte han i sit Studereværelse, dels med at styre Skolens Anliggender og rette latinske Stile og Versioner, dels med at studere.

Ved Siden heraf var han en Digter af ikke ringe Værd. Mange af hans Digte fortjente at være almindeligt kjendte. Men han var ikke den, som

selv gjorde noget for det. Han besad i høi Grad comisk Sands. Der var noget hos ham, som henlede Tanken paa Holberg. Med ham besad han et aandeligt Slægtskab, og Holberg har vist aldrig havt nogen mere forstaaende Læser end ham.

Naar saa hertil føies, at han var af et dybt religieust Sind, tolerant og mild i sin Dom, god og varmtfølende for alt det Gode, det Sande og det Skjønne, saa er der ikke her sagt for meget om ham.

At en Mand som Rector Blache var vel skikket til at bibringe Disciplene den classiske Dannelse, er klart. Han underviste fornemlig i Latin i de høiere Klasser. Man glædede sig til de Timer, hvori Rectoren underviste. De gave altid Udbytte, og hans ofte vittige Bemærkninger fremkaldte Disciplenes Munterhed. Havde en Discipel et eller andet paa Hjerte, kunde han med Tryghed henvende sig til Rector. Der fandt man altid Trøst og Opmuntring.

Naar der er bleven sagt, at Rectoren gjorde Forskjel paa Disciplene, da er det kun forsaavidt sandt, som at han naturligvis fandt større Behag i den velbegavede, flittige og dannede Discipel end i den dumme, dovne eller uopdragne. Aldrig har han næret uvenlige Følelser overfor en Discipel, som var blot nogenlunde flittig og høflig.

Streng Disciplin var ham imod. Han tilgav gjerne Drengestreger og Forseelser, naar de blot ikke vare af ondartet Natur. Paa den Maade opretholdt han Disciplinen. Det faldt ikke nogen Discipel ind at være næsvig eller uartig imod ham. Han mente at Disciplene vare meget lette at behandle. Klagede en Lærer over en eller flere Disciple, var Rector paa Forhaand paa Disciplenes Side og mente, at Læreren havde selv den meste Skyld. Men han undersøgte Sagen, for ikke at gjøre Uret til nogen af Siderne.

Følgen heraf var, at der herskede en fortræffelig Tone i Latinskolen. Det var næsten uhørt, at nogen Discipel begik en slet Handling. Den megen Frihed, Rector vaagede over, skadede ikke. Man adlød ham, fordi man holdt af ham. Hans Tilrettevisninger vare i en saadan Form, at de ikke krænkede de unge Mennesker. Ikke sjeldent vare de i en saa comisk Form, at Synderen selv maatte le, men alligevel ikke gjentog sin Forseelse. Corporlig Revselse brugte Blache ikke.

Det vil føre os for vidt at gennemgaa alle Skolens Lærere, der desuden vexlede i Aarenes Løb. Dog bør Adjunct Arntzen ikke forbigaaes. Han var vel ikke nogen lærd Mand. Hans Sag var det at bibringe de yngre Classer det Elementaire af Latin og Græsk. Han var en rigtig elskværdig Mand og særdeles afholdt af sine unge Disciple. Der bestod et ganske eiendommeligt gemytligt Forhold mellem ham og dem. Naar man ikke kunde sine Ting

ordentligt, forklarede han, at man ikke kunde vente sig at opnaa mere her i Verden end at blive Grøftegraver, eller at man inden man blev dimitteret som Student vilde være bleven saa gammel, at Fuglene kom og byggede Rede i Ens Skæg, eller at man endnu sad som Fuchs i sin Klasse naar Ens egen ældste Søn var Dux i samme Klasse. Paa denne snurrige Maade drev han sin Undervisning, og det gik meget godt.

Skolemette, katedralskolens pedel, som synes at have været en selvstændig karakter med en stærk vilje, at dømme efter den anførte replik: A gjør'et Fanden slaae mø it, Hr. Professor!

Originaltegningen synes tabt; gengivelsen her er efter foto i Århus folkebibliotekets lokalhistoriske samling.

Adjunct Fabricius bør ogsaa nævnes som en begavet Lærer. Han underviste i Historie og gjorde dette paa en aandfuld Maade, saa at Disciplene fik Interesse derfor og lærte mere deraf end strengt taget fordredes af Skoleloven.

En Person, som i mange Aar var knyttet til Skolen, om end paa en anden Maade, var Skole-Mette. I Fyrrerne var hun en meget gammel Kone. Hun var, hvad man nu kalder Pedel. En kjon og rar gammel Kone var hun, og alle Disciplene vare hendes Venner. Hun kunde tidt hjælpe med et eller andet og vidste tidt Raad, hvor andre ikke vidste det. Da hun paa Grund af Alder nedlagde sit Embede, fik Skolen en Pedel af Mand-

kjøn. Men Skole-Mette blev ved at staa i Forbindelse med Skolen fra sit lille Hus i Skolegyde. Man købte Brød hos hende, engelsk Plaster, Blyanter og lignende Gjenstande, man kunde have Brug for.

AARHUS AVIS

Fyrrernes Journalistik var kun en Spire til det Journalistikens store Træ, som nu med sine mange Blade overskygger og oplyser Danmark. Der eksisterede faa Blade, og smaa vare de. Selv Hovedstadens Blade vare jo meget smaa. Læsekredsen var lille. Efterretninger om Begivenheder vare mindre tilgængelige. Postvæsenet arbejdede langsomt og var dyrt. Kun de mærkelige Kugleposter, d. v. s. en Kugle af en 2 Alens Diameter, paa to Hjul med et Sæde, hvori en rød Postillon, ovenpaa, en Hest foran, syntes at bevæge sig hurtigt, og de vare kun for Breve, ikke for Aviser.

Blandt de da eksisterende Blade indtog Aarhus Stiftstidende en fremskudt Plads. Den talte efter sin Tid et fænomenalt stort Antal Abonnenter. Den læstes fra Skagen til Altona, fra Bornholm til Ringkjøbing, ja helt op til Tromsø i Norge.

Overkrigscommissair Elmquist var kommen til Aarhus i Aarhundredets Begyndelse og havde overtaget Stiftsbogtrykkeriet. Han var tillige Udgiver og Redacteur af Aarhus Stiftstidende. Det var en Mand, der forstod sin Tid mere end en almindelig Bogtrykker. Under hans kyndige Administration udvidedes Trykkeriet, og dette udførte Arbejde for en stor Del af de jydsk Byer. I en Aarrække udgav og redigerede han et underholdende Tidsskrift med det mærkelige Navn »Læsefrugter«. Det var uhyre udbredt og læstes over hele Danmark og Norge.

Men sin største Betydning havde Elmquist dog som Redacteur af Aarhus Stiftstidende eller, som den almindeligvis kaldtes, Aarhus Avis. I Fyrrerne udgik den 4 à 5 Gange om Ugen. Søndagsnummeret var det interessanteste. Det indeholdt ikke Andet end Anecdoter, Beretninger om bekjendte Personer, smaa Historier, smaa Skandaler fra Udlandet, Skildringer fra fremmede Lande o. s. v. Det paastodes almindeligt, at hvad der stod i Aarhus Avis' Søndagsnummer ikke var sandt. Nok muligt, at mange af Historierne var alt andet end paalidelige. Men det var just saadanne Historier, det læsende Publicum vilde have. Om de vare sande eller ikke var egentlig ganske ligeegyldigt. Elmquist fortjente ingen Bebrejdelse derfor. Han fandt selvfølgelig ikke selv paa Historierne. Dem fik han fra Hamburger Nachrichten og andre tydske Aviser og Tidsskrifter af underholdende Art. Under alle Omstændigheder vare Løgnene ganske uskyldige. Der var heller aldrig Historier af slibrigt Indhold eller noget,

som kunde støde Velanstændigheden. Unge Piger kunde ingen Skade tage af dem. Om de end ikke gavnede, saa fornøiede de. Med Begjærlighed slugte især det smukke Kjøen Søndagsavisen. De andre Nummere vare helligede Politiken, særligt den udenlandske. At de udenlandske Efterretninger vare noget sparsomme og heller ikke altid stemmende med Sandheden, kunde lige saa lidt lægges Elmquist til Last. Han havde dem alle fra andre, danske og tydske, Aviser. Det kan gjerne være, at han særligt optog sensationelle Efterretninger og ikke anvendte synderlig Kritik. Men den Feil er vel nogenledes almindelig blandt Redacteurer. Hvad den indenlandske Politik angaar, da var den jo i sin Barndom. Elmquist var en forsigtig Mand. Han havde kongeligt Privilegium paa saavel sit Trykkeri som sin Stiftstidende. Man kan altsaa ikke undre sig over, at han stillede sig paa Regjeringens Side og ikke nærrede Sympathi for Oppositionen. I hvad man end kunde indvende imod Aarhus Stiftstidende, maa det indrømmes, at den vist nok var den bedste Provindsavis i Landet. Dette skyldtes udelukkende Elmquist alene. Medarbejdere havde han nemlig ikke. Han redigerede den ganske alene, om det end skete med Papirsaxen og Rødkridtet. Originale Artikler indeholdt den ikke, kun de lokale Efterretninger fra Aarhus By og nærmeste Omegn skrev han selv, og de vare kortfattede og paalidelige. Privatlivets Fred krænkede de aldrig.

Han forstod ogsaa at faa Folk til at avertere. Avisen voxede Aar for Aar og var et meget lukrativt Foretagende.

Til det avislæsende Publicums yderligere Underholdning tillod Elmquist ogsaa, at Bladet indeholdt Polemikker. En Tid polemiserede Hattemager Hirsch med Christen Rasmussen om, hvorvidt Hirsch's Vandtæstivelse for Hatté var den bedste eller ikke. Undertiden kunde en saadan Polemik antage en temmelig hidsig Character. Den morsomste og mest langvarige Polemik var den, der førtes mellem Murmester Anders Nøthen og en anonym Modstander. Anders Nøthen kaldte sig selv »kongelig Frimurer«. Hans Modstander drog i Tvivl om Nøthen var berettiget til denne aparte Titulatur, men Nøthen mente, at naar han elskede Kongen og Friheden og desuden var Murer, kunde han nok kalde sig Kongelig Frimurer. Striden reiste sig af, at der en Dag i Aarhus Avis stod et Forslag til »en oprettende Døde- og Ligkasse«. Dette Forslag indeholdt mange mærkværdige Paragrapher og var undertegnet »Anders Nøthen«. Kort Tid efter skrev Anders Nøthen, at det maatte være en af hans Fjender, der havde benyttet hans langvarige Sygdom til at faa dette Forslag indrykket i Avisen, da han ikke havde skrevet det. Han protesterede forøvrigt imod Hensigtsmæssigheden af en saadan Lig- og Dødekasse, fordi Erfaring viser, at ligesom alle Mennesker dø, saaledes blive alle Mennesker ogsaa begra-

vede, om end undertiden først efter flere Aars Forløb, som f. Ex. Keiser Napoleon og den bekjendte Marie Stuttgart. Han mente, at man ganske roligt kan overlade sin Begravelse til de Efterlevende. Skal man endelig have en Lig- og Dødekasse, saa maa der gives ordentlige Regler, saa at Ingen kan vente strax at se sig begravet paa Kassens Regning, men maa vente til hans Tour kommer efter lovlig Omgang, da det ellers kan befrygtes, at ildesindede Personer kunne finde paa at tage sig selv sund og frisk af Dage, for desto før at nyde godt af Kassen. Heraf udviklede der sig saa en langvarig Strid, under hvilken ingen af Parterne sparede paa Krudtet. Hvem Anders Nøthens Modstander var, vidste Ingen, undtagen vel sagtens Elmquist. Man havde Rector Blache mistænkt for at være Manden, og at han baade hjalp Nøthen med Affattelsen af hans Indlæg og selv besvarede dem. Dette er dog ikke bevisligt. Men umuligt er det ikke.

Mange af Avisens Avertissementer ere høist curieuse. De vare ofte meget vidtløftige og ikke sjeldent affattede i et løierligt Sprog. Redactionen lod i den Henseende de Averterende gjøre sig saa lystige, som de vilde.

Trykkeriet i Forbindelse med Avisen var en af de største og fordelagtigste Forretninger i Aarhus. Den gjorde Elmquist til en rig Mand, der var saa grundmuret, at det ikke kunde falde Nogen ind at concurrere med ham. I omtrent et halvt hundrede Aar blomstrede Aarhus Stiftsbogtrykkeri og Stiftstidende. Andre jyske Aviser læstes ikke udenfor Jylland, men Aarhus Avisen var kjendt overalt, hvor dansk eller norsk Sprog taltes.

LITTERATUR OG KUNST

Den litteraire Production i Aarhus absorberedes ganske af Avisen. Der blev hverken skrevet eller udgivet Bøger, naar undtages nogle faa Piecer. Der opstod i Fyrrerne et Leiebibliothek, som grundlagdes af Bogbinder Bøgh, under det underlige Navn »Læsebibliothek«. Manden mente vel Leiebibliothek, men maaske den Benævnelse ikke var ham fin nok. Det var temmelig lille og indeholdt ikke synderlig classisk Litteratur. Det var mest Marryat, Eugen Sue og andre moderne Romanforfattere i tarvelige danske Oversættelser, Flyvepostens Fraklippings Feuilletoner. Det var ret Romanernes Tid. Jo mere spændende og gribende, jo bedre var Romanen.

Byen var temmelig vel forsynet med Boghandlere. De største Boglader vare Wissings, Jessens og Levins. Det var ret anseelige Forretninger. Det kunde synes underligt, at en By af den Størrelse kunde holde saa mange Boghandlere. Men Sagen var den, at der læstes meget. Vor egen danske Litteratur var i fuld Blomst. Oehlenschläger, Ingemann, Hertz, Heiberg, Chr. Winther, H. C. Andersen, Paludan-Müller, Hostrup, foruden flere

Christoffer Ditlev Hahn, senere overlæge i hæren, og Emmerik Høegh-Guldberg, der blev forstander for Teknisk Skole, tegnet af Chr. Købke formodentlig i 1829 under hans besøg i Århus hos Høegh-Guldberg. Tegningen findes nu på Frederiksborg.

Her efter foto i Århus folkebibliotekets lokalhistoriske samling.

mindre Forfattere levede og skrev. Man imødsaa med Glæde en ny Bog af disse udmærkede Mænd. Man købte deres Bøger og holdt af at eie dem. Mange Bøger gik til de store Herregaarde, Proprietairer og Præster i Byens Omegn. Hertil kom, at der var store Skoler at forsyne med Lærebøger. Boghandelen var desuden forenet med Papirhandel. De mange Embedsmænds Familier havde litteraire Interesser.

Derimod stod det ikke saa vel til med Kunsten. En offentlig Malerisamling havde Byen ikke endnu. Tidligere levede der en udmærket Kunstner, Dyrmaleren Gebauer, i Aarhus. Men han var nu død. Han havde en Elev, nemlig Emmerik Guldberg, en Søn af Obersten. Han havde Talent, men ikke Afsætning, saa at han ikke arbejdede under opmuntrende Forhold. Derimod indlagde han sig stor Fortjeneste som Tegnslærer og ved Oprettelsen af Prinds Frederik Ferdinands Tegneskole, ligesom han paa enhver Maade søgte at vække Interessen for Malerkunsten. Han paaskjønnes ikke tilstrækkeligt, uagtet han var en sand Kunstnernatur. En Musiklærer Holm malede smaa Prospecter af Aarhus set fra Riis Skov og af Kalø

Slotsruin. Af disse diminutive Malerier solgte han en Del til billig Pris. Malermester Jørgensen havde ogsaa noget Talent og malede Portraiter, men synderlig gode vare de ikke. Af og til arrangeredes en lille Udstilling af Malerier, som laantes i Kjøbenhavn. Alligevel fandtes der en Del Male-

*Søren Møller Jørgensen,
der var portrætmaler,
tegnelærer, malermester,
oliemøller og fotograf, men
uden at have større succes
i nogen af virksomhederne.*

Efter foto i Aarhus folkebibliotekets lokalhistoriske samling.

rier i privat Eie. Mange af dem hidrørte fra Stiftamtmand de Thygesons store Malerisamling fra Matstrup, som, da den blev solgt, spredtes for alle Vinde.

Billedhuggere kunde naturligvis ikke trives i Aarhus. Der var aldeles ingen Brug for dem. Det eneste skulde da være til Gallionsfigurer til de nye Skibe, som byggedes. Dem lavede Maler Jørgensen.

Bygningskunsten var heller ikke meget bevendt. Naar de gamle Bindingsværksbygninger skulde repareres, foer man paa vandalisk Vis frem imod dem og overtrak dem med Kalkpuds, eller rev Facaden ned og erstattede den med en flad Grundmur med Kalkpuds. Det fandt man kjønnere. Mangen characteristisk Bygning forvanskedes og ødelagdes paa den Maade. De fleste nye Bygninger vare blottede for Architectur. De ikke

ganske faa smukke Gaarde, som fandtes opførte i Harsdorffsk Stil, hidrørte fra en tidligere Periode.

HAANDVÆRKERE

Af Byens Haandværkere præsteredes der ikke meget. Man kjendte ikke til at bruge Maskiner. Haandværkeren arbeidede paa gammeldags Vis, langsomt og uden Tanke om at præstere mere end hvad der blev bestilt hos ham. I Randers havde der udviklet sig en Industri i Handsker, der exporterede meget, saa at man endog sagde om Ting, der vare almindeligt bekjendte, at de vare ligesaa kjendte som Randers Handsker. Det var et Par indvandrede franske Handskemagerfamilier, der havde drevet denne Industri op. Men noget tilsvarende fandtes ikke i Aarhus. Skomagere, Skrædere, Vævere, Snedkere, Smede o. s. v. arbeidede paa gammeldags Maade for deres Kunder. Bygningshaandværkere var der ikke meget Brug for, da der kun blev bygget lidt. Derimod byggedes der nogle Skibe, mest Jagter, Slupper og Skonnerter og maaske en enkelt Brig engang imellem. Men det var gode velseilende Skibe.

Naar et Skib skulde løbe af Stabelen, var det en Begivenhed, som hele Byen overværede. Byens Interesser var stærkt knyttede til Søen. Det færdigt byggede Skib stod, pyntet med Flag, paa Beddingen. En stor Mængde Mennesker fyldte Omgivelserne, og med spændt Opmærksomhed fulgte man Tømmersvendenes Færd med at slaa Støtterne fra. Naar de to sidste Støtter faldt, gled Skibet roligt og sikkert ud i Vandet, som kom i stærk Bevægelse. Mængden raabte Hurra, Flagene viftede og Lystigheden var stor. Det var Maalet for mangan Skoledrengs Ærgjerrighed at faa Lov til at være ombord i Skibet under Afløbningen. Man blev derved en interessant Person, ligesaa interessant som man i vore Dage bliver ved at gaa op med en Luftballon.

Det Brød, Bagerne leverede, var kun saa nogenlunde godt. Rugbrødet var bedst, men de finere Brødsorter vare ikke synderligt fine. Franskbrødet ansaaes for en Luxusartikel, men fortjente ikke at være det, Simler og Sigtebrød var nogenlunde godt. Wienerbrød kjendte man ikke, men der bagtes Canelstænger, Snegle og Kjærlighedskrandse som Lækkerier. Deigen var ikke særdeles god, men der bødedes derpaa ved Hjælp af Sukker, Corender og Rosiner. Conditor Bæhrs Kager vare ganske gode, men jevnlighet noget gamle. Derimod var der en Kone, som kaldtes Jøde-Trine, ikke fordi hun var Jødinde, men fordi hun i sin Tid havde tjent hos en Jøde; hun bagte aldeles udmærkede Kager. Særlig var hendes Krandskage berømt ud over Aarhus' Grændser.

Murersvendenes herbergskilt.

Ligesom håndværksmestrene i enevældens tid havde deres lav, var også svendene organiseret og havde egne lokaler, som ikke mindst var beregnet på de mange »rejsende« svende. Danske håndværkssvende drog som regel »på valsen« til Tyskland, og mange tyske svende kom til Danmark. Murersvendenes herbergskilt fra 1843 har da også tysk tekst på den anden side: Maurergesellen Herberg (ligesom de danske svendebreve blev udfærdiget med både dansk og tysk tekst). Skiltet er malet på en kobberplade og er 70 × 60,5 cm. Endnu i 1937 fandtes det udenfor murerforbundets Arhusafdelings kontor, Grønnegade 91, og blev da skænket til Den gamle By, hvor det nu opbevares.

Fabriksdrift var der kun meget lidt af, der var et Par Jernstøberier, men de vare temmelig smaa, et Par Garverier og Farverier, som dog nærmest bør henregnes til Haandværker. Af større Betydning var J. P. B. Jensens Ølbryggeri paa Meilgade. Den eneste høie Fabriksskorsten, som Byen eiede, var Bryggeriets. I Vandmøllen dreves en betydelig Tilvirkning af Mel ved Vandkraft. Naar man saa endvidere nævner et Par Teglblænderier og Brændeovnsbrænderier, saa var der ikke mere.

Vandmøllen havde det Privilegium, at den en Tid af Aaret maatte dæmme op for Vandet og oversvømme de nord for Byen liggende vidtstrakte Enge. Mølleren benyttede sig af dette Privilegium til den sidste Termin for sin Ret. Saa paa een Gang aabnede han sine Sluser og Vandet strømmede da med stor Voldsomhed ned i Aaen, som forvandlede til en rivende Bjergstrøm. Skummende og boblende foer Vandet gennem Byen, og regelmæssigt hvert Aar rev det den skrøbelige gamle Fiskerbro med sig, saa at man senere møisommeligt maatte samle dens Bestanddele sammen ude i Havnen og, naar Strømmens Voldsomhed var ophørt, stille den paa dens Plads igjen.

Farver Jahnsen havde sit Farveri ved Frederiksbro. Han havde Lov til at bruge Aaen i sit Farveris Tjeneste. Følgen heraf var, at Aaen fra Frederiksbro nedefter af og til farvedes blaa eller rød eftersom der blev farvet blaat eller rødt. Det er nok smukt, at en Aaes Vande ere blaa, men den blaa Farve maa helst være naturlig og ikke frembringes ved Kunst.

SUNDHEDSTILSTANDEN

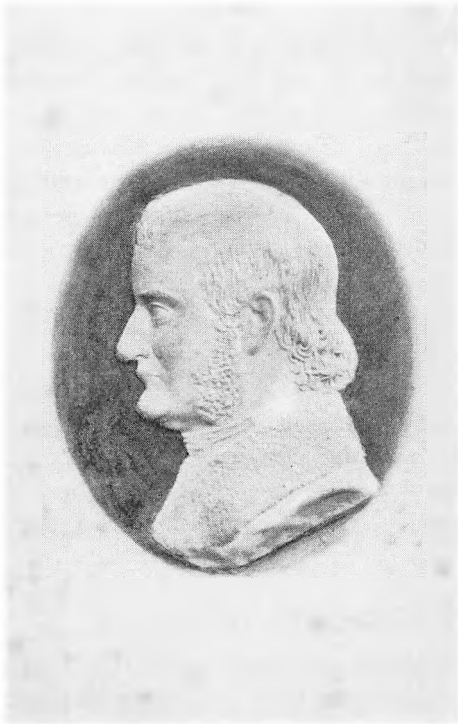
Sundhedstilstanden i Byen var ganske god. Man skulde egentlig ikke vente det, da alt muligt Udløb fra Gaarde og Huse udtømte sig i Rendestenen, og Spildevandet stagnerede mange Steder og udbredte en ubehagelig Lugt. En Del af det fandt dog Vei til Aaen og førtes af den ud i Havnen. De mange Svin, Køer og Heste, som holdtes, bidrog heller ikke til Renligheden. Man var overhovedet ikke paa den Tid fortrolig med Hygieinens Regler.

Naar alligevel Sundhedstilstanden var god, maa det tilskrives den friske styrkende Søluft, som fra Havet strøg ind over Byen, og, da Husene vare lave, trængte ind i alle Kroge. Og Blæst er der nok af i Aarhus. Befolkningen var heller ikke sammenpakket, og Fattigdom var der meget lidt af. Den senere saa almindelige Forfalskning af Levnetsmidler, kjendte man ikke noget til. Endvidere traf det sig saa heldigt, at der ingen Epidemier graserede. Da Choleraen hjemsøgte Byen i 1853, bortrev den ganske vist en Del Mennesker, men Dødeligheden var dog ikke altfor uhyggelig stor.

Der var ogsaa rigeligt med Læger, baade civile og militaire, og de vare

duelige Mænd. Stiftsphysicus Willemoes, Doctor Weiss, Doctor Jespersen og de yngre Læger bidrog deres til at Sundhedstilstanden var god.

Naturligvis var der ogsaa nogle Jordemødre. De vare vistnok ikke videre fint uddannede, men hvad der manglede dem i Theori, det erstatte de ved Erfaring. Det var fortræffelige Mennesker, og de nød den

Distriktskirurg og læge ved hospitalet Ernst Peter Weis, stamfader til Århusfamilien Weis.

Foto efter gipsrelief, udført af dr. Weis' søn Carl Mettus Weis. Relieffet findes nu i Den gamle By.

største Tillid blandt Høie og Lave. De vare vistnok langt dygtigere i deres Fag end Barbererne var det som Chirurger. Skulde man aarelades eller kopsættes, foretrak man at lade Jordemoderen foretage denne Operation. Det var nemlig den Gang anseet for at være fornuftigt til visse Tider paa Aaret at lade tappe en Del Blod af sig. Det gav Jordemødrene meget at bestille ved Siden af Accouchementerne.

Der var een Tandlæge, som kun var Tandlæge. Men Lægerne ansaae sig ikke for at være for gode til at trække Tænder ud. Tilvirkningen af kunstige Tænder, Plombering og andre Finesser udførtes af omreisende Tandlæger. Naar en saadan arriverede og for nogen Tid tog Ophold i Byen, strømmede Kunderne til og maatte passe at komme, inden Tandlægen

reiste videre. Ellers maatte man vente en uvis Tid til der næste Gang kom en Tandlæge til Byen.

Andre Specialister som Øienlæge, Ørelæge, Strube- og Svælglæger kjendte man ikke til. Trængte man til en saadan, var der ikke Andet for end at reise til Kjøbenhavn og indlægge sig paa Frederiks Hospital.

Reiser til Badesteder vare saa omstændelige og kostbare, at kun de aller rigeste Folk kunne tillade sig dem, og selv de gjorde kun Sundhedsreiser, naar det kneb haardt.

»Kloge Koner« og »kloge Mænd« troer jeg, at man kun fandt paa Landet. At der ingen var i Aarhus, havde ikke sin Grund i, at man der var for oplyst. Det er klart deraf, at man i de bredere Lag foretrak at benytte Husraad og Sympathimidler, inden man gik til Lægen. De Midler, som man ifølge Husraad anvendte, vare meget ofte af en mærkværdig Art. Brændevin med Peber i for Tandpine, Indgnidning med Tobakssaft for Ringorme, at faa sat Ringe i Ørerne for daarlige Øine, at have en Hund liggende hos sig i Sengen for Gigt, hørte vel nogenledes til de mindre skadelige. Ligeledes Indgnidning med forskjellige Slags Fedt for diverse Tilfælde. Men det var ikke almindeligt Svinefedt, man vilde have. Det var finere Fedtsorter, som Uglefedt, Myggefedt, Menneskefedt eller Englefedt. Det kjøbte man paa Apotheket, og det tillagde man stor Virkning. Vilde man af med en Vorte, maatte man se at komme til at stryge den nogle Gange paa et Lig. Men der var ogsaa Midler, der virkede skadeligt, f. Ex. at spise pulveriseret Kirkerudeglas, drikke Brændevin med Krudt i og Caffé med Snogefedt i. Der er næppe Tvivl om at disse Rester fra Middelalderens Lægevidenskab have gjort megen Fortræd.

FREMAGENDE PERSONER

Foruden de foran leilighedsvis omtalte Mænd, der havde større Betydning for Aarhus, maa endnu nævnes de følgende:

En Original var gamle Doctor Weiss. Han var en ganske udmærket dygtig Læge, og var det netop i Kraft af sin Originalitet. Han brugte ikke at give sine Patienter mange Medicamenter, hvad ellers den Gang var det sædvanlige. Derimod forstod han ad psykologisk Vei at influere saaledes paa dem, at han fik dem til at rette sig efter hans Forskrifter med Hensyn til Diæt og Levevis. Aldeles vidunderlig var hans Indflydelse paa Børn. Han besad en sjelden Evne til at stille den rigtige Diagnose, og hans Undersøgelse af Patienten ledede ham den rette Vei. Ved Siden af sine fremragende Egenskaber som Læge besad han en livlig Aand, stor Vittighed og en levende Kunstsands. Hans morsomme Indfald vare uimodstaelige, og

utallige vare de Anecdoter, der fortæltes om ham. Hans characteristiske Aasyn lyste af Forstand og Hjertens Godhed. Alle, der kjendte ham, elskede ham. Da han var død, sørgede hele Byen. Han fulgtes til Graven af et talrigt Følge, medens hans gamle, gule Hund gik under Ligvognen. Den lagde sig paa hans Grav og vilde ikke forlade den. Den blev baaren hjem, men gik igjen op paa Kirkegaarden. En Morgen fandtes den liggende død paa sin gamle Herres Grav. Doctor Weiss satte sig selv et smukt Eftermæle i sine fire Sønner, alle fremragende Dygtigheder, der havde arvet meget af deres Faders skønne Aand.

Oberst Høegh-Guldberg boede i Aarhus i en lang Aarrække. Han var en Søn af Statsminister Ove Høegh-Guldberg og havde som Militair deltaget i Krigen i Aarhundredets Begyndelse. Desuden havde han i mange Aar været Land- og Søkrigscommissair (Udskrivningschef). Han var en begavet Mand med stor Aandslivlighed og høit anseet. Den mest levende Interesse nærede han for alle Byens Anliggender. Ved alle samfundsvenlige Foretagender var han med. Ved sin store Intelligents og sit varme Hjerte udrettede han særdeles meget. Af Ydre var han en meget smuk gammel Mand; hans Væsen var i høi Grad vindende og sympathetisk. Han var af dem, som ingen Uvenner have.

Den gamle, høist elskværdige men meget aparte Stiftamtmand Kammerherre Rosenørn er før omtalt. En dygtig Embedsmand var han, en sand Adelsmand trods sine borgerlige Vaner. Han boede udenfor Byen paa Jægergaarden. Han tog sin Afsked paa Grund af Alder og reiste bort fra Byen til Nørholm ved Varde. I hans Sted blev Kammerherre Graah Stiftamtmand. Han var Pebersvend og en underlig Mand. Der opstod aldrig noget nærmere Forhold mellem ham og Befolkningen. Af Embedsstanden var han ikke synderlig afholdt. Han levede temmelig stille, og til at repræsentere var han ikke skikket, da hans Person ikke var synderlig anseelig. Om Sommeren tilbragte han sin meste Tid i et Lysthus i sin Have udenfor Mindeport. Hans Betydning for Aarhus var meget ringe.

En gammel Student, Johannes Kabell, var Organist ved Domkirken. Han var en i musikalsk Henseende høit udviklet Mand, en sand Kunstner. Han spillede overordentligt deiligt paa Domkirkens herlige Orgel. I sine unge Dage havde han debuteret paa det Kgl. Theater omtrent samtidigt med C. N. Rosenkilde, men det havde ikke ført til noget. Saa havnede han i Aarhus som Organist og en meget søgt Musiklærer. Han levede ganske alene sammen med en lille Hund, som han havde lært de mest mærkværdige Kunster. Der var nogle, som sagde, at han i sin Ungdom havde havt en ulykkelig Kjærlighed. Det kan jo gjerne være. Men den havde ialtfald ikke gjort ham bitter. Han var mild og blid og meget beskeden, skjøndt

han var en temmelig betydelig Musiker. Som Musiklærer bidrog han til at udbrede Sandsen for god Musik.

Forøvrigt var der en Del Pensionister, som boede i Aarhus, gamle Præster og Officerer. Arméreductionen i 1842 havde sat adskillige Officerer ud af Tjenesten. Disse ældre Herrer var der adskillige af i Aarhus. De gik om-

Aarhus Domkirkes højt beundrede organist og kantor Johannes Kabell.

Elter foto i Aarhus folkebibliotekets lokalhistoriske samling.

kring i deres ufrivillige Otium og kjedede sig. De fleste af dem var blevne afskedigede fordi de vare for gamle. En gammel Lieutenant duer i Almindelighed ikke til meget. Nogle af dem havde som Deltagere i de danske Troppecontingenter i 1818-19 været i Frankrig og havde der tilegnet sig et fint Væsen i Modsætning til andre Collegaer, der vare helt tyske. Nogen synderlig Rolle spillede de ikke i det selskabelige Liv, dels fordi de vare fattige og dels fordi de ikke beklædte nogen Stilling eller overhovedet havde nogensomhelst Virksomhed. De ansaae det for at være under deres Værdighed at indtræde i en borgerlig Stilling, hvad der vel heller ikke vilde være let for dem at opnaa.

ANDRE PERSONER

Af andre Personer, der havde fast Ophold i Aarhus og som man lagde Mærke til, var der en Del. Der var f. Ex. Frederik Sneedorff Birch. Han var en Søn af Biskop Birch, som var Biskop i Aarhus i Begyndelsen af Aarhundredet. Sønnen var nok allerede som ung tilbøielig til at drikke mere end han havde godt af. Man fortalte at han, mens han var en ung Mand, havde en Thepotte staaende i sit Værelse. Hans Moder troede, at der var The i den, men den indeholdt Brændevin. Frederik Sneedorff Birch blev Student, vistnok ogsaa theologisk Candidat, og senere Adjunct ved Aarhus Latinskole. Han havde en smuk poetisk Aare og skrev en Mængde Digte, hvoraf mange vare fortrinlige og røbede betydelige Anlæg. Men da han mere og mere hengav sig til Flasken, druknede ogsaa hans Muse i Brændevin. Han blev afskediget som Adjunct med en lille Pension og tog Ophold i en Landsby i Aarhus nærmeste Omegn, men besøgte meget ofte Aarhus. Han sank dybere og dybere, drak med Bønderne og skrev Vers for dem for Betaling. Den fordum fine og høie Mand blev nu efterhaanden at se til som en Vagabond med daarlige Klæder, upleiet hvidt Haar og langt Skiæg. Af Fattigdom gik han ogsaa om Vinteren med en lysegul Straahat. Naar han var ædru, var han stille og melancholsk, men naar han var fuld, var han støiende og ubehagelig.

En Modsætning til ham var gamle Engelbrecht. Det var en høi, smuk, velskabt, gammel Mand med et overordentligt mildt kjønt Ansigt. Han gik med en lille Kaskjet paa Hovedet og med en lang graa Slængkappe. Han var ædruelig og, om end fattigt klædt, altid net og renlig. Hvad han egentlig var, og havde været, veed jeg ikke. Han gav Timer i Tegning og Musik, men de indbragte ham ikke meget. Derimod havde han lavet sig en Stilling som Fødselsdagsdigter. Naar en af Byens velhavende Borgere eller Embedsmænd eller en Dame havde Fødselsdag eller en Familiefest som Bryllup, Sølvbryllup eller desl. feiredes, saa gav gamle Engelbrecht Møde og overbragte en af ham selv forfærdiget Tegning i Vandfarve, som saagodtsom altid forestillede en Søile eller Monument med Vedkommendes Navn, Datoen og et lille ogsaa af ham selv skrevet Vers. Han forlangte ikke noget for det. Han var altfor beskeden dertil. Men han fik altid 1 Rigsdaler eller 2 til Gjengjæld. Han var en stor Børneven og holdt meget af at passiare med Latinskolens yngre Disciple paa Skolebakken. Han var vistnok en fin Natur, men havde vel aldrig forstaaet at komme frem. Maaske heller ikke hans Evner strakte sig ret langt.

Paa Studsgade laae der en gammel graablaa to Etages Bygning med aflaaet Port. Alle andre Porte stod ellers aabne. I denne Gaard residerede

Havnebygning i slutningen af 1840erne. Mindehovedets dækmole er ved at blive forlænget. Omtrent hvor manden fisker til venstre findes søbanegården i vore dage. Hjuldampere ved dækmolen hedder »Lolland«; i åen ligger Kallundborg-smakken »Ørnen« fortojet, og på den modsatte side ses et større skib med drabelige kanonporte. Det var dog kun et almindeligt koffardiskib; kanonportene var påmalede for at skræmme eventuelle sørøvere, når man nærmede sig Marokko eller sejlede på varmen.

Efter akvarel af Fr. Visby i Den gamle By.

»Ved Mindet« har Visby kaldt dette billede, som viser det inderste af havnen med klapbroen, der 1862, da jernbanen kom, erstattedes af en svingbro. Det fortøjede skib er en af smakkerne. Den store bygning til venstre var den daværende toldbod.

Efter akvarel af Fr. Visby i Den gamle By.

den gamle Grev Fedder-Carisius. I Fyrreerne var han en gammel Mand. Hvad han tidligere har taget sig for, eller om han overhovedet havde taget sig noget for, veed jeg ikke. Fornemt var der, og naar nogen høiadelig Person besøgte Aarhus, gjorde han altid Visit hos Grevens. Nu bestilte han ikke andet end tage Kakkellovne ned og sætte dem op igjen. Det var hans Specialitet, ligesom Gladstones var at fælde Træer. Men ellers havde han ikke noget tilfældes med Gladstone. Hver Morgen gav Greven sig til at arbeide med en eller anden af Husets mange Kakkellovne, understøttet af sin gamle Tjener. Under dette besværlige Arbeide nød Greven og Tjeneren saa mange stærke Drikkevarer, at de endte med at ligge og sove i stærkt beruset Tilstand. Grevinden, en lille bitte, meget gammel Dame med en mørk Hudfarve, tilbragte en stor Del af Dagen liggende i Sengen, røgende af store Tobakspiber. Hun elskede Børn og Dyr, især kjønne Børn og kjønne Dyr. Hun sendte ofte Bud efter Børn, som blev hentede for at underholde hende, og saa tracterede hun dem med Chocolate og Kager. Hun laae sædvanligvis i sin Seng, pynteligt klædt med fine Kniplinger ved den Leilighed. Af og til blev en lille Ko, som hun havde, trukken ind til hende i hendes Sovekammer, for at hun kunde caressere den og give den Gulerødder. Naar der var Acrobater eller Kunstberidere i Byen, mødte hun i Circus paa den bedste Plads. De agerende Heste blev trukken hen til hende, og hun gav dem Sukker. Beriderbørnene ligeledes. De fik Kræmmerhuse med Bonbon og Penge.

Undertiden fik Aarhus Besøg af en ældre Mand i snever mørk Frakke, Voxdugskasket, Fedtlæders Støvler og en Bylt, som hang paa hans Stok over Skulderen. Han havde et underligt haardt Udtryk i sit barske Ansigt og et Blik, som man kunde blive bange for, saa gjennemborende var det. Ellers skal Manden have været meget god og rar. Det var fhv. Lieutenant Wormskjold, en Broder til Kammerherreinde Rosenørn. Han var i Begyndelsen af Tyverne bleven engageret af den russiske Regjering til, som Naturkyndig, at deltage i en Jordomseiling med Krigsskibet Rurik, under Admiral Kotzebues Commando. Paa denne Reise opstod der en Strid mellem Wormskjold og Kotzebue, som havde tilfølge, at Wormskjold blev landsat paa Kamschatka med kun ganske faa Penge i Lommen og ikke andre Vaaben end en Stok. Der stod han, og Skibet seilede videre. Wormskjold var meget forbitret herover, som rimeligt var, og besluttede strax at begive sig til St. Petersborg for at klage over Kotzebue. Mærkværdigt nok lykkedes det Wormskjold paa sin Fod ene at vandre den enorme lange Strækning fra Sibiriens østlige Kyst til St. Petersborg. Han var længe om det, men han gennemførte det. Da han kom til St. Petersborg, erfarede han, at Kotzebue var død paa Reisen, inden Skibet var naaet hjem. Wormskjold

reiste saa hjem og blev her i Danmark. Men paa sin lange Tour gjennem Sibirien og Rusland, havde han saaledes vænnet sig til at vandre, at han ikke kunde finde sig i at have noget blivende Sted. Han gik fra den ene Herregaard til den anden, fra den ene By til den anden, med sine faa Klæder i sin lille Bylt. Han kunde heller ikke lide at ligge i en Seng. Han sov paa en Madrats paa Gulvet ved et aabent Vindue.

En Mand i en grøn Jægerfrakke, med en lodden Kasket og cirkelrunde Hornbriller, kom undertiden og besøgte min Fader. Han saae luvslidt og mindre tiltalende ud. Jeg syntes ikke om ham. Men min Moder sagde, at ham skulde jeg bukke for, det var en stor Digter. Denne Digter var Sten Stensen Blicher. Han kom ofte til Aarhus, men han blev ikke meget bemærket udenfor den Kreds, som kjendte ham. Han lignede ikke en Præst og heller ikke svarede hans Ydre til Begrebet om en Digter. Han lignede mest en Proprietair fra en afsides Egn.

En Overretsprocurator fra en af de andre jydsk Byer, hans Navn behøver jeg ikke at nævne, kom hver Sommer tilfods til Aarhus. Naar han arriverede, vidste man, at han nu havde sin aarlige Drankerperiode. Naar den begyndte, forlod han sit Hjem og drev omkring i Jylland, altid i rædsom drukken Tilstand, støvet, snavset og uordentlig. Han saae rædsom ud og stank frygteligt. Penge skaffede han sig ved at laane sig frem hos Collegaer og Embedsmænd. Naar Drankerperioden var forbi, vendte han hjem, blev igjen en ordentlig Mand, der passede sine Ting. De Penge, man havde laant ham, skrev man efter, og saa fik man dem ogsaa meget præcist.

En høist besynderlig Mand var Secher-Davidsen. Han var Jøde og en udmærket Musiker, særlig Pianist. Baade var han selv overordentlig duelig paa sit Instrument, og tillige var han en fortræffelig Lærer. Men han var i høi Grad malproper med sin Person. Paa Grund heraf fik han ikke ret mange Elever. Dette var atter Aarsag til, at han var meget fattig. Hans Klæder vare elendige, og hans Linned, saavelsom hans egen fysiske Person, meget smudsig. Han boede i lang Tid, baade Vinter og Sommer, i et lille Lysthus af Træ, som stod i Læseforeningens Have og vendte lige ud imod Havet. Der maa have været skrækkelig koldt under Efteraarets og Vinterens isnende Østenstorme. Men Secher-Davidsen gik altid ens klædt uden Over-tøj, Tørklæde eller Handsker. Han var desuden hidsig og mindre behagelig i Omgang, saa at han levede meget ensomt. Senere flyttede han til Kjøbenhavn, det vil sige, han flyttede sig selv, for Bagage havde han ikke. Her døde han for faa Aar siden som en ældgammel Mand.

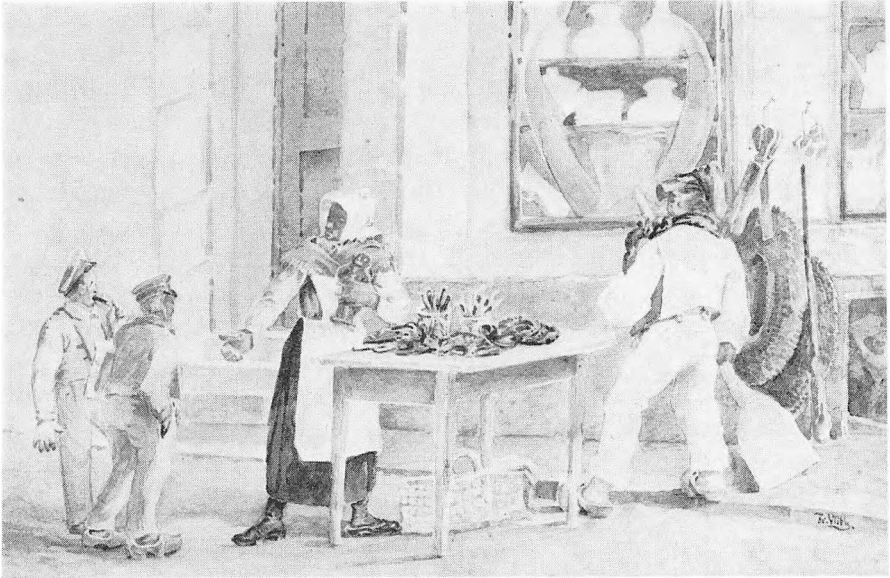
Paa Klostergade boede en anden Særling, som ikke havde andet tilfælleds med Secher-Davidsen end, at han var ugift. Ellers var han en Mod-sætning til ham. Han hed Gorm og var nok oprindeligt Pharmaceut. I Fyr-

terne var han en aldrende Mand og havde nogen Formue, som han ialtfald tildels havde anbragt i Aktier i Dampskibet Iris, som i en lang Aarrække foer mellem Kjøbenhavn og Aarhus. Gorm havde Ord for at være en stor Gnier, hvad vistnok var sandt. Han gik klædt i en stiv brun Frakke, knappet helt op til Halsen og med lange Skjoder. Paa Hovedet bar han høi sort Hat, som i Sommermaanederne ombyttedes med en graa Hat af samme Form. Hjemme levede han elendig. Men han var altid ren og zirlig og bevægede sig med afmaalte Skridt. Han bestilte ikke noget. Hans meste Forretning var at gaa ned til »Mindet« og tage imod Iris, til hvilket hans dyrebareste Interesser vare knyttede. Det var en almindelig Fornøielse for Byens Drengene at gaa hen til Gorm paa Gaden, hilse ham ærbødigt og spørge ham, om han vidste, at Dampskibet Iris var totalt forlist. Skjøndt dette forefaldt saa tidt, at Gorm forlængst maatte være kommen paa det Rene med, at det var Mystification, nærrede han dog altid en Frygt for, at det dog muligvis kunde være sandt. Han kom i kjendelig Affect og fremskyndte sin Gang for at komme ned til Lodshuset, for at speide efter om ikke Røgen fra Iris viste sig ved Helshage.

Her traf han sædvanlig en anden Særling, Mauritz Raa. Han saae ligesaa løierligt ud som Gorm, men havde noget sømandsmæssigt ved sin blaa Frakke og Kasket. Saasart man begyndte at tale med Mauritz Raa, fik man strax den Meddelelse af ham, at han havde været Maanedslieutenant paa en af Kanonbaadene i 1814. Denne Omstændighed og Erindringerne om denne hans militair-maritime Virksomhed opfyldte ham saaledes, at han ikke kunde tale om Andet.

Maaske der endnu var en Del flere Personer, der ligesaa vel kunde fortjene at nævnes. Men disse vare dog de mærkeligste. I en lille Provindsby, hvor Communicationerne ere faa, udvikler der sig let aparte Personer. Medens de her nævnte alle hørte til de mere dannede Classer, havde den jævner Befolkning sine Særlinge. Foruden de enkelte Fjollede, som frit vandrede om paa Gaderne, vare der nogle Drukkenbolte, baade mandlige og kvindelige. Den mest characteristiske af dem var Hattemager Larsen. Han gik det meste af Dagen og drev om paa Gaderne midt paa Kjørebanelen, iført høi Hat, hvilken han bar i sin Egenskab af Hattemager, kort Klædestrøie med Sidelommer, som hans Hænder vare anbragte i, Benklæder, der var noget for korte, og Træsko. Han talte ikke med Nogen, men naar han var meget fuld, raabte han idelig: Havanna! Havre de Gracia! Havanna! Hvorfor han udraabte Navnene paa disse to Søhavne, vidste Ingen noget om. De andre Folk af samme Slags var der ikke noget videre ved.

Paa Hjørnet af Lille Torv og Borgporten paa Kjøbmand Søren Jensens

»Spjat-Cecilie med sit daarende Lager Stanglakrits«, lyder Visbys tekst til dette billede.

Efter akvarel af Fr. Visby i Den gamle By.

Stentrappe, sad den hele lange Dag et Fruentimmer, som hed Cecilie, men som af den lystige Ungdom kaldtes Spjat-Cilie. Hun havde et sydlandsk Udseende og et sydlandsk Temperament. Hendes Næringsvei var at sidde der med sine Kurve og sælge Frugt og Slikkerier til Børn. Frugten, Slikkeriet og Cilie selv, item Kurvene vare i en utrolig Grad smudsige og uappetlige. Det vidnede ikke om megen Renlighedssands, at Byens Dreng og Piger overhovedet købte disse græselige Lækkerier. Men Handelen gik strygende. Sin Mund kunde hun bruge med Færdighed og Kraft, saavel naar hun var velvilligt smilende til artige Børn, og som naar hun skjældte uartige Børn Huden fuld. Lørdagen var hendes fordelagtigste Dag. Da solgte hun i Massevis af sine glinsende Varer til Bønderpigerne. Mellem Cilie og hendes Concurrent, en svær Kone, der sad lige overfor hende paa Marcus Becks Hjørne, var der idelige Skærmysler, der ofte udartede til Haandgribeligheder.

Arbeidsmand Ole Deiligveir havde sit Navn af, at der altid var Solskin i hans Hjerte. Han var glad ved Livet og nød det i fulde Drag i Form af Brændevin. Altid var han fuld og sang, og hans Øine straaledede af Glæde. Man fortalte om ham, at han, da han var bleven antaget som Sygepasser under Choleraepidemien, fordi man var i Trang for Sygepassere, beregnede

de Doses af Draaber, han skulde give sine Patienter, efter sine egne Begreber om passende Portioner, og gav Patienterne et Snapseglass Draaber ad Gangen. Han undede sine Medmennesker det saa godt, og til hans store Glæde faldt de i Søvn efter Draaberne. De vaagnede rigtignok ikke mere. Om dette er sandt, kan maaske omtvistes.

1848

Saaledes randt Livet hen i Aarhus i Kong Christian VIII.s Tid. Kun saadanne Begivenheder som St. Olufsmarkedet om Sommeren og Sluppens Tog gennem Byen Fastelavns Mandag bragte deres regelmæssigt tilbagevendende Afbrydelser i Livets jevne Gang. Der var Fred og ingen Fare. Den bevægede Tid i Aarhundredets Begyndelse, Napoleon, Slaget paa Rheden, Kjøbenhavns Bombardement, Krigen og Tabet af Norge laa saa langt tilbage, at det altsammen tilhørte Historien. Statsbanquerottens tunge Tider og dens Følger havde man forvundet saa temmelig. Julirevolutionen havde ikke sendt den mindste Dønning op til Aarhus. Man læste nok om Orla Lehmann, David og Algreen Ussing og vidste, at der i visse kjøbenhavnske Kredse rørte sig en Frihedsbevægelse. Men for Aarhusianerne stod dette som noget, man ikke rigtigt forstod, og som i alle Tilfælde ikke kom os mere ved end f. Ex. Thiers og Lamartine.

Man følte sig egentlig rigtig vel tilfreds i Aarhus. Byen gik fremad i Velstand, og at man levede under en absolut og souverain Regjering, følte man ikke som noget ubehageligt eller trykkende. Embedsmændene gjorde deres Pligt og vare gode at komme ud af det med. Stænderforsamlingerne interesserede ikke meget. Pressen var loyal. Kun Corsaren var revolutionair, og naar man morede sig over den, var det mest i dens Egenskab af Vittighedsblad. Røret i Slesvig og Holsten betragtede man ikke som videre farligt for Aarhus. Alt saae rigtig rart og smilende ud.

Men saa oprandt det betydningsfulde Aar 1848. Der kom et Vendepunkt. Som med eet Slag blev Alt forandret.

I Paris gjorde man Revolution og jog den skikkelige Borgerkonge Louis Philippe bort. Bevægelsen bredte sig til de andre europæiske Hovedstæder. Der faldt Skud i deres Gader. Der var Kamp mellem Konge og Folk.

Hvorledes det vilde være gaaet her i Landet er ikke godt at vide, hvis der ikke kort forinden, i Slutningen af Januar 1848, var forefaldt den indgribende Begivenhed, at Kong Christian VIII døde og Kronprinds Frederik besteg Thronen som Kong Frederik VII.

Mellem Kong Christian VIII og hans Folk havde Forholdet været

godt, men det havde ikke været hjerteligt. Der var noget ved hans Person, som hindrede, at han kom i umiddelbar og utvungen Rapport til Folket.

Kronprindsen kjendte man bedre. Vel vidste man temmelig god Besked med hans mange Enormiteter. Men han besad de uforklarlige Egenskaber, som gjøre en Fyrste populair. Man saae i ham noget lignende som Shakespeares Henrik V., der vel havde moret sig med sine Falstaffer, Pointer og andre Soldebrødre, men som nok vilde vise sig som en god Konge, naar han besteg Thronen. Da nu tillige Frederik VII kort efter sin Thronbestigelse erklærede, at han vilde give Landet en Constitution, jublede man ham imøde i hele det danske Land, og altsaa ogsaa i Aarhus.

Det er imidlertid et stort Spørgsmaal, om Jubelen vilde have været saa stor, hvis ikke samtidigt med disse Begivenheder Oprøret i Hertugdømmerne var udbrudt.

Saasnart Efterretningen herom kom, blussede der en Patriotisme op, til hvilken Danmarks Historie kun frembyder faa Sidestykker.

Begejstringen gjaldt sikkerlig mere det opblussende Had til det Tydske og Lysten til med væbnet Magt at tvinge Oprørerne tilbage til deres Pligt. Der kom en vild Krigslyst over Folk. Nu vaagnede der et nyt Liv, som greb Alle, ogsaa Aarhusianerne.

Spørgsmaalet om Constitutionen var nemlig meget uklart for de Fleste. Kun faa af de mest dannede Folk havde nogenledes tydelig Forestilling om, hvad en Constitution var. For de aller fleste var det et yderligt taaget Begreb. Den store Mængde anede ikke hvad det var. Men det Ord »Friheden« havde, lige fra den store franske Revolutions Tid, nu og da stukket sit Hoved frem og blot ved sin Klang sat Sindene i Bevægelse. I mange Lande var det forklarligt. Men her i Danmark og fremfor alt i Provindsbyerne var der ikke nogen levende bevidst Trang til større Frihed end den, man allerede nød. Enhver Borger i Aarhus levede lige saa fri som f. Ex. den frie Englænder levede. Man kunde saa nogenlunde gjøre, hvad man vilde indenfor en liberal Lovgivnings Grændser. At Folk skulde tage Del i Statens Styrelse, var man ikke vant til. Det havde det danske Folk ikke gjort siden en fjern Oldtid, i Middelalderen, naar Folket samledes paa Thinge. Og siden den Tid var der gaaet mange Aarhundreder, og man havde begaaet sig meget godt paa den Maade. Hvad Under da, at Folket i sin Helhed ikke havde nogen klar Forestilling om, hvad det var der nu skulde ske? Dertil vare de politiske Begreber altfor taagede.

Man tager derfor vist ikke meget feil, naar man siger, at det nye blussende Liv, som i Begyndelsen af Aaret 1848 viste sig i Aarhus, var af mere patriotisk end politisk Natur.

Rigtignok fandt der Optøier Sted i Aarhus i Begyndelsen af 1848. Men

man kan ikke for Alvor tillægge dem nogen politisk Aarsag. Dertil vare de for barnagtige.

Sammenhængen med dem var den, at der var skeet et Sammenstød mellem Boghandler Levin, som havde sin Boutik paa det Store Torv, og en værnepligtig Matros, som havde kjøbt et Billede af Levin og nu ikke vilde betale det. Herover blev Levin naturligvis vred. Matrosen var fuld, og for at værge sig slog Levin ham i Hovedet med en Lineal, saa uheldigt, at Matrosen kom til at bløde. Med sit Blod drivende ned ad Panden, gik han ud paa Torvet, hvor der stod en Del andre Søværnepligtige. Da de saa fik at vide, at Levin havde slaet Manden tilblods, blev de i deres noget anflugtede Stemning vrede, skjældte Levin ud for en Slesvig-Holstener og slog hans Ruder ind med Stene. Nogle af Byens Embedsmænd kom tilstede og Matroserne blev beroligede. Hermed kunde den Sag være endt. Men saa var der et Par Spektakelmagere, to eller tre Stykker, mindre vellykkede Exemplarer af Aarhus Befolkning, som nu, understøttede af nogle Læredrenge og Svende, morede sig med at fortsætte Skraalet. Politimester Nielsen traadte da frem og forlangte, at de skulde være rolige og gaa hjem, da han ellers vilde lade Torvet rydde ved Dragoner. Ved at en Del Mennesker havde samlet sig for at se paa disse Løier, var Sværmen bleven efter Omstændighederne ret anseelig. Man skraalte op om Frihed og Slesvig-Holstenerne og erklærede, og nu vilde man gaa hen i Guldsmedgade og slaa Politimesterens Ruder ud. Under Afsyngelsen af fædrelandske Sange drog man ad Guldsmedgade til. Politimesteren havde imidlertid ad en Gjenvei begivet sig til Guldsmedgade og stod ganske alene foran sit Hus i sin Uniform og med sin tykke Spanskkrørs Stok i Haanden. Det var mørkt, og han gav saa Ordre til, at der skulde sættes Lys i hans Vinduer, hvorved den smalle Gade oplystes saaledes, at han kunde kjende Enhver, som nærmede sig Huset.

Da nu Sværmen kom, blev den høist forbauset ved at se ham staaende der ganske rolig udenfor sit Hus. De tre Politibetjente saae man ikke noget til. De vilde heller ikke have været til Nytte. Nu gjorde Sværmen holdt. Men Ingen holdt af at blive kjendt af Politimesteren. Derfor holdt man sig paa nogen Afstand. Saa gik Politimesteren frem imod dem og sagde: »Hold Mund! Hvad vil I her. Vil I se, I kommer afsted og det strax. Ellers kan I tro, at jeg skal lære Jer noget Andet!«. Alt efter som han gik frem retirerede »Folket«, og da der kort efter viste sig to beredne Dragoner med Sabler, som Oberst Freiesleben havde sendt hen i Guldsmedgade for mulige Tilfældes Skyld, paaskyndede Sværmen sin Flugt i den Grad, at den lignede en Panik.

Hermed endte Revolutionen i Aarhus. Aldrig mere knurrede Folket imod sin gamle Politimester. Opstanden var temmelig ufarlig. I værste Fald vilde der være bleven slaaet nogle Ruder ind, men større Fortræd kunde der ikke være Tale om.

Snart glemtes Frihedsbevægelsen. Den havde ikke nogen raison d'être. Al Interessen absorberedes nu af Krigen og Tilberedelserne til den.

Medens man ikke kan sige, at der var nogen virkelig sand Frihedsbevægelse, udenfor nogle enkelte Personers tomme, meningsløse Fraser, saa var det smukt at se, hvorledes Fædrelandskjærligheden greb Alle.

Bundtmagere og Modehandlerinder kunde længe ikke bestille Andet end at sye Kokarder, smaa og store, krusede og flade. Alle Mandspersoner fra Oldingen til den lille Dreng, der knap kunde gaa, fik Kokarder som Sindbillede paa deres Danskhed. Der sad Kokarder paa Herrernes fine Silkehatte og paa Arbeidsmændenes gamle Kasketter. Damerne pyntede sig med røde og hvide Baand og Sløifer. Kjøbmændene decorede deres Vinduer i Rødt og Hvidt.

Tonerne af den tapre Landsoldat og Holmens faste Stok hørtes tidligt og silde, allevegne, rent og falskt.

Militairbegeistringens naaede sit Høidepunkt. Det regnede ned med Forbandelser, Smædeviser og Caricaturbilleder over Hertugen af Augustenborg, Prindsen af Noer og samtlige Slesvig-Holstenere. Det var jo ogsaa rimeligt nok. Det var disse Landsforræddere, der haaned vort Flag, vor Ære, og hindrede os i at leve i Fred og god Forstaaelse med vore Medmennesker. Man brændte af Længsel efter at det skulde begynde, for at vi kunde vise Tydskerne, hvad vor Armé og Flaade duede til. Den ene Krigsvise efter den anden kom frem. Nok muligt var det, at Begeistringens undertiden fremtraadte i en Form, som man nu vilde finde noget naivt. Men den Gang fandt Aarhusianerne ikke noget naivt. Der var Alvor og Varme i Begeistringens. Det viste sig ogsaa deraf, at alle, Rige og Fattige, Store og Smaa, trængtes for at komme til, hver paa sin Vis og efter sin Evne, at bidrage til Fædrelandets Forsvar. Der blev skjænket Gaver i store Summer og i Smaapenge, Smykker, Værdisager, Heste, Underklæder, Vin, Syltetøi, kort sagt alt, hvad Soldaterne kunde behøve. Gaverne strømmede ind. Man tegnede sig for Bidrag til de bortdragne Fædrelandsforsvareres Familier, som blev tilbage. Det var smukt og ophøiet. Ingen, som erindrer 1848, vil kunne Andet end med Beundring og Rørelse tænke paa, hvor varmt og uegennyttigt Patriotismen ytrede sig. Det største af alle Bidragene var dog de unge Mennesker, der meldte sig til frivillig Krigstjeneste. Derigjennem tilførtes der Hæren en betydelig Intelligents, som den nok kunde trænge til, og som gavnede den langt ud over, hvad man kunde tænke sig.

Aarhus' Frivillige exercerede ivrigt og snart afgik de til Hæren, hvor mere end een af dem udmærkede sig og skaffede sit Navn en god Klang.

Overalt hvor man kom sammen, i private Selskaber, i Klubben, Theatret, ja selv ved den fattige Hoffmanns fattige Beriderforestillinger, sang man fædrelandske og krigerske Sange og decorerede med Dannebrogsgflag, Kokarder og rød-hvide Baand. Ved mangfoldige Leiligheder holdtes der Taler under lydeligt Bifald. Aarhus var ikke til at kjende igjen.

Der dannedes Comiteer med alle mulige Formaal. Den vigtigste af dem var Betyggelses Comiteen, som havde sit Sæde paa Raadhuset. Hvad der var dens egentlige Bestilling, var ikke ganske klart. Men det gjorde ikke noget. Kunde den ikke udrette Andet, saa gjorde den sig dog bemærket. Den havde Lokale paa Raadhuset, oppe paa 1ste Sal. Naar der var Spænding eller Forventning om at Noget skulde ske, beroligedes de nedenfor paa Torvet staaende Borgere derved, at et af Comitemedlemmerne oplæste noget af Berlingske Tidende og derefter trak sig tilbage fra Vinduet for at deltage i Betyggelses Comiteens Arbeide. Man kan sige, at herved ikke udrettedes stort, men der var Spænding i Luften, man tørstede efter Meddelelser om nye Begivenheder. Hvad skulde Comiteen gjøre? Skaffe Efterretninger om Begivenheder var jo umuligt, naar der ingen var. Hvad der virkelig skete, fik man jo nok at vide, men fremskynde Begivenhedernes Gang kunde man ikke. Man maa lade Betyggelses Comiteen, at den ikke bragte falske Efterretninger. Det var da yderst sjeldent, og skete det, var det af Vanvare. At vilde Rygter, f. Ex. det om Rendsborg Slaverne, ikke afstedkom nogen Forvirring i Aarhus og ikke fandt Tiltro der, var maaske nok noget, som man kunde takke Betyggelses Comiteen for.

At give en Skildring af selve de Krigsbegivenheder, som i 1848-49 berørte Aarhus, er ikke her paa sin Plads. Det kan man læse bedre andetsteds. Selvfølgelig vexlede Humeuret alt efter som det gik op eller ned paa Krigsskuepladsen. I 1848 gik det jo ikke saa glimrende hele Tiden. Begyndelsen var god nok og vakte store Forhaabninger. Men efter Slaget ved Slesvig og Arméens Tilbagetog sank den løftede Stemning noget. Dog holdt man Modet oppe i en uforstyrrelig Tro paa den retfærdige Sags Seir.

En ganske kort Tid var Aarhus occuperet af Fjenden under Major von Zastrów. Da man erfarede, at Fjenden nærmede sig, var man just ikke vel tilmode. Der var mange som tænkte sig, at Tydskerne vilde røve, brænde og skjænde. Man gravede for en Sikkerheds Skyld sit Sølvtoi og rede Penge ned i Haven. Alle de Gjenstande, som man kunde tænkte sig Muligheden af, at de vilde falde i Tydskernes Smag, bragte man afveien. Paa det aller omhyggeligste sørgede man for at fjerne alle Slags Vaaben. Om det saa kun var smaa Jagtgeværer eller Fuglebøsser, maatte de sendes

til Samsø sammen med Borgervæbningens gamle Geværer. Alle disse Vaaben kunde vistnok meget godt være blevne, hvor de vare. Tydskerne havde ikke Brug for saadanne unyttige Vaaben. Deres Udrustning var ganske anderledes fortrinlig.

Man tænkte sig, at det vilde blive frygteligt for Aarhus at tage imod Fjenden. Man vilde ikke tale med ham eller indlade sig i noget Samkvem med ham, men vise ham den mest isnende Kulde. Man vilde lukke Porte og Døre af og rulle Gardinerne ned, saa at Fjenden skulde mærke, at han var i fjendtligt Land.

Endelig oprandt da den Dag, da det rygtedes, at nu kom Preusserne. Man kunde fra høitliggende Steder se dem syd for Byen. Aarhus iførte sig saa sin Sørgedragt. Der var stille overalt. I ængstelig Spænding sad Familierne i den bageste Del af deres Dagligstuer. Man kunde ikke tage sig noget for. Dertil var man altfor distrahit. Man lyttede forgjæves efter Kanontorden, Geværsalver og lignende af Krigens lydelige Manifestationer. Men det blev ikke til noget. Tiden trak ud og der mærkedes intet uden Stilhed. Pludselig hørte man Lyden af Hestetrav raskt gennem Gaden. Jo, ganske rigtigt, der red to tydske Dragoner gennem Gaden med deres Karabiner i Haanden og seende sig forsigtigt om, og saa dreiede de om Hjørnet, og væk vare de. Disse to første Prøver paa fjendtlige Soldater vare passerede forbi uden at anrette noget Blodbad. Familien der i Dagligstuen blev ligesom lidt beroliget. Hjertebankningen aftog. Et enkelt af Familiens Medlemmer listede sig til Vinduet, yderst forsigtigt naturligvis, og saae ud. Der viste sig en Soldat staaende Vagt for hver sin Ende af Gaden. Men tydske Soldater var det. De vare blaa og ikke røde, og saa havde de Pikkelhuer paa. Forresten stod de ganske roligt med deres Gevær i Hvil og sagde ikke et Muk. Da det nu ikke syntes at være forbundet med nogen Fare at se ud af Vinduet, tog man Mod til sig, og tilsidst syntes man, at de tydske Soldater i Grunden saae meget menneskelige ud. De vare endogsaa særdeles nette i deres stramme Uniformer og Pikkelhuer. Lidt efter svingede en hel Afdeling Fodfolk ind i Gaden, gjorde Holdt, satte Geværerne i Pyramider og strakte sig hen ad Fortougene. Nogle af dem blev staaende og kiggede ind ad Vinduerne og nikkede gemytligt til Familierne. Der etableredes efterhaanden et ret behageligt Forhold fra begge Sider. Soldaterne nærrede ikke nogen fjendtlig Stemning mod den civile Befolkning og vilde gjerne staa paa en god Fod med den for at faa Caffé og andre Forfriskninger. Befolkningens Frygt svandt hen, da man saae, at det ikke blev til noget med Plyndringen og Mishandlingerne.

Imidlertid havde Oberst von Zastrow, under Forhandlingerne med Embedsmændene, paa det Store Torv vist sig som en særdeles flink Mand,

der holdt god Disciplin og indestod for, at der ingen Fortræd skulde ske, naar man ikke gjorde ham eller hans Soldater noget.

Occupationen varede meget kort. Soldaterne sov i Halm paa Gaderne, og snart afmarscherede den lille Styrke, vist omtrent kun 2000 Mand.

Men saa en ulykkelig Dag udsendte General Wrangel det Rædselsbudskab, at Jylland inden ganske kort Tid skulde udrede til ham en Sum af 2 Millioner Rigsdaler. Hvis de ikke præsteredes i rette Tid, vilde de blive inddrevne med Magt.

Det er en Selvfølge, at Aarhusianerne, som de andre Jyder, fik en grundig Skræk i Livet. 2 Millioner! Ih, Du Fredsens! Saa enorm en Sum. Hvor skulde man faa den fra? Og saa vilde alle Huse blive brændte og alle Folks Eiendele røvede. Det var jo forfærdeligt. Man oprullede i sin Fantasi saadanne Rædselsbilleder som dem fra Tredivaarskrigen, hvor hele Provindser lagdes fuldstændigt øde og Beboerne dræbtes og slæbtes bort. Man begyndte at tænke paa at se at faa sine Hustruer og Børn sendt bort ad Søveien. Flere Familier reiste bort, til Sjælland eller Fyen, og lod deres Bohave staa. Man maatte redde Liv og Lemmer. Saa maatte det gaa med Eiendelene som det kunde. Alle mulige Ulykker var man belavet paa.

Men saa kort efter rømmedes Jylland af samtlige tyske Tropper, til Alles store Forbauselse. Ligestrax begreb man ikke, at General Wrangel umiddelbart efter sin Proclamation næsten flygtede med sin Armé tilbage over Grændsen. Men saa fortaltes det, at det var den russiske Keiser, der havde ladet Preusserne vide, at han vilde gribe ind i Begivenhederne, hvis Jylland ikke strax blev rømmet. Om det nu virkeligt forholdt sig saa, eller om Preusserne fortrak, fordi det var voveligt at sprede deres Styrke over saa stort et Terrain, hvor den muligt kunde faa sit Tilbagetog afskaaret, er ikke godt at vide. Nok var det, at man ikke mere behøvede at være bange for Wrangel, men kunde grave sit Sølvtoi, Smykker og Penge op igen. De, der vare flygtede, vendte hjem. Vaabenstilstanden blev sluttet. Man trak atter Veiret frit.

Længe varede det ikke inden vore egne kjære danske Soldater kom igjen. Aarhus fik Garnison af baade Cavaleri og Infanteri.

Krigen havde givet Officererne en ny social Position. En Lieutenant, for ikke at tale om høiere Officerer, var nu en Helt. Intet var for godt til vort Fædrelands tapre Forsvarere. Man gav dem alt, hvad de vilde have, om det saa var Husets Døtre. Forlovelser med Officerer havde nu faaet en høiere Cours. I Selskaberne var Officeren toneangivende. Kjøbmanden saae nu op til ham. Der blev gjort Baller, Selskaber og spillet Privat-comedie med Officererne som Hovedpersoner; der blev arrangeret Bazarer og Fester til Fordel for »de i Krigen Saarede og Faldnes Efterladte«.

Rytterfægtningen ved Århus den 31. maj 1849.

Litografi af F. C. Lund fra 1851.

I Vinteren 1848–49 udfoldede der sig i Aarhus et frodigt Selskabsliv i en ny Stil og i et Omfang, som hidtil var ukjendt. Fra denne Tid at regne var det forbi med det gamle Aarhus, det, som endnu mindede om Frederik VI.s Dage.

Der kom en Tid saa forskjellig derfra, som Frederik VII. var forskjellig fra Frederik VI.

I 1849 fortsattes Krigen. Atter drog vi tilbage. General Rye laae en Tid i Aarhus og dens Omegn, og da han omsider maatte gaa længere nord paa fulgte Preusserne efter. Men General Rye blev ved at forurolige dem og leverede dem flere Fægtninger, hvoraf maa mærkes Cavalerifægtningen nord for Aarhus. Det var ikke større Troppemasser, der vare virksomme i denne Fægtning, men det var forholdsvis store Tab, der tilføiedes Tyskerne.

Aarhus var længe under fjendtlig Occupation. Forholdet mellem Tropperne og Befolkningen var saa godt som det efter Omstændighederne kunde være. Den udmærkede preussiske Disciplin holdt Tropperne i Ave. Da disse Folk nede fra Brandenburg, Schlesien, Westphalen og Sachsen ikke interesserede sig for det indviklede slesvig-holstenske Spørgsmaal og fandt, at Bønderne i Hertugdømmerne havde det mange Gange bedre, end man

havde det i deres fattige Hjemstavn, var der fra deres Side ikke noget i Veien for at vise sig venlige mod de Danske. Der dannede sig et rigtig godt Forhold mellem begge Parter. De tyske Officerer vare i Almindelighed særdeles dannede Mennesker og satte stor Pris paa at tale med de Familier, som de vare indkvarterede hos. Men noget tilbagetrukken mente man sig dog forpligtet til at være. Først efter den anden Vaabenstilstands Afslutning løstes Stivheden helt, og man fandt fra begge Sider stort Behag i at omgaaes. Preusserne og Sachserne vare meget vel tilfredse med Udfaldet af Slaget ved Fredericia. Det var Slesvig-Holstenere det var gaaet ud over, og nu var der Udsigt til Fred. Man fandt, at det var en meningsløs Krig og længtes efter at komme hjem.

Da saa den Dag oprandt, da de tyske Occupationstropper skulde forlade Aarhus og gaa sydpaa, drog de omkring i Gaderne med deres Musikcorps og spillede »den tapre Landsoldat« og andre danske Melodier. Chefene red foran Afdelingerne og hilsede med deres Pallasker til Vinduerne og raabte Farvel! Farvel!

Der var heller ikke Grund til at skilles som Fjender. Saagodt som alle de tyske Militaire fra Generalen til Hestepasseren havde vist sig medgjørlige. Der var overmaade faa Undtagelser. General Prittwitz optraadte altid som en sand Cavaler og søgte at genere Aarhus Befolkning saa lidt som muligt. Den gamle Chef for den sachsiske Hestgarde, Oberst, Greve af Holzendorff var ligefrem overstrømmende venlig. Han havde som ung deltaget i flere af de Napoleonske Felttog. Det er ikke saa mange Aar siden han døde i Dresden som en Olding paa 104 Aar. Denne prægtige høje Skikkelse saa man ofte nede ved Havnen købe Krabber, Søstjerner, Muslinger og andre Havdyr, som vare ukjendte i Sachsen. De blev pakkede ind og sendte ned til hans Gemalinde i Dresden som Naturmærkværdigheder. Formodentlig har Grevinde von Holzendorff ikke haft megen Glæde af disse Sendinger, der maa have befundet sig paa et fremskredent Stadium af Raaddenskab, længe førend de naaede Dresden.

Det var især i Begyndelsen af Occupationen ret mærkeligt at iagttage den Mistillid, hvormed de tyske Soldater betragtede Havet. De vare næsten bange for det og nærede en vidt dreven Frygt for vore Krigsskibe. Der var etableret en lille Vagt paa Mindehovedet, men Soldaterne betragtede det som en Uriaspost at staa der.

Viste der sig et Skib paa lang Afstand ude paa Havet, eller blot Røgen fra et Dampskib, blev der Røre, og Officerer og Soldater stimlede strax sammen paa Skolebakken og lignende Steder for at se efter det. Kom et af vore Krigsdampskibe, gav man sig strax til at gløde Kanonkugler. I det Hele følte de sig meget lidt sikre i Aarhus. De syntes, at de vare komne for langt

op i det fjendtlige Land. Da man i de første Dage af Juli saae mange Dampskibe med Seilskibe paa Slæb gaa til og fra Helgenæs, opstod der den største Uro. Da man den 6. Juli saae Baunerne brænde syd paa og hørte den fjerne Kanonade fra Fredericia, gjorde man sig marchefærdig. Tryk var man ikke, førend man havde faaet at vide, at det var de slesvig-holstenske Beleiringstroppe ved Fredericia, det var gaaet ud over. Da Freden var sluttet med det tydske Forbund i 1849, indtraadte mere rolige og normale Forhold. Krigen i 1850 berørte ikke Aarhus directe.

Det gamle Aarhus var nu i Færd med at blive det nye Aarhus. Vi ville tage Afsked med den kjære gamle By med Frederik Snedorff Birchs Ord:

*Derfor hil Dig gamle By!
Evig skal Du stande,
Og St. Clemens Taarn mod Sky
Løfte stolt sin Pande.*

NOTER

De almindeligste opslagsbøger som Dansk biografisk Leksikon, Wibergs Præstehistorie o. l. er ikke anført som kilder, heller ikke H. Friis-Petersens for Århus' personalhistorie meget vigtige og her meget benyttede arbejder:

*Personalhistoriske Bidrag til Aarhus Katedralskoles Historie, 1939, + Supplement 1941 og 1948, og
Embeds- og Bestillingsmænd i Aarhus, 1941, + Supplement 1948.*

Til disse arbejder, der foreligger i maskinskrevet manuskript i Det kgl. Bibliotek og Statsbiblioteket i Århus, mens forfatterens seddelmateriale findes i Landsarkivet i Viborg, henvises her engang for alle.

Af forkortelser er anvendt følgende:

- A. g. T. = Aarhus gennem Tiderne I-IV, 1939-41.
A. St. = Aarhus Stiftstidende.
A. St. Aarb. = Aarbøger udgivne af Historisk Samfund for Aarhus Stift.
D. g. B. = Købstadmuseet Den gamle By.
G. A. J. = Gottlieb Andreas Jensen: Barndoms- og Ungdomserindringer, 1943.
Hertel = Chr. Vest Hertel: Forsøg til en antiqvarisk-historisk Beskrivelse over Aarhus Dom- og Cathedral-Kirke I-II, 1809-10.
Hoffmeyer = J. Hoffmeyer: Blade af Aarhus Bys Historie I-II, 1904-11.

Tallene i marginen angiver den pågældende side i teksten.

9. *saa mange Gange større*. I 1900, da Rasmus Nielsen skrev sine erindringer, havde Århus 47,580 indbyggere.

Jernbaneanlæg. Den første jernbane i Jylland gik fra Århus til Randers og åbnedes af Frederik VII den 3. september 1862.

Bag om Byen. Vejen bag om byen var anlagt 1821, vistnok på initiativ af borgmester og byfoged Hans Astrup Fleischer (1785-1847), som især var interesseret i at få plantet træer langs vejen (A. St. Aarb. 1929, s. 66-67). Hele anlæget synes i de første år at være gennemført ved samarbejde mellem private (A. St. 7.3.1839), men vedligeholdelsen gik hurtigt over til kommunen, som flere gange udvidede vejen, indtil den lidt efter lidt blev til gaderne Nørregade, Nørreallé, Vesterallé og Sønderallé. »Bag om byen« var i mange år en yndet promenade og berømmes for sin idylliske skønhed (Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn 1825 nr. 91; Ill. Tidende 1884-85, s. 571).

10. *forsynet med Porte*. Der fandtes fra gammel tid syv byporte: Mejlgades port (ofte stavet Mejlgsadsport) Studsgades port (Studsgadsport), Munkeport, Vesterport, Mølleport, Brobjergport og Mindeport. Brobjergport blev i 1824 omdøbt til Frederiksport (som Brobjerggaden til Frederiksgade) i anledning af Frederik VI's besøg i byen og nyopført efter en tegning, som kongen havde valgt (A. St. 13.7. og 1.10.1824). Det var en hvælvet, fæstningsagtig port, mens de andre var gitterporte mellem murede piller (G. A. J., s. 73-74; A. St. 11.7.1934).

Kjødtorvet. Oprindeligt hed det Svinetorvet og var indrettet ca. 1750 ved nedrivning af nogle ejendomme, kommunen havde købt for at skaffe plads til torvehandel. Senere blev torvet stadeplads for slagtere og fik derfor navnet Kødtorvet, nu Sct. Clemens-torv (A. St. 22.2.1942).

pyramideformigt Spir. Domkirkens daværende spir, den såkaldte »zuberske hætte«, var opført i 1770erne af Rathlousdals og Moesgaards arkitekt, bygningsinspektør C. J. Zuber (1736-1802) som erstatning for et ældre, brøstfældigt tårn (Hertel I, 2. hft., s. 48-54 og II, 3. hft. I-LXIV). Hundrede år senere afløstes Zubers hætte af et af bygningsinspektør V. Th. Walther (1819-92) udformet spir, som i 1931 erstattedes af Mogens Clemmensens (1885-1943) nuværende tårn (A. g. T. III, s. 151; A. St. 15.11. 1931; Arosia 1931, s. 38 f.).

12. *Raadhuset*. I 1840erne lå rådhuset vest for domkirken på Storetorv, hvor det havde ligget så langt tilbage, man kan efterspore det; men ca. 1750 var det ombygget, ja »så godt som helt omdannet«, og således stod det, indtil et nyt rådhus i 1857 blev bygget nord for domkirken ved Mejlgade. Det gamle blev derefter den 5. marts 1859

ved auktion solgt til nedbrydelse for 1700 rdlr. (A. g. T. I, s. 419 f.; A. St. 31.8.1941, søndagstillæg).

Bispegården. Den daværende bispegård lå syd for domkirken og var en anelig bygning med gårdsplads og have, der gik helt til Skolegade og Kannikegade og optog det meste af teatrets og det nuværende Bispetorvs plads. Århus byråd havde i adskillige år ønsket at købe bispegården til nedbrydelse for at skaffe torveplads, men biskop G. P. Brammer (1801–84) satte sig imod det (Kirkehist. Saml. 6. rk. V, s. 217), og først efter hans afgang i 1881 lykkedes det kommunen at erhverve bispegården for en pris af 8500 kr., som kirkeministeriet godkendte på betingelse af, at pladsen aldrig måtte bebygges (A. g. T. II, s. 341; Aarhus Byraads Forhandl. 1885, Tillæg, s. 51).

Banken. »Det jyske Bankkontor i Aarhus«, nationalbankens ældste filial, åbnedes den 4. december 1837. I de første år havde den til huse i lejede lokaler, men flyttede 1842 ind i en egen bygning, opført af bygningsinspektør C. G. F. Thielemann (1803–63) nord for domkirken (A. g. T. II, s. 112 f.).

Sprøjtehuset. I 1737 var der opført et sprøjtehus nord for domkirken for 560 rdlr., der betaltes af kirken. En mur med en gennemgangsport forbandt det med rådhuset (Hertel I, 1. hft., s. 30; A. g. T. III, s. 83 og 86).

Meulengrachts . . . Gaard, nuværende Lilletorv nr. 2, er opført 1809 af storkøbmanden Harboe Meulengracht (1767–1853) og var dengang en af de smukkeste og aneligste bygninger i byen. Når de kongelige var på besøg i Århus, boede de gerne i Meulengrachts gård, og det fortsatte de med, efter at købmand I. U. Gerdes (1818–93) i 1855 havde købt den for 32000 rdlr., og den havde fået navneforandring til »Gerdes' gård«. I 1907 fik gården mansardtag, senere kom store butiksruder og vældige reklameskilte, så den sidste rest af den oprindelige, stilrene klassicisme næsten forsvandt (A. g. T. I, s. 211; A. St. 19.4.1908 og 2.1.1954).

Fleischers paa Klostergade. Borgmester Fleischers gård, som nu er borte, var daværende nr. 814 på Klostergade, og ved Fleischers død i 1847 bestod den af »15 Fag 2 Etage Forhuus, Grundmuur til Gaden, men forøvrigt Muur- og Bindingsværk, indrettet til Beboelse for 2 Familier, 22 Fag Sidehuus, ligeledes 2 Etage Muur- og Bindingsværk, indrettet til Værelser, Kjøkken, Bryggers, Hestestald og Vognremise. 15 Fag Halvtag til Rullestue, Kostald, Brændehuus m. v., rummelig Gaardsplads, en stor, smuk og med en betydelig Mængde gode Frugttræer forsynet Have, og udenfor denne, ud mod Veien, der gaar bag omkring Byen, en Toft, der hidtil har været benyttet deels som Urtehave og deels til Foderurter« (A. St. 9.7.1847).

Herskinds paa Frederiksgade, nuværende nr. 79, som stadig eksisterer og nu er indrettet til hotel, Aarhus ny Missionshotel. I mellemtiden har bygningen bl. a. været amtmandsbolig og sæde for den kommanderende general (A. g. T. I, s. 211).

Elmqvists paa Meilgade, nuværende nr. 48, ejedes af Aarhus Stiftstidendes redaktør, kgl. privilegeret bogtrykker A. F. Elmquist (1788–1868). Ejendommen ligger der endnu og har bevaret spor af tidligere fornemhed (Em. Sej: Aarhus Stiftsbogtrykkerie, 1937, s. 90, 149 og 167).

Løveapotheket paa Store Torv var en smuk bygning i barok stil, men en ombygning for knapt hundrede år siden ændrede den helt i arkitektonisk henseende (E. Dam: Aarhus Løveapoteke 1596-1896, s. 72; Jul i Aarhus 1925, s. 10; A. g. T. I, s. 210).

den første Sten . . . sænkedes i 1844. Det er rigtigt, at byens beslutning om havnens udvidelse blev taget i 1844, men kommercekollegiets approbation kom først i 1845, og molenbyggeriet gennemførtes derefter de følgende år (Em. Sejrs: Træk af Aarhus Havns Historie, 1937, s. 28).

13. *Bymarkens Udstykning.* Efter mange års diskussion og tovtrækkeri vedtoges på en rådstuesamling i december 1838 en ophævelse af bymarkens fællesskab (A. St. 15.12.1838), og kancelliet bifaldt i skrivelser af 11. februar 1840 og 15. januar 1842 nærmere regler for udstykningen (Jordebog for Aarhus Kjøbstad, 1874, s. 31-34). Adskillige år frem i tiden betød avlsbrug stadig meget for byens borgere. Så sent som 1871 fandtes i Århus 395 stkr. hornkvæg, 186 får og 100 svin (A. St. 10.8.1871; Demokraten 7.7.1957). Se noten til s. 91.

Kohyrde. Udførlige bestemmelser for »byens fædrivt« og byhyrdernes arbejde findes i A. St. 29.4.1820.

15. *Gadelygter.* I 1852 var man nået op på et antal af 80 tranlygter i gaderne, som hver kostede kommunen 11 rdlr. i årlig drift, skønt de kun brændte 750 timer om året. Det var derfor belyningsmæssigt et stort fremskridt, da Århus i 1854 fik gasværk, der kunne levere 100 gaslygter, hver med 1200 timers årlig brændetid, for 12½ rdlr. pr. år; og så havde gasblussene endda en lysstyrke, der var »liig Lyset af 5 Voxlys til 6 paa Pundet« (A. St. 19.12.1954; A. St. Aarb. 1955, s. 181-204; Norman V. Steenstrup: Fra grueild til gas, 1954).

Farver Jahnsen. Farveriet ved Frederiksbro (dengang Basballebro) havde farver Niels Frederik Jahnsen (1769-1828) i 1793 købt af kommerceråd Peder Thyresen Bøggilds arvinger. Det bestod i 1821 af »10 Fag 2 Etage Huus til Gaden, 21 Fag 2 Etage Huus til Aaen, 14 Fag 1 Etage Baghuus og 15 Fag 1 Etage Halvtag. Alle Bygninger Muur- og Ege-Bindingsværk« (A. St. 5.6.1821). Sønnen Anders Rasmus Jahnsen (død 1860) overtog 1825 farveriet, som han 1846 solgte til sin svigersøn August Bartholin Holm (1821-1912), der 1856 anlagde en klædefabrik i forbindelse med farveriet (A. St. 4.9.1896).

16. *Dieser Tobak.* Navnet stammer fra begyndelsen af teksten på datidige Flensborg- og Haderslev-tobakskarduser: Dieser Tabak ist . . . (D. g. B., Aarbog 1932 og 1933, s. 67).
19. *Meulengracht.* Stamfaderen til Århusgrenen af den Meulengrachtske slægt var ejeren af Århus Mølle Lars Chr. Meulengracht (1735-69). Hans søn var den s. 12 nævnte storkøbmand Harboe M., der byggede Lilletorv nr. 2. Efter datidens forhold havde han en betydelig forretning og var tillige skibsreder. Hans skibe gik både i oversøisk fart og på robbefangst ved Grønland, og han havde sit eget trankogeri udenfor byen. Af hans 10 børn blev den ældste søn, Lauritz Chr. M., associé i forretningen og skulle have ført den videre men døde allerede 1836, altså 17 år før faderen. (En søn af ham, Lars Chr. M. (1837-1903) var den senere ejer af bryggeriet Ceres). En anden

af Harboe Meulengrachts sønner, Jens M. (1806–81) begyndte som købmand i Århus men gik fallit (A. St. 9.8.1837) og havde derefter en del agenturvirksomhed. I 1840 anlagde han et jernstøberi i Grønnegade sammen med mekaniker F. K. Bøeg (A. St. 7.9.1840) og havde også en kort tid en »lithographisk anstalt« (A. St. 23.1.1846). En datter af Harboe Meulengracht blev gift med prokurator C. P. R. Ingerslev (1800–64), ejer af Marselisborg gods, og var moder til den senere indenrigsminister H. P. Ingerslev. Om slægten Meulengracht se: Jyllands-Posten 29.7.1928 og Oscar Meulengracht: Slægten Meulengracht (duplikeret 1956).

Schandorff. Af de mange Schandorffer i Århus må fremhæves købmand Rasmus Schandorff (1786–1866), som tog borgerskab i 1811. Foruden at have en betydelig »bondehandel« var han også skibsreder med udførsel til Norge, England og Østersø-landene, og han anlagde et brændevinsbrænderi. En tid var han borgerrepræsentant og værge for Frue Kirke (A. St. 29.10.1866). I 1809 havde han købt den store gård på hjørnet af Frederiksgade og Sønderallé, som 1849 overgik til sønnen, købmand Hendrik Schandorff (født ca. 1817) (D. g. B., Aarbog 1939–40, s. 26). På den toft der hørte til ejendommen, og som optog det meste af arealet mellem Frederiksgade og Fredensgade, anlagde Hendrik Schandorff i 1850erne Søndergade og Østergade (A. St. 27.1.1929; Demokraten 10.4.1932).

Herskind. Det vrimler med familier Herskind (ofte stavet Herschind) både i det 18. og særlig i det 19. århundrede, ikke alle af samme slægt, men mange formodentlig stammende fra landsbyen Herskind nordvest for Århus. Af købmænd kan nævnes Peder Herskind (1738–1826), der var eligeret borger, værge for Frue Kirke og meget velhavende (A. St. 23.5. og 29.7.1826). Hans sønner Michel Pedersen H. (1775–1824) (A. St. 4.5.1824) og Anders Pedersen H. (1791–1847) (A. St. 23.1.1847) var ligeledes købmænd i Århus. Af andre Herskinder, som har spillet en rolle i byens erhvervsliv, må fremhæves Anton Herskind (1817–62), der etablerede en betydelig eksporthandel på England; han var medlem af borgerrepræsentationen og dens formand 1854–60. (A. St. 18.8.1862). Endvidere svensk-norsk vicekonsul P. Herskind (ca. 1804–1891), som var virksom på mange områder: drev handel, anlagde brænderi både i Århus og Randers, havde teglværk, var medlem af kommunalbestyrelsen, regnskabsfører for havnen, sad i bestyrelsen for Teknisk Skole, for Velgørenhedsselskabet m. m.

Mørk. Af familien Mørk (eller Mørch) tog købmand Peter Mørch (1791–1868) borgerskab 1810. Han var eligeret borger og sad en tid i Århus overformynderi. Hans søn Johannes Magnus Mørk (1827–89) begyndte først forretning sammen med købmand F. W. Kiørboe (V. og W. Kiørboe: Optegnelser vedr. Familien Kiørboe I, 1910, s. 59) men blev senere redaktør af Aarhus Stiftstidende, var 1861–73 Århuskredsens repræsentant i Folketinget og sad i mange år i Århus byråd (A. St. 18.6.1889; Demokraten 29.3. og 19.6.1889; Danmark. Ill. Kalender for 1890, s. 42–45; Aarhus Handelsforening 1862–1937, 1937, s. 43 f.)

Malling. Meget anset var købmand Rasmus Malling (1767–1826), som tog borgerskab 1794. Han havde en betydelig handel, var eligeret borger og sad i skolekommissionen;

under stor deltagelse begravedes han 1826 i domkirken (A. St. 27.7.1826). Af hans to sønner, Niels Malling (1809-62) og Andreas Malling (1815-76), overtog den første 1830 faderens forretning; han var desuden kaptajn i borgervæbningen og i 1848 konstitueret stadshauptmand (F. E. Seidelin: Den C. M. Schmidtske Stamtavle, 1954, s. 84; D. g. B. Årbog 1953, s. 53-89). Andreas Malling etablerede sig 1839 på Mindegade. I 1843 købte han Jægergården for 15.000 rdlr. og boede dér en tid, men blev ked af at bo »så langt uden for byen« og flyttede tilbage til Mindegade. Begge brødre havde skibe på søen, og Andreas Malling ejede desuden et kalkværk uden for Frederiksport (A. St. Aarb. 1911, s. 9-11).

Agerup. Der fandtes i det 18. århundrede flere Ageruper i Århus: Købmand Jens Andersen Agerup, f. ca. 1721, og Anders Jensen Agerup (1744-1826), som tog borgerskab 1770. I det 19. århundrede havde købmand Peder Jensen Agerup (1769-1836) en betydelig forretning »ved Mindet«, og hans søn Johan Hansen Agerup (1809-74), der boede »ved Aaen«, senere på hjørnet af Kannikegade og Skolegade, var tillige skibsreder i ret stor stil. Han købte 1863 Haverslevgaard (A. St. 24.1.1863; Stamtavle over . . . Slægtninge af . . . Johan Hansen (1891), s. 2; Stamtavle over Familierne Faurshou og Steenild, 1907, s. 24).

Schmidt. Der var flere købmandsfamilier Schmidt i Århus i det pågældende tidsrum; men her tænkes sikkert på Peder Larsen Schmidt og hans sønner. Peder L. Schmidt (1758-1823) var først i kompagni med Harboe Meulengracht og havde siden selvstændig forretning på Vestergade. Han var eligeret borger. Af hans 10 børn fik flere tilknytning til Århus, og tre af sønnerne blev købmænd: Jens Schmidt (1797-1838), som døde ung, Lars Peder Schmidt (1798-1864), der førte forretningen på Vestergade videre, og Chr. Møller Schmidt (1809-78), som havde forretning på Mindegade og stiftede et familielegat på 50.000 kr. En søster, Jacobine Schmidt, blev gift med en anden anset Århus-købmand, Chr. Albert Bünger (1798-1884), og var moder til senere stiftsfysikus i Århus Joachim Chr. Bünger (1831-1909) (F. E. Seidelin: Den C. M. Schmidtske Stamtavle, 1954).

Faurschou. Stamfaderen til Århus-Faurschouerne var ladefoged Christen Sørensen Faurschou (1737-1822), som fra 1770 var bosiddende i Århus, hvor han en tid var medejer af Århus Mølle og iøvrigt som hestehandler og opkøber under Napoleonkrigene blev en velstående mand. En søn, Anders Faurschou (1781-1814), blev student 1800, men startede 1805 en købmandsforretning i Århus og anlagde senere et brændevinsbrænderi. Han var en sjælden dygtig og virksom mand, men døde ung, kun 33 år gammel. En anden søn, Peder Faurschou (1790-1838), ejer af Holmstrupgård, var tillige købmand og havde forretning på Studsgade. Anders Faurschous søn, Chr. Faurschou (1808-71), etablerede sig 1843, ligeledes på Studsgade, og en fætter, der også hed Chr. Faurschou (1815-70), var samtidig købmand i Århus. (Stamtavle over Familierne Faurschou og Steenild, 1907. (Særtryk af Arkiv for Genealogi og Heraldik)).

Severin. Der fandtes i 1840erne kun én købmand Severin i Århus, nemlig Thomas Ferdinand Severin (1777-1846), der oprindelig var militær og afgik 1816 som stabs-

kaptajn i hæren; han nedsatte sig derefter som købmand i Århus, og 1832 udnævntes han til stadshauptmand, 1836 kar. major. Han ejede daværende nr. 639 ved Vesterport »med Toft og lige overfor Kjøbmand Langballes Gaard beliggende Tømmerplads«. Gården bestod af »22 Fag 2 Etages Forhuus og 9 Fag 1 Etages Sidehuus og Baghuusbygning . . . fordeelagtig beliggende . . . for den større Kjøbmandshandel, navnlig naar denne bringes i Forbindelse med den fornævnte Tømmerplads . . .« (A. St. 2.7.1847). Købmand Severin var medlem af fattigkommissionen. (V. A. Secher: Den Grotumske Legatstamtavle, 1875, s. 18).

Gjeding. I det 18. århundrede fandtes flere familier Gjeding i Århus; i det 19. århundrede havde især to brødre, Hans og Jens Gjeding, anselige købmandsforretninger og brændevinsbrænderier. De var sønner af købmand Lauritz Gjeding (ca. 1740–1810) (A. St. 23.5.1810). Hans Gjeding (1792–1865) sad i ligningskommissionen og roses for sin »utrættelige Stræbsomhed, strænge Redelighed og bramfrie Vandel« (A. St. 10.1.1865). I 1863 overdrog han forretningen til sin svigersøn, købmand J. S. Lottrup (1829–1907). Jens Jensenius Gjeding (1794–1871) ejede gården på hjørnet af Mejlgade og Tværgade (nu Nørreport) med deriværende brændevinsbrænderi, som hans plejesøn Jens Ormslev (1841–92) overtog 1868 (A. St. 15.9.1868 og 24.2.1955).

Gjern. Købmandsfamilien Gjern i Århus nedstammer fra købmand Søren Gjern (død 1786). Han havde både købmandsforretning, lotterikollektion og udsalg af stempelpapir og spillekort. Hans enke, Anna Mogensdatter Black førte forretningen videre, og senere overtoges den af sønnen Mogens Black Gjern (1770–1841), som dog 1840 afgav lotterikollektionen til kollektør W. J. A. Lewerkhuusen, mens hans søn Chr. B. Gjern (1804–67) fortsatte resten af virksomheden i slægtsgården på Frederiksgade, daværende nr. 576, indtil han 1855 overdrog kolonial- og produkthandelen til købmand Chr. P. Spliid (ca. 1830–96), mens han fortsatte udsalget af stempelpapir (A. St. 26.10.1855 og 4.6.1922).

Lottrup. Købmand Malthe Conrad Lottrup (1815–70) giftede sig 1844 med købmand N. H. Becks enke og overtog dermed hendes forretning, som han havde bestyret i flere år (A. St. 6.4.1844). Allerede 1858 afstod han dog denne handel til J. Kolding og O. Beck for helt at hellige sig arbejdet i bryggeriet »Ceres«, som han havde været med til at grundlægge 1856. Han sad i otte år i borgerrepræsentationen (A. St. 24.11.1870; Bryggeriet Ceres Historie gennem 75 Aar, 1931, s. 7–10). Broderen købmand Jørgen Schultz Lottrup (1829–1907) etablerede sig 1854 på Frederiksgade (A. St. 14.6.1854), men overtog 1863 sin svigerfader Hans Gjerdings brænderi og købmandshandel på Mejlgade (A. St. 20.10.1863). Efter få års forløb opgav han imidlertid handelen og fortsatte virksomheden udelukkende som spritfabrik. I 1886 optog han sin søn Chr. Lottrup (1858–1908) i firmaet (A. St. 11.6.1904 og 21.2.1907).

Langballe. Der har været mange familier Langballe i Århus, de fleste formodentlig stammende fra landsbyen Langballe syd for Århus. I det 19. århundrede var den betydeligste købmand C. C. Langballe (1805–85), som 1834 etablerede sig i Vesterport i kompagni med købmand A. C. J. Leth (1810–85). I 1838 overtog Langballe forretningen alene; 1840 købte han teglværket nær ved Vesterport, og 1851 startede han et

saltværk, ligesom han havde kalkbrænderi. Han ejede flere, mest mindre skibe, som hentede råmaterialier. Langballe sad i nogle år i borgerrepræsentationen og var medlem af havnekommissionen (H. Søgaard: C. Langballe & Søn, 1934; A. St. 4.9.1885 og 18.4.1956). Hans børn, hvoraf sønnen Otto Langballe (1843-1910) førte virksomheden videre, oprettede 1885 C. C. Langballe og hustrus familielegat (Ministerial Tidende 1886, A, s. 155).

Raae. I det 18. og 19. århundrede findes talrige personer i Århus med navnet Raae. Stamfaderen til købmandsslægten var Frederik Raae (1723-83), som 1751 tog købmandsborgerskab og samtidig var skibsreder som de fleste storkøbmænd på den tid (A. g. T. II, s. 33). Han blev meget velhavende og ejede flere gårde i byen. Hans søn Hans Raae (1756-1843) tog borgerskab som købmand 1787 og byggede 1798 i klassicismens rene stil den smukke gård Studsgade 70, nu Nørreport 20 (Østjysk Hjemstavn 1940, s. 95-98). Han var eligeret borger. Hans søn Peter Chr. Raae (1790-1849) var ligeledes borgerrepræsentant. Forretningen førtes videre af P. C. Raaes søn Hans Frederik Raae (1820-95), der 1866 overdrog kolonial- og produkthandelen til købmand Anton Wistoft (1831-1908) (A. St. 3.9.1866; Østjysk Hjemstavn 1949, s. 25-39), mens han selv beholdt tømmerhandelen, som han dog også solgte 1875 (A. St. 13.5.1875) for helt at hellige sig arbejdet som forretningsfører i Spare- og Laanekassen i Aarhus (S. Weis Fogh: Spare- og Laanekassen i Aarhus, 1939).

23. *Thetis*. Briggen Thetis' engelske oprindelse omtales allerede 1838 – ikke som et søn men som en kendsgerning – af rektor E. G. Tauber (Memoriae Cimbricae, Add. 245, 8°, Det kgl. Bibliotek). Harboe Meulengracht var ikke enejer men vistnok hovedinteressent. Han fik i 1834 »paa Medinteressenteres Vegne« anvist plads til tranokogieriet uden for Mindeport (Elig. Borgeres Deliber. 20. oktbr. 1834, Århus byråds arkiv). Købmand Marcus G. Bech (1795-1863) ejede en fjerdepart i Thetis, som han 1848 solgte ved auktion for 1500 rdlr. (A. St. 5.1.1848). Købmand J. P. Hammershøi (1796-1868) har muligvis også haft part i skibet; han averterer i 1849 efter folk til at bemane briggen med (A. St. 7.2.1849). Interessentskabet havde tidligere ladet Thetis sejle bl. a. på Amerika (A. St. 18.8.1821 og 31.5.1822), og først i 1830erne begyndte ekspeditionerne til de arktiske farvande, som fortsattes gennem en lille snes år med skiftende held; flere gange led briggen havari (A. St. 24.7.1835 og 1.7.1836), men ofte kom den også hjem med gode fangster, ikke som Rasmus Nielsen skriver i oktober men i reglen allerede i slutningen af juli eller begyndelsen af august. Ekspeditionerne ophørte i begyndelsen af 1850erne; i 1852 averteredes tranokogieriets plads til salg (A. St. 16.1.1852). Om Thetis se også A. g. T., II, s. 68 f.
24. *Agent Døcker*. Frederik (Fritz) Clemens Døcker (1805-48) startede 1827 sammen med købmand C. A. Büniger (1798-1884) »en Karte-Varehandel, bestaaende af Jern- og Staalvare, lakerede, pletterede Galanterievare . . .« under firma C. A. Büniger & Co. (A. St. 13.7.1827); men 1830 ophævedes fællesskabet, og Døcker førte forretningen videre alene (A. St. 19.8.1830), først på Lilleortv, fra 1835 på Storeortv i gården ved siden af Løveapoteket (A. St. 28.4.1835). Han handlede dog ikke blot med isenkram og galanterivarer men også med vin og tobak, tildels en gros. Døcker var i nogle år

kaptajn i borgervæbningen. Efter hans tidlige død førte hans enke forretningen videre. Operasanger Julius Døcker var hans søn. Om Døcker se også Rasmus Nielsen: *Fra det gamle Aarhus, 1902, s. 33–37.*

Isenkræmmer Søren Jensen (1811–58) åbnede sit »Jern- og Galanterie-Udsalg« på Storetorv i 1836 (A. St. 3.6.1836). Han indvalgte 1848 i borgerrepræsentationen og var »en af vor Byes meget agtede Borgere«, hvorfor det også gjorde et voldsomt indtryk, da han en aften i 1858 på vejen hjem fra Frederikshøj gennem Marselisborg skov blev overfaldet, myrdet og udplyndret (A. St. 20.10. og 25.10.1858). Hans enke, Olivia Jensen, født Schinnerup, oprettede et legat til fordel for trængende købmandsenker og ugifte købmandsdøtre (Ministerial Tidende 1872, A, s. 228).

25. »*Anders Sandøe Ørsted*« blev sat ind i farten på København i 1840. Skibet ejedes af et interessentskab med bl. a. købmand J. H. Agerup (1809–74) som deltager og omtales således i avisen: »Dette nyebygte, solide, kobberboltede Skib, der i alle Henseender er suffisant og godt udhalet samt beqvemt indrettet for Passagerer, er i det hele taget udstyret med den Elegance og de Bequemmeligheder, Nutidens Fordringer udkræve . . .« (A. St. 18.9.1840). Skibet var bygget i Svendborg og førtes af »den ved sine heldige Farter med den Jahnske Paquet bekendte Capt. P. Michelsen« (A. St. 21.9.1840). I 1835 havde en del af byens købmænd søgt i fællesskab at sikre en regelmæssig sejlads til og fra København med fire jagter (A. St. 15.5.1835). Senere kom andre skibe til, og i 1837 forsøgte købmand Laur. A. Jahnsen (1799–1871) at lægge sig i spidsen med »Jahnsens hurtigseilende Paquet Nr. 1, Skpr. P. Michelsen«, som han påstod var det eneste skib, der kunde kaldes en »Paquet«, da de »andre Smaafartøjer« savnede »de for Paquetfarten nødvendige Egenskaber« (A. St. 14.3.1837 og 29.5.1839). De følgende år var der meget skænderi mellem de konkurrerende rederier, og købmand Marcus G. Bech (1795–1863) avtererede sit skib »Prindsesse Caroline« til salg »paa Grund af den store Concurrence i Paquetfarten mellem Aarhus og Kjøbenhavn« (A. St. 25.1.1840). Anskaffelsen og indsættelsen af »Anders Sandøe Ørsted« i sejladsen samt erobringen af kapt. P. Michelsen har vel nok været et modtræk mod købmand Jahnsen, og skibet hævdede sig også godt i nogle år; dog gjorde dampskibene sig nu mere og mere gældende, særlig i passagerfarten; men det var ganske vist meget dyrere at sejle med dem: 6 rdlr. på 1. plads, 4 rdlr. på 2. plads og 2 rdlr. på dækket, mens man på »Anders Sandøe Ørsted« kun gav 2 rdlr. for kahytsplass og 1 rdlr. som dækspassager (A. St. 1.4. og 10.6.1842).

Dampskibet »Iris« sattes ind i farten i begyndelsen af 1840erne; det ejedes af et interessentskab i Aalborg, men synes også at have haft interessenter i Århus, hvor årsregnskaberne fremlagdes til eftersyn (A. St. 29.1.1845). På grund af skibets »Godhed, Dygtighed og den beredvillige Velvilje, der i enhver Henseende udvises mod de Rejsende af dets dygtige og prøvede Fører, Capt. Sletting, have Jyderne i Almindelighed, ogsaa fordi denne Entreprise er fremstaaet i deres Midte, en Forkjærlighed for dette Skib . . .« (A. St. 21.7.1847). »Iris« sejlede på Aalborg, København og Århus, men fik nogle år hård konkurrence af »Jern-Dampskibet Dronning Caroline Amalie«, som ejedes af et Flensborg-rederi og sejlede på Flensborg, København og Århus (A. St.

26.3.1842). Det førte i 1843 til nedsættelse af billetpriserne, men samtidig klages der over, at begge skibene går fra Århus torsdag morgen, fordi ingen af dem ville give afkald på torsdagen, der ansås for den fordelagtigste rejsedag (A. St. 3.6., 18. og 21.7.1843). Hvor hurtigt udviklingen på skibsfartens område gik i disse år ses af en opgørelse fra 1851 over dampskibsruiter på Århus. Den omfattede: 1) »Skirner« mellem Kallundborg og Århus, 2) og 3) »Iris« og »Juno« mellem København og Århus, 4) »Burgemeester Huidekoooper« mellem London, København og Århus, endelig 5) »Løven« mellem Kiel, Sønderborg, Fredericia og Århus og 6) »Valdemar« mellem København, Kiel og Århus (A. St. 28.5.1851).

Smakkerne. Om smakke- og børt-farten på Kallundborg se A. g. T. II, s. 262–78.

Dampskibet »Christian den Ottende«. Skibet afløste 1840 hjuldamperen »Dania«, som var det første dampskib, der fra 1827 mere regelmæssigt besejlede de østjydske byer. Allerede 1825 havde det været forsøgt at etablere en rute København–Århus med den lille damper »Jylland«, som første gang kom til Århus i oktober, hvor en »uhyre Mængde Mennesker havde samlet sig rundt omkring ved Strandbredden for at see denne nye Skibsfart« (A. St. 14.10.1825). Men »Jylland« var et utilfredsstillende skib, som hurtigt blev slået ud. »Dania«, som ejedes af dampskibsreder M. W. Sass, havde mere held med sig og sattes i 1830erne ind på Kallundborg–Århus-ruten. Der lød dog også klager over dette skib, og 1840 blev det erstattet af nybygningen »Christian VIII«; men den stærke udvidelse i de følgende år af den direkte sejlads på København, gjorde dog snart Kallundborgruten urentabel, så generalpostdirektoratet 1847 selv måtte overtage den (A. St. Aarb. 1916, s. 113–15; I. C. Weber: Fra Hjulskebenedes Dage, 1919, s. 146–47; K. Klem: De Danskes Vej, 1941, s. 216–17).

Capitain Luja. Christian Henrik Luja (ca. 1793–1871) var allerede i 1830erne fører af »Dania« og blev senere kaptajn på dampskibet »Jylland« (A. St. 12.1.1852). Han døde som fyrinspektør på Knudshoved (A. St. 1.11.1871).

26. *Fiskeriet.* Det stod virkelig lidt sløjt til med fiskeriet fra Århus i disse år. »Søfiskeriet drives med stor Lunkenhed«, skriver rektor E. G. Tauber i 1838, uagtet bugten »har Overflødighed af Fisk« (Memoriae Cimbricae, Add. 245, 8°, Det kgl. Bibliotek), og i zoologen Henrik Krøyers omtrent samtidige undersøgelser over fiskeriet ved Jyllands østkyst hedder det, at »Aarhus skal selv kun have 13 faste Fiskere, hvorimod denne By andetstedsfra meget rundeligen forsynes med Fisk, saavel fersk som tilvirket. Jeg traf her Baade fra Skagen med Tørfisk, fra Odensefjord med røget Makrel, mange Vogne med Aal fra Morsland. Fra Kaløviig, Mols, Helgenæs og Æbeltoft bringes Saltvandsfisk herhid; fra Randersfjord o. s. v. Ferskvandsfisk . . .« (Dansk Almeenlæsning 1836, s. 63). Det er da ikke underligt, at der gjordes flere forsøg på at aktivisere Århus-fiskerne. Allerede i begyndelsen af århundredet havde der været et »Fiskerisekskab«, som bl. a. finansierede bundgarnsfiskeri i bugten (A. St. 16.2.1933), men Tauber hævder anf. sted, at selskabet opløstes »formedelst Fiskernes Efterladenhed og Bestyrernes Mangel paa Tilsyn«. I 1841 henstiller en indsender i avisen, at kommunalbestyrelsen tager under overvejelse at få havfiskeriet udnyttet bedre end hidtil (A. St. 22.1.1841), og i de følgende år avterterer et »Interessentskab«, at bundgarn er

udsat »fra Ballehagen til den hellige Kilde«, og at sild og torsk kan fås ved Mindebroen »fra Kl. 7 til 10 Formiddag og fra 6^{1/2} til 8 om Aftenen« (A. St. 5.4.1844 og 19.3.1846). Tilfredsstillende har ordningen dog ikke virket, for 1853 understreges det, at et længe følt savn »nu er hævet, idet en Fisker har seet sig istand til at anskaffe en Fiskerkvase, der fra Kattegat stedse vil bringe levende Fisk til Byen« (A. St. 20.4.1853). Men endnu i 1857 blev der dannet et nyt fiskeri-selskab med det formål at fremskaffe bedre fiskeredskaber (A. St. 4.3.1857); og man udskrev præmiekonkurrencer mellem fiskerne og uddelte i nogle år præmier (A. St. 20.11.1858; 11.2. og 29.4.1859; 7.3. og 20.4.1860). Efter fiskeri-selskabets egen mening medførte dets virksomhed stor fremgang for fiskeriet fra Århus (Indberetning om Fiskeriernes Tilstand ved Jyllands Østkyst (1859), s. 42).

27. *Lodshuset*. Det synes ikke helt ubegrundet, at lodshuset undertiden kaldes lysthuset; i hvert fald nævnes omkring 1800 følgende »Forlystelsessteder i Aarhus: Kronprindsens Klub med Have og Keglebane, Lodshuset ved Mindet med Lysthuus ovenpaa, Riisskov . . .« (E. G. Tauber: *Memoriae Fredericoburgenses V*, s. 144. Add. 235 e. Det kgl. Bibliotek). Et skur til lodserne, et »lods-udkig«, havde der været før den tid, men 1805 opførtes et grundmuret hus med lampefyf øverst på taget og med udvendigt udkigs-galleri på 1. sal, som det fremgår af billedet s. 65* (A. g. T. II, s. 196 f.). Lods-husets opførelse blev imidlertid ikke bekostet af havnen alene, men »en Deel har frievillig contribuert«, og kort før byggeriet var færdigt, henstillede havnekassereren, købmand Jens Røgind (1761–1841), til »de flere af Byens respective Indvaanere som i lige Hensigt vil dertil yde noget Bidrag for at have frie Adgang til det i samme Huus indrettede Værelse . . . at melde sig« (A. St. 25.9.1805). Der har altså været tale om et samlingssted for en del af borgerne, og at dømme efter Rasmus Nielsens skildring af sammenkomsternes art, var det næppe forkert at tale om lysthuset. Lodshuset blev flyttet og ombygget 1862 (Em. Sejr: *Træk af Aarhus Havns Historie*, 1937, s. 87).
28. *Politiet*. Om politi- og vægtervæsen se A. g. T. II, s. 312 ff.

Justitsraad Fleischer. Hans Astrup Fleischer (1785–1847) var født i Norge men tog studentereksamen i København 1802 og juridisk embedseksamen 1807. Efter nogle års tjeneste som auditor i hæren kom han 1818 til Århus som borgmester og byfoged. Han var politisk interesseret og hyldede liberale anskuelser. I 1834 indvalgte han i den jyske stænderforsamling og spillede her en betydelig rolle; han var bl. a. medredaktør af *Stændertidende*, og i 1843 meddeles det, at han i stænderforsamlingen har »holdt 41 Foredrag og været Medlem af 8 Comitæer samt Referent i 4« (A. St. 16.2.1843, *Følgeblad*). At det ikke blot var i Århus, man havde tillid til Fleischer, ses af et nytårs-digt i *Vejle Avis* (citeret i A. St. 5.1.1839). Her lyder et af versene:

Hvi klynke? Nei, vi vil synge glad
 Og nyde hvad os Vorherre sender,
 I Jylland har vi jo Øl og Mad
 Og Fred i Hjertet, naar Livet ender –
 Gaar Skuden under,

Saa staar dog *Funder*
 Og *With* og *Fleischer*, de tre ei blunder.
 Hurra! Hurra!

Også Fleischers kommunale virksomhed i Århus var meget påskønnet (A. St. Aarb. 1929, s. 80). Se iøvrigt: Hans Jensen: De danske Stænderforsamlings Historie I-II, 1931-34, passim.

Justitsraad Chr. Hertz. Chr. Ehlers Hertz (1795-1866) var først officer, blev cand. jur. 1819, byfoged i Bogense 1822, herredsfoged i Nørreherred 1829, byfoged i Frederikssund 1842 og borgmester i Århus fra 1848 (Stamtavle over P. Kornerups Efterkommere, 1913, s. 4). Han udgav et par juridiske samlerarbejder, der blev meget brugt af samtiden; 1858-61 sad han i rigsdagen, valgt i Århus, uden dog at spille nogen større politisk rolle. Derimod havde han store fortjenester af de kommunale forhold i Århus og roses desuden for sin »hæderlige og redelige« karakter, ligesom hans optræden under den fjendtlige okkupation 1864 vandt megen anerkendelse. Ved 50 års jubilæet for hans indtræden i statens tjeneste blev han stærkt fejret (A. St. 3.8. 1863).

Politiasistent Jørgen Nielsen (1790-1853) var født i Egtved og kom 14 år gammel på byskriver-kontoret i Kolding, hvor han blev til 1811; han tog derefter til København og blev 1812 exam. juris. I 1815 nedsatte han sig som prokurator i Århus og blev tillige herredsfuldmægtig i Hads- og Ning herreder indtil 1820. I de følgende år var han godsforvalter for Marselisborg og bestyrede en tid Aakjær og enkelte andre godser, og det var hans hensigt i 1833 at købe Marselisborg; men samme dag, auktionen skulle finde sted, døde Niensens hustru om morgenen, hvorfor han opgav det; men han rådede sin kollega, prokurator C. P. R. Ingerslev (1800-64) til at købe godset, hvad han gjorde (A. St. Aarb. 1911, s. 7 f.). I 1825 blev Jørgen Nielsen politiasistent i Århus men fortsatte prokuratorforretningen om end naturligvis i mindre målestok; 1848 udnævntes han til politimester, byfoged og rådmænd. Han tog ivrigt del i byens liv, sad i bestyrelsen for Teknisk Skole, var den drivende kraft i arbejdet for ophævelsen af bymarkens fællesskab, ligesom han var virksom for Spare- og Laanekassens oprettelse. 1844 valgtes han til stænderdeputeret for Århus købstad. Jørgen Niensens sidste år sled meget på ham: som politimester havde han mange vanskeligheder under den tyske besættelse, og frihedsrusen efter 1848 passede ikke hans konservative natur. Endelig kom koleraepidemien i 1853, som stillede store krav til hans arbejdskraft; og Jørgen Nielsen sparede sig ikke. Man havde netop samlet ind til en gave til ham som påskønnelse af hans arbejde i koleraåret, da han pludselig døde den 9. december 1853. (A. St. 15.12. og 31.12.1853; G. A. J., s. 81 f.; Rasmus Nielsen: Fra det gamle Aarhus, 1902, s. 193-204; J. P. Harbo: Stamtavle over Slægten Ravn, 1918, s. 50; A. St. Aarb. 1955, s. 118-30; Vagn Dybdahl, Vello Helk og Finn H. Lauridsen: Sagførere i Århus, 1956, s. 32 f.).

31. *Ildebrande*. Om brandvæsenets udvikling se A. g. T. III, s. 81 ff.

Borrebækken, et lille vandløb, der kom oppe fra bakkerne ved Langelandsgade og nok oprindeligt har afgivet vand til byens middelalderlige fæstningsgrav ved Badstuegade og Graven. Midt i det 17. århundrede har man ved gravning ledet bækken vand i et nyt leje gennem Klostergades haver tværs over Studsgade, hvorefter den forenet med bækken fra Vennelyst passerede Mejlgade og løb ud i havet. Endnu i 1837 byggedes broer over Borrebækken, som stadig var et åbent vandløb og i mange år gav anledning til klager og utilfredshed, fordi folk kastede affald i bækken, så vandet blev snavset og ildelugtende. For at bøde på ulemperne lod kommunalbestyrelsen først bunden brølægge, og da det ikke hjalp synderligt, blev Borrebækken i 1880erne begravet i 18 tommeres glacerede rør. (J. Hoffmeyer: Blade af Aarhus Bys Historie I, 1904, s. 93 f.; Aarhus Byraads Forhandlinger 1884 og 1885; A. g. T. I, s. 192; G. A. J. s. 47; A. St. 26.3.1933 og 30.11.1941, søndagstillæg).

32. *Stodderkonge*. Begrebet stodderkonge går tilbage til Frederik II.s forordning af 27. december 1587 om »hvorledes herefter holdes skal med Betlere og Staadere over alt Danmarks Rige«. Om stodderkongens funktioner i Århus se: A. g. T. II, s. 350 og 361 f.

Natmanden. Natmandens bestilling og person var fra gammel tid betragtet som »uærlig«; ingen ville have med »rækkeren« at gøre. Så stærke var fordommene, at regeringen fandt sig foranlediget til ved forordning af 21. marts 1685 at bestemme, at med hensyn til »saadanne Folk som Hestegieldere, Svinesnidere, Skorsteensfeiere, Natmænd og andre slige, som saadanne uomgiængelige Gierninger bestille«, så må ingen herefter »forekaste enten dem eller deres Børn nogen uærlig Titel«, og den, som alligevel gjorde det, skulle »uden Forskaanelse lide paa sin Ære eller straffes paa Bremmerholm« (Schous Forordninger I, 1795). Hvor lidt forordningen hjalp kan ses af en skoleskandale i Århus i 1722, da magistraten forlangte, at natmandens fire døtre skulle undervises sammen med byens andre børn. De fleste skoleholdere nægtede at modtage dem i deres skoler, og de »ærlige« borgere tog straks deres børn ud af de skoler, hvor natmandens døtre undervistes. Sagen gik tilsidst til højkongelig afgørelse, og det varede længe, inden sindene faldt til ro (Chr. Buur: Folkeundervisning i Aarhus før 1814, 1915, s. 35–53). Undertiden var det dog natmanden, som kom på den forkerte side af loven, i Århus gjaldt det særlig Sidsel Rolandsdatter, der havde overtaget hvervet efter sin afdøde mand (Eligerede Borgeres Deliberationer 7.8.1826. Århus byråds arkiv). Hun lokkede penge ud af troskyldige mennesker ved at betro dem, at hun havde overenskomst med Fanden (A. g. T. II, s. 290; A. St. Aarb. 1929, s. 66; Demokraten 30.1.1927; A. St. 14.8.1927) Natmandens hus uden for Munkeport blev af kommunen solgt til nedbrydelse i 1854 for 580 rdlr. (A. St. 19.9.1854 og 16.1.1855).

Galgebakke. Endnu omkring 1830 benyttedes Galgebakken også som møddingsplads. Der var stort kreaturhold i byen, og der var ikke altid tilstrækkelig møddingsplads i gårdene, hvorfor mange mod en afgift placerede deres mødding på Galgebakken. I 1829 fik alle besked om at fjerne disse møddinger, og senere averteredes auktion »til

Bortforpagtning i 4 Aar af den paa Galgebakken indhegnede forhen til Møddingsplads afbenyttede og Byen tilhørende Tofte« (A. St. 24.10.1829 og 13.4.1831).

Raadhuset, se noten til s. 12.

Portrait af Kong Frederik VI. Billedet var malet af en hr. Wyck, formentlig G. E. Wyck eller Wijck, som havde opnået tilladelse til at rejse rundt og vise det frem for penge (A. St. 12.10.1819). Man syntes så godt om det, at det blev »kiøbt af Aarhus Indvaanere for et frivilligt Sammenskud af 300 Rigsbankdaler og skiænket til en Prydelse for Byens Raadhussal«. (A. St. 26.11.1819 og 13.7.1824). Mange år efter skrev prins Ferdinands adjutant, generalmajor F. G. Müller, at maleriet »var ikke noget stort Kunstværk, men det var for godt til at henkastes paa Loftet af det 1857 opførte nye Raadhus. Her blev det senere – efter Sigende – benyttet af en Fange til at undfly, idet han, efter at have skaaret Lærredet i Strimler, brugte det til ved Nattetid at nedfire sig paa Gaden. Og skulde dette være forkert, er Kendsgerningen dog, at Maleriet er og bliver borte« (A. St. 31.8.1941, søndagstillæg).

33. *Drackenbergh.* Den norske sømand Chr. Jacobsen Drackenbergh, der påstod, at han var født 1626, døde 1772 i Århus, hvor han havde boet de sidste 12-14 år af sit liv. Hans eventyrlige levnedsløb, påståede (men tvivlsomme) høje alder og usvækkede livsappetit forskaffede ham en folkelig berømmelse, der har holdt sig til vore dage. Han begravedes i domkirken, hvor hans lig tørrede ind som en mumie og i mange år fremvistes som en seværdighed, indtil dronning Caroline Amalie under et besøg i Århus i 1840 påbød, at den gamle mand skulle have fred i sin grav. Af den omfattende litteratur om Drackenbergh kan fremhæves: Chr. E. Mangor: Den ældgamle Nordmands Chr. Jacobsen Drackenberghs Levnets-Beskrivelse, 1774, og senere optryk samt oversættelser til svensk, tysk, engelsk og hollandsk; Claes Krantz: Gestalter från kusten . . . 1942; Skivebogen 1944, s. 111-25; A. St. 22.7.1923; 12.10.1941, søndagstillæg; 2.2.1943 og 13.5.1954.

Arresterne. Der var 11 celler i rådhusets kælder, og da der ofte sad tre gange så mange fanger, var det nødvendigt at anbringe flere i samme celle; både af den grund og fordi der kun var bræddewægge mellem cellerne, havde fangerne rig lejlighed til at forhandle indbyrdes og træffe aftaler. Der var ikke blot mørkt og fugtigt i disse fængsler, men om vinteren tillige bitterlig koldt, da de ikke kunne opvarmes. Desuden ses det, at kommunen har haft udgifter til »stinkende Olie til at fordrive Rotter med i Arresterne« (Udsigt over Aarhus Communes oeconomicke Tilstand 1839), så det var intet under, at fangerne søgte at flygte, hvad der lykkedes dem forbløffende tit – også uden arrestforvarerens hjælp (A. St. 27.4.1803; 13.11.1805; 14.6.1806; 12.7.1816; 12.5.1818; 4.2.1825; 20.1.1831, 27.7.1838; 14.10.1839). Den mest drevne udbryder af dem alle var »Kywling Søren«, der gang på gang havde held til at flygte, men som rigtig nok i reglen hurtigt blev fanget igen. Tilsidst fik han halsjern på dag og nat, og fra halsjernet gik en jernlænke op til en massiv jernbøjle i loftsbjælken (A. St. 1.12.1878; Østjydske Hjemstavn 1941, s. 142-53).

Arrestforvarer Taarnby. Anders Knudsen Thornby (født ca. 1795) var korporal, inden

han 1836 efterfulgte Philip Chr. Sultan (død 24. november 1835) som arrestforvarer og rådstuebud. Det varede dog kun et par år, før Thornbye kom i miskredit; de meget primitive forhold i arresten (Østjydske Hjemstavn 1956, s. 40–41) og Thornbyes sløsethed affødte en forespørgsel fra politimesteren til kommunalbestyrelsen om, hvordan den var tilfreds med ham som rådstuebud, og de eligerede borgere beklagede, at de, »skønt Thornbye sætter med en Talrig Familie«, ikke kunne give ham noget godt skudsmål (Eligerede Borgeres protokol 6.12.1838, Århus byråds arkiv). I første omgang blev han dog ikke afskediget men slap med en bøde på 60 rdlr. til Århus bys fattigkasse »for udviist Forsømmelse i sine Pligters Opfyldelse som Arrestforvarer« (A. St. 8.5.1840). I 1841 var det imidlertid galt igen, og da Thornbye denne gang optrådte som hæler for en af de for tyveri arresterede fanger, blev han selv puttet i en af cellerne og idømtes senere 6 gange 5 dages fængsel på vand og brød, ligesom han naturligvis mistede sin stilling (A. St. 21.4.1841 og 25.5.1842). Hans gudfrygtighed havde man et godt øje til. Thornbye undlod nemlig ikke at bære den demonstrativt til skue, således i en svulstig dødsannonce, da hans første kone døde (A. St. 25.5.1836) – han giftede sig forresten igen et halvt år efter – og da han i 1841 var blevet afsløret, understreges det, at han hørte til de »hellige og opvakte«, og at han »hverken tillod sig nogen Ed i det daglige Liv eller at forsømme Gudstjenesten, hvor han stedse indfandt sig baade til Højmesse og Aftensang« (A. St. 1.5.1841).

34. *v. Lützw.* Arrestforvarer Thornbyes efterfølger, Ole Chr. Lützwou (eller Lützau men oftest stavet Lützwou) (ca. 1797–1864) kom fra Ringsted, hvor han var told- og konsumtions-underbetjent; oprindelig var han dog militær, indtrådte allerede 1813 i 2. livregiment og avancerede efterhånden til sergent (A. St. 21.11.1863). Ved sin død omtaltes han som »den hæderlige gamle Mand«, og borgervæbningens musikkorps spillede ved hans begravelse (A. St. 2.4.1864).

von Stöcken. Johan Stöckel, vistnok født i Fredericia, død i Århus 1849 (A. Birnbaum: Slægten Birnbaum, 1917, s. 6; A. St. 9.5.1849). I 1827 var Stöckel korporal (A. St. 9.8.1827). Som stadstambour fik han 1 rdlr og 16 skilling om året »for Vedligeholdelse af Byens Tromme«, og iøvrigt betales han for hver »udtromning«. Taksten var 48 skilling pr. gang (Udsigt over Aarhus Kjøbstads oeconomicke Tilstand i Aaret 1844).

35. *Stiftamtmand, Kammerherre Rosenørn.* Carl Gustav Rosenørn (1786–1858) tog juridisk embedseksamen 1804, og efter nogle års tjeneste i kancelliet var han 1811–12 medlem af priseretten i Århus. 1814 udnævntes han til byfoged i Varde, blev 1825 amtmand i Skanderborg men forflyttedes samme år til Vejle, hvorefter han 1828 efterfulgte sin ældre broder Peder Otto Rosenørn (1778–1828) som stiftamtmand i Århus. C. G. Rosenørn var meget interesseret i jagt og havde jagtretten ikke blot på Århus bymark men også i Vester-Lisberg, Hasle, Sabro, Framlev og Ning herreder (A. St. 16.2.1830). Han tog livligt del i det politiske liv og var medlem af den jydsk stænderforsamling som deputeret for Varde, Ringkøbing, Holstebro og Lemvig (A. St. 25.11.1834); en tid var han stænderforsamlingens viceformand. Biskop J. Paludan-Müller (se noten til s. 46) satte megen pris på sin »dygtige Medarbejder i vort offentlige Penge- og Regnskabsvæsen«, da han først havde vænnet sig til Rosenørns »Bizarrerier

og Paradoxer... Han havde altid en bestemt Mening og var determineret i sine Beslutninger, og da jeg først havde vundet Tillid til hans Mening og hans Dygtighed, convenede hans Bestemthed mig meget« (Biskop Paludan-Müllers breve 22.5.1841 og 22.6.1844 til sønnen, historikeren Caspar P.-M. Det kgl. Bibliotek, Ny kgl. Saml. 4° 2954). Da Rosenørn 1843 tog sin afsked for at bosætte sig på Nørholm ved Varde, blev han inviteret til en afskedsmiddag i »Polyhymnia«, hvor man forsikrede ham, at han som stiftamtmand havde »erhvervet sig Alles Tillid, uindskrænkede Høiagtelse og Hengivenhed« (A. St. 16.12. 1843). Om C. G. Rosenørn se iøvrigt: (H. H. Blache): »Arosia«, 1862, s. 49 f.; I. K. Rosenørn-Teilmann: Om Slægten Wormskiold, 1902, s. 37 ff.; Ingeborg Kristiane Rosenørn: Lidt om Nørholm og dens Beboere, 2. udg., 1909, s. 15, 20-23; A. St. Aarb. 1911, s. 8-9 og 1954, s. 178-79; Hans Jensen: De danske Stændersamlings Historie, I-II, 1931-34.

36. *Oberst Juel*. Hans Adolph Juel (1789-1874). Efter en broget militær karriere - 1816 var han i Frankrig - kom Juel i 1818 til Prins Frederik Ferdinands lette dragoner i Århus, hvor han steg i graderne og 1842 blev kommandør for regimentet. I 1848 var han chef for kavaleribrigaden under affæren ved Hopdrup 6.-7. juni, ligesom han var med ved udfaldet fra Fredericia 6. juli 1849. Han tog sin afsked i 1853 (Danmarks Adels Aarvog XLIV, 1927, II, s. 51). Juels svoger, rektor E. G. Tauber, skriver om ham, at »hans militaire Dygtighed skal være ualmindelig« (Memoriae Cimbricae, Det kgl. bibliotek, Add. 245, 8°). I andre erindringer karakteriseres han som »den gamle, fine Adelsmand«, og det berettes, at han ejede adskillige billeder af Napoleon og hans marskaller, og at han havde set Bernadotte i Helsingør, da han på vej til Svellig skiftede trosbekendelse og blev lutheraner (S. Udsen: Personlige Oplevelser, 1912, s. 7 f. (særtryk af Vaarbrud)). I 1836 købte Juel hovedgården Villestrup for 100,500 rdlr. (A. St. 14.9.1836) men blev iøvrigt boende i Århus i en statelig, rødkalket gård på Kannikegade (den side som nu er borte) med have lige over for, der hvor nu Aarhus Privatbanks bygning ligger (A. St. Aarb. 1946, s. 27). Ved testamente af 2.3.1869 stiftede han og hans hustru »Generalinde Charlotte Amalie von Juels Legat« for trængende enker eller ugifte piger, fortrinnsvis af slægten (Ministerial Tidende 1882, A, s. 57). Se også E. Bodenhoff: Den gamle General, 1914, s. 203 f.

Borgervæbningen. Om borgervæbningen se A. g. T. III, s. 61-80; A. St. 24.12.1894; D. g. B. Aarbog 1948, s. 35-46, og 1950, s. 47-56.

38. *Hattemager Poppel*. J. F. Peppel var 1817 oldermænd for hattemagerlauget (A. St. 24.1. 1817) og flyttede 1825 fra Badstuegade til stedet nr. 273 ved Aen (A. St. 22.10.1825), som imidlertid stilledes til tvangsauktion 1836 (A. St. 19.1.1836). Om Peppel siges det i erindringer fra datiden, at han havde »et martialske Ansigt med et stærkt Kindsæg, som endte ved Mundvigene«. Poppels krigeriske sindelag fremgår af følgende anekdote: Ved en lejlighed, hvor borgervæbningen skulle til mønstring, blev Brendstrupvejen netop brolagt, og brolæggeren - han hed Jens Hasager - ville ikke så gerne tage sine opstillede snore ned, da bataillon kom marcherende. Så snart man havde gjort holdt, trådte Peppel ud af sin peloton og henvendte sig til chefen: om det ikke var bedst at »arretiere« Hasager. Nogle forbedrede historien til at lade Peppel sige:

Hr. Stadthauptmann! Befehlen Sie, dass ich den Kerl, den Hasager niederstosse? Og naturligvis holdt Peppel geværet fældet til stormløb. Men Hasager bemærkede ganske roligt: Nej, vist ikke, Peppel – så får vi jo ingen schaws i aften hos Bendstrup (en beværter). (A. St. 17.7.1881).

Dreier Lisberg. Niels Carl Liisberg (død 1866 som »vor Byes vistnok ældste Borger«) tog borgerskab i Århus 1814. Han var adjutant og eksercermester ved borgervæbningen og oppebar herfor en løn af 50 rdlr. om året (Udsigt over Aarhus Kjøbstads økonomiske Tilstand i Aaret 1847). Han beskrives som »en lille vissen Abekat, der ellers aldrig kom frem«, men som ved krigsudbruddet 1848 »daglig foer om i Uniform med en uendelig Vigtighed og slæbende efter sig en stor Sabel, som han stødte mod Stenbroen, naar den ikke raslede ham lydeligt nok«. (G. A. J., s. 80 f.). Det har sikkert været en stor dag for drejer Liisberg, da han fik kongelig allernådigst tilladelse til at »anlægge og bære Armeens Felttegn« (A. St. 20.2.1844). Ved hans død understregedes det iøvrigt, at han var »i Besiddelse af en for sin Stilling ikke almindelig Dannelse og af en højst respektabel Charakter« (A. St. 11.4.1866).

Capitain Per Albrecht. Peder Albrecht (1769–1851) fungerede som stadsmusikant i Århus (med eneret til at levere betalt musik til baller osv.) fra 1804 til sin død, hvorefter stadsmusikant-embedet blev nedlagt. I over 30 år var han tillige en dygtig og afholdt chef for det borgerlige jægerkorps, ligesom han i det hele taget var vellidt i byen på grund af sit gode humør og sine selskabelige talenter. Han var også lejlighedsvis en art fornøjelsesråd hos prinsesse Charlotte Frederikke, Frederik VII.s moder, som efter sin skilsmisse fra prins Christian Frederik (Christian VIII) i 1809 blev forvist til palæet i Horsens; Peder Albrecht synes at have haft et vist frispreg overfor hende (Th. Overskou: Af mit Liv og min Tid II, 1916, passim). Der fortaltes en mængde anekdoter om Albrecht og de puds han spillede sine medborgere (A. St. 29.5. og 3.7.1881; Ill. Tidende 1884–85, s. 583; Arosia 1928, s. 5; A. St. 17.7.1932; G. A. J., s. 74). I »Aarhusiana« (håndskrift nr. 63 i Statsbiblioteket i Århus) findes endvidere enkelte samtidige viser om ham, der afslører, at omgangstonen har været yderst bramfri; således hedder det i en sang til Albrechts fødselsdag den 4 oktober 1823:

Seer I her Peer Spillemand! Sligt er ei at skue
I det ganske Danmarks Land under Himlens Bue.
Han er stor i Krig og Fred, stor i Kamp og Kjerlighed,
Stor i Løgn og Sludder.

Seierrig han overvandt Tusind Pigers Hjerte
Han hos Tusind Koner fandt, hvad hans Sjæl begjerte.
Dog sligt ei opregnes kan – hvo kan tælle Havets Sand
Eller Himlens Stjerner.

Mangen ægte Pidsk han drak, gik dog strunk paa Gaden,
Førte tidt utugtigt Snak hist og her i Staden.
Al den Snak har Næb og Klo, ei hver Tøddel kan man troe
Uden Eed og Vidner.

Stadshauptmand Severin. Se noten til s. 19.

Told og Consumption. I 1839 bestod toldvæsenets personale i Århus af to inspektører, tre kontrollører og tyve betjente (A. St. 18.4.1839). Konsumtion eller akcise kaldte man de afgifter, som afkrævedes ved byportene for fødevarer af enhver art, der førtes ind i byen. Som alle skatter var også konsumtionsafgifterne upopulære, og der smugledes i stor stil, ligesom opstemte borgere kunne finde på at bruge en del af natten til at køre fra den ene byport til den anden for at drille konsumtionsbetjentene. Allerede i 1835 blev der i stænderforsamlingen i Viborg fremsat forslag om akcisens ophævelse (A. St. 7.8.1835, Følgeblad), men først efter treårskrigen lykkedes det at få det gennemført. I 1851 blev samtlige byporte i Århus ved auktion solgt til nedbrydelse (A. St. 2.10.1851). Se også: Ill. Tidende 1884-85, s. 571; G. A. J., s. 57; A. St. 31.12.1910 og 31.12.1913; D. g. B. Årbog 1936-37, s. 43-51; Demokraten 22.12.1957.

40. *Jærgergaarden.* Bygrænsen gik i 1840erne omtrent ved den nuværende hovedbanegård, og Jærgergården, som lå hvor centralværkstedets kontorbygning nu findes, lå altså uden for byen. Jærgergården var i begyndelsen af forrige århundrede traktørsted, men indrettedes 1833 til bolig for stiftamtmand C. G. Rosenørn (A. St. 25.4.1833). Om Jærgergården se: A. St. Aarb. 1911, s. 1-14.

42. *Fattigvæsen.* Om omsorgen for de fattige i Århus se: A. g. T. II, s. 346-97.

Paa »Graven«. Urmager Søren Buxlund (1725-1805) skænkede ved gavebrev af 22. dec. 1804 ejendommen matr.-nr. 722 på Graven til fattigvæsenet i Århus. Den anvendtes til friboliger for fattige, særlig enker (Jordebog for Aarhus Kjøbstad, 1874, s. 19; A. g. T. II, s. 392).

Klosteret. Om klosteret se: Aarhus Hospital i det tidligere Sortebrødrekloster, 1942.

Russi Kabussi. Hvordan den fremmede, sindssyge kvinde var kommen til Danmark vidste ingen med sikkerhed. Det mentes, at hun i hemmelighed var sat i land fra et russisk skib, og at hun var af fornem herkomst. Da hun var hjælpeløs, blev hun 1825 anbragt i Aarhus Hospital (klosteret). Det opklaredes senere, at hendes sprog var russisk, og at hendes navn var Doretsche Marguerite, men da hun var ganske sindssvag og aldrig lærte at gøre sig forståelig på dansk, kaldtes hun russen eller »Russi Kabussi«. Hun døde 3. januar 1868 (Statsvennen 1837, s. 140-41; A. St. 11.1.1868; E. Bodenhoff: Lyse Minder, 1915, s. 62-70; Ill. Tidende 1918, s. 552-53; A. St. 24.6.1934; Aarhus Hospital i det tidligere Sortebrødrekloster, 1942, s. 31 f.). Hendes skæbne er benyttet som motiv af Carit Etlar i fortællingen »Sam Siver« (Aftenlæsning 1860, s. 1-21). Også Blicher har i novellen »Stodderkongen« behandlet hendes eventyr i en frit opfundet historie (St. St. Blichers Samlede Skrifter, XXVII, 1931, s. 154-69).

43. *en Slags Daarekiste.* Det var ikke blot Randers som havde dårekiste; også i Aarhus Hospital (klosteret) fandtes fra gammel tid »murede dårekister« foruden to »fjæle dårekister«. Først da sindssygehospitalet ved Risskov var åbnet, overflyttedes de sindssyge i klosteret 1862 hertil med undtagelse af »Russi Kabussi«, der fik lov at blive (Aarhus Hospital i det tidligere Sortebrødrekloster, 1942, s. 26 og 84 f.).

44. *Skipperlaugets var den fineste*. Fra gammel tid, formodentlig med rod i de middelalderlige gilder, havde der været organisationer, som ved begravelser besørgede »ligbæring«. Endnu i første halvdel af det 18. århundrede skete det med sirligt udstyrede bærer, prydet med snitværk og figurer og ofte lakerede eller forgyldte. Hvert laug havde sin bære: skipperlauget, skræderlauget, smedelaug osv. Men det kunne også være beboerne i de enkelte gader, som dannede laug: Studsgadeslauget og »Brobergs Liigfærds Laug« (Hertel II, s. 91). I slutningen af det 18. århundrede erstattedes bærerne af ligvogne, og der har nok været en vis konkurrence, hvad også fremgår af Rasmus Niensens bemærkning om, at skipperlaugets vogn var den fineste. Købmandsliiglauget, som havde eget hus til deres vogn »på Domkirkegården« (A. St. 8.9.1837), ophævedes først i 1854 (A. St. 17.11.1854). Så sent som 1840 anskaffede skræder- og skomagerlauget i forening en ligvogn »på fjedre«, og det må have været noget ekstraordinært, da det omtales også i andre byers aviser (A. St. 6.7.1840; Aalborg Stiftstidende 18.7.1840). På dette tidspunkt var der dog allerede private vognmænd, som havde ligvogn til leje.

46. *Biskop Paludan-Müller*. Jens Paludan-Müller (1771-1845), historikeren Caspar P.-M. og digteren Frederik P.-M.s far, var fra 1801 sognepræst i Kerteminde, fra 1819 stiftsprovst i Odense og udnævntes 1830 til biskop i Århus. Han var meget anset og respekteret af stiftets gejstlighed, der gav ham »et bevis på deres agtelse og hengivenhed« ved at bekoste ham malet af J. Roed, hvad sønnerne takker for efter hans død (A. St. 27.5.1845). Selv St. St. Blicher, der ofte stod i et modsætningsforhold til biskoppen, og om hvem Paludan-Müller efter en visitats skrev, at han syntes kun at »interessere sig for Jagt og Nouvelles« (Jeppe Aakjær: St. St. Blichers Livs-Tragedie III, s. 243), erkender »i ham at have fundet den særdeles kyndige og duelige og derhos upartiske, vakkre og humane Mand; samt intet at have fornummet af hiin Smaalighed, som Rygtet har tillagt ham« (St. St. Blichers Samlede Skrifter, XXXI, 1932, s. 175).

Biskop Brammer. Gerhard Peter Brammer (1801-84) blev 1830 kaldet til sognepræst i Snedsted og Nørhaa for samtidig at være forstander for Snedsted Seminarium, hvor han gjorde et fortjenstfuldt og påskønnet arbejde. I 1843 blev han biskop over Lolland og Falsters stift, og 1845 efterfulgte han J. Paludan-Müller på Århus bispestol. Brammer, som i de unge år havde følt sig stærkt draget af Grundtvig, blev senere i så høj grad Münsters mand, at han endog opkaldte sin søn efter ham (A. St. 13.11.1847). Han var en administrativ dygtighed og i det hele taget en myndig og indflydelsesrig prælat; ved hans 25 års jubilæum som biskop blev han fejret fra alle sider (A. St. 2.4.1868). Om Brammer se bl. a.: F. Brammer: Amtsforvalter F. C. Brammer og hans Slægt, 1945, s. 114-29; P. Nordentoft Thomsen: Meddelelser... om mit Liv, 1934, s. 14, 31 og 39 ff.: Kirkehist. Samlinger 6. række II, s. 554-677, IV, s. 390-435 og V, s. 130-232; A. St. Aarb. 1954, s. 183 f. og 1955, s. 90-100.

Pastor Gad. Ole Christian Lund Gad (1813-59) var res. kapellan ved Frue Kirke i Århus og sognepræst for Åby menighed 1846-52. Han betegnes som en »ivrig mand«, der samlede mange tilhørere i kirken. »Adskillige, som havde grumme meget paa ham at sige, kunde dog ikke lade være at gaa hen og høre ham« (III. Tidende 1884-85,

s. 583). Gad var først Martensens discipel men slog senere om og blev ivrig grundtvigianer. Biskop Brammer, som ikke var grundtvigianer, anså ham for at være »vigtig« (Kirkehist. Samlinger 6. række II, s. 599). Under Frederik VII's og grevinde Danners besøg i Århus i 1852 udbragte Gad ved festmiddagen i »Polyhymnia« »efter et høist interessant Foredrag en Skaal for Grundlovens ophøiede Giver, Hs. Maj. Kong Frederik VII« (A. St. 5.7.1852), og talen må have konveneret grevinden, som dagen efter gennem pastor Gad lod tilflyde Velgørenhedsselskabet i Århus 100 rdlr. (A. St. 7.7.1852). Han forflyttedes i november 1852 til Søllerød, og ved afrejsen fra Århus modtog han et taffelur som gave fra »Venner og taknemlige Tilhørere« (A. St. 1.12.1852). Nekrolog i Dansk Kirketidende 1859 nr. 2.

Den romerske-catholske Kirke. Af de tre tilhængere tilhørte gibseren og barometermageren formentlig familien Dinelli, undertiden stavet Denelli. Allerede 1826 var en »kgl. privilegeret Gibs- og Voxarbejder« D. Dinelli i Århus (A. St. 11.8.1826), men endnu ikke fastboende; således opholdt han sig i december samme år i Ringkøbing (A. St. 30.12.1826). Senere synes han at have boet til stadighed i Århus, nemlig Volden nr. 906 (A. St. 3.7.1846). Barometermageren bar det flot klingende navn Pompeius Dinelli. Han averterede, at »nye Barometre og Thermometre forfærdiges og gamle repareres« (A. St. 16.6.1852). Han boede i Rosensgade nr. 153, og da hans kone døde under koleraepidemien 1853, var han 88 år gammel og selv syg (A. St. 10.8.1853). Klubværtten hed Lorenzo Marzetta (1772–1843) og var kommen til Århus som omrejsende bissekræmmer. I 1797 tog han borgerskab og havde butik på Storetorv »med alle Slags Nürnberger- og fine Galanterie-Vahre, saa og Barometre og Thermometre, alle Slags vellugtende Vande etc.« (A. St. 1.2.1797). Senere flyttede han til Vestergade og handlede tillige med landkort og musikinstrumenter (A. St. 31.5. og 15.11.1800). Forretningen må have gået godt, for 1807 flyttede han ind i »sin nye opbyggede Gaard paa det store Torv« (A. St. 29.4.1807). I 1810 blev han imidlertid vært i Kronprindsens Klub, hvor hans varme mad og kolde køkken snart vandt berømmelse. Han havde i Klubbygningen et par værelser, hvor han måtte beværte også personer, som ikke var medlemmer af selskabet, og det gjorde han i så stor udstrækning, at der stadig var gnidninger mellem ham og klubbens bestyrelse (A. St. Aarb. 1913, s. 150 og 165 f.). Bedre blev det ikke, efter at Kronprindsens Klub og Det forenede dramatiske Selskab var smeltet sammen til »Polyhymnia«, skønt man i den nye kontrakt søgte at begrænse Marzettas udfoldelser som privat vært. I 1816 kom det til et brud, men da man ikke kunne opsigte ham til at fraflytte gæste-lokalerne i Klubben, fortsatte han uanfægtet sin restaurations-virksomhed her, og skønt »Polyhymnia« havde engageret en anden vært, måtte man stadig ty til Marzetta, når større arrangementer skulle afvikles (Torkil Baumgarten: Selskabet Polyhymnia, 1915, s. 54 ff.). Alligevel gik han fallit i 1820 (A. St. 8.7.1820) og gården på Storetorv blev averteret til salg ved auktion (A. St. 15.9.1820). I 1823 kom han dog tilbage til »Polyhymnia« som vært, og denne gang fortsatte han til sin død og var så højt æstimeret, at der på hans 70 års fødselsdag indrykkedes et hyldestdigt til ham i avisen (A. St. 29.4.1842). Året efter døde han pludselig »af et nerveslag« (A. St. 2.8.1843). De nævnte italienere var dog ikke de eneste katolikker i Århus, i hvert fald ikke de eneste italienere. Der

var således en tredje Dinelli, A. Dinelli, som i 1850erne averterer om gibs fra Rosensgade nr. 153 (A. St. 6.5.1856) og derfor formodentlig var en søn af barometermageren. Han modtog også bestillinger for endnu en italiener, Zamboni, der leverede »Gibsfigurer efter Thorvaldsens, Canovas og flere berømte Mænds Modeller« (A. St. 22.9.1855). Zamboni har sikkert rejst en del men synes at have haft fast bopæl i Århus, nemlig Vestergade nr. 650 (A. St. 22.7.1856 og 3.3.1860). Endvidere havnede allerede 1814, måske før, en galanterihandler J. B. Gastbarini i Århus. Ligesom Zamboni har han nok rejst en del til andre byer, men han havde fast bopæl Frederiksgade nr. 547 i Århus. Han averterede med »Dametasker, Buxeseeler, Speilglas m. fl. Slags Galanterievare« (A. St. 16.9.1823) og handlede også med »Thermometre til Mæskning, Øl-, Brændeviins- og Mjød-Gradestokke« (A. St. 30.12.1834). I en høj alder døde Gastbarini 1862, og det hedder da om ham, at »skjønndt han var Catholik saas han dog meget ofte at bivaane Gudstjenesten i vore Kirker« (A. St. 8.7.1862). Endelig var der Antonio St. Pietro (død 1846 i sit 51. år), som første gang dukkede op ved olufsmarkedet i 1832, hvor han som »Anton St. Pietro fra Altona« anbefalede sig med sit »vellassorterede Lager af Galanterie-Vare« (A. St. 31.7.1832). Han har muligvis boet hos gæstgiver Louis Johan Schucanys fraskilte kone, Anne Regine, født Mallembacher, som i markedstiden udlejede møblerede værelser og serverede »varm Frokost, Middags- og Aftensmad« (A. St. 27.7.1832). I hvert fald blev St. Pietro i 1833 gift med hende (A. St. 24.12.1833) og slog sig for bestandig ned i Århus. I 1834 var han konditor og boede på Svinetorvet; 1835 fik han borgerskab og åbnede en handel med kobberstik, landkort og tegnematerialier (A. St. 11.12.1835); men hans hu stod til gæstgiveri, som hans kone var fortrolig med fra sit forrige ægteskab. I 1837 søgte han bevilling men opnåede den ikke (A. St. 30.7.1927), først 1842 lykkedes det (Danske Kancellis 3. Dep.s Registrant 15. oktbr. 1842. Rigsarkivet), og St. Pietro, der var »en lille sortsmudset, bevægelig Italiener« (G. A. J., s. 38) fik nu travlt med at indrette sin gård på Svinetorvet (der i mellemtiden havde fået navneforandring til Kødtorvet) til gæstgivergård. Han døbte den »Skandinavien« (A. St. 8.2.1845).

Jøder. Længere tilbage i tiden var jøderne ikke velsete i Århus. Da en jøde i 1687 fik borgerskab som tobaksspinder, opsigde tobaksspinder Jens Pedersen sit borgerskab, for han »vilde ikke længere bo og svare som en Borger sammen med en Jøde« (Hoffmeyer II, s. 161); og stiftamtmand Høegh-Guldberg skriver i en indstilling om jøden Joseph Levin Wagners ansøgning om borgerskab: »Erfaring har lært og lærer mig, at hvor en Jøde her i Byerne har Tilladelse at nedsætte sig, søge bestandig flere Jøder til under Paaskud enten at besøge, eller for deres Høitider, og hvor ordentlig endog den boende Jøde-Borger er, er det ham umueligt at forholde, ja endog Politiet at hindre, at disse ankomne jo løbe om med Vahre...« (Århus Stiftamts Kopiebog 19.9.1793, Landsarkivet, Viborg). Selv så sent som 1819 under jøde-fejden i København var der spænding i luften også i Århus; det fremgår af en anekdote om stads-musikant Peder Albrecht (se noten til s. 38), der dengang boede hos den jødiske familie Koppel på Storetorv. En aften Albrecht kom hjem, så han gennem vinduet, at Koppels havde stort selskab af trosfæller, som netop sad ved bordet og spiste. Albrecht fik da det indfald at banke på ruden og råbe hep! hep!, det almindelige råb ved an-

greb under jøde-fejden. Rædselsslagen for selskabet ud af værelset og ind i det tilstødende mørke køkken, mens Albrecht ganske roligt gik ind i stuen og gjorde sig til gode med maden. Da de modigste af selskabet endelig åbnede døren fra køkkenet, råbte de henrykt: det er kun Albrecht! Og lettet satte man sig igen til bordet med stadsmusikanten som æresgæst (A. St. 23.4.1933).

Rée. Hartvig Philip Rée (1778–1859) tilhørte en dygtig jødisk familie, der var virksom i flere jydsk byer. Han nedsatte sig 1810 i Århus og købte samme år Vestergade 11, den senere Mønstedske ejendom. Han forsøgte sig 1812 med en saffian-fabrik (A. St. 11.11.1812), opnåede 1817 privilegium på anlæg af et sukkerraffinaderi, som fik et betydeligt omfang, og 1819 på et farveri; men iøvrigt var hans forretning meget alsidig: han handlede med korn, skind og huder, importerede kul, jern, salt osv. og havde flere skibe i fart. Han oprettede filial i Randers, og på grund af hæderlighed og gavmildhed nød han i høj grad medborgernes tillid, og i 1818, da jøderne endnu ikke havde fuld politisk ligestilling, valgtes han som den første jøde i Danmark til eligeret borger, ligesom han udnævntes til kgl. kommissær i et opbudsbo. Han var kunstinteresset og ofrede meget på plantninger og haveanlæg (A. St. 4.7.1843). (Om den af samtiden berømmede »Rées Have« se noten til s. 70 og A. St. 19.8.1934). Han spillede en stor rolle indenfor den jødiske menighed, indrettede synagoge i sidebygningen til sin gård (Th. Rasmussen: Den Mønstedske Gaard, 1953) og udgav et forslag til liturgiske ændringer i den mosaiske gudstjeneste (A. St. 2.8.1825). I 1850 trak han sig tilbage fra forretningerne, og virksomheden i Århus overtoges af hans søn Hertz Rée (1810–81), mens en anden søn, Julius Rée, fortsatte forretningen i Randers (A. St. 4.3.1850). Om familien Rée se Joseph Fischer: Hartvig Philip Rée og hans Slægt, 1912.

Lazarus. Magnus Lazarus (1806–91) nedsatte sig 1833 som manufakturhandler i »Kjøbmand Laurentins Gaard paa det lille Torv« (A. St. 8.6.1833), og hans broder Nathan Lazarus (1805–46) begyndte 1835 ligeledes en manufakturforretning i »Bager Sperlings Gaard paa det lille Torv« (A. St. 20.6.1835). I 1837 gik brødrene i kompagni og drev manufakturforretningen udelukkende fra købmand Laurentins gård, men udvidede samtidig deres handel til også at omfatte kolonialvarer (A. St. 21.10.1837). N. Lazarus var forstander for den mosaiske menighed i Århus (A. St. 24.3.1840). Efter hans tidlige død fortsatte broderen forretningen alene under firma N. & M. Lazarus. Han havde desuden bankierforretning, som var ret omfattende, særlig før Aarhus Privatbank oprettedes 1871. Ved sin død betegnes han som »en baade agtet og afholdt Mand« (A. St. 4.6.1891). Hans kunstneriske interesse og menneskelige forståelse kom på den smukkeste måde frem over for den senere maler Jens Hansen-Aarslev, der i 1870 var gårdskarl, men en dårlig gårdskarl hos Lazarus, som imidlertid havde blik for hans evner og var behjælpelig med at skaffe ham uddannelse (August F. Schmidt og Sigurd Svane: Maleren Jens Hansen-Aarslev, 1942, s. 12).

Koppel. Formentlig kommissionær Levin Marcus Koppel (ca. 1786–1857). Se A. Heckscher: Stammtafel Koppel, 1883, s. 12, og A. St. 16.11.1857. L. M. Koppel boede 1845 »ved Aaen« nr. 276. Det kan dog ikke have været et lille bitte hus, som Rasmus Niel-

sen skriver, da der yderligere boede fire personer i det, hvoraf i hvert fald en synes at have haft egen husholdning (Folketælling 1845, Rigsarkivet).

48. *Løngange*. Sagn om løngange findes i mange byer, særlig hvor der i den katolske tid har været klostre. Sophus Bauditz' roman »Kroniker fra Garnisonsbyen«, der foregår i Århus og opererer med muligheden af en løngang fra domkirken, har bevirket, at sagnet her har holdt sig levende længe efter, at udgravningen af Bispetorvet osv. har godtgjort, at der ingen løngang kan have været (A. St. 7.3.1943).
49. *Barettensbaand* eller barattesbånd var vævet af simpel silke og uld og brugtes også til hatte- og skobånd.
52. *Familieportraiter*. Før fotografiens opfindelse og forresten længe efter, var oliemalede portrætter eller silhouetter den almindeligste måde at blive forevigtet på; det var omrejsende kunstnere med mer eller – især – mindre talent, som leverede billederne; og var de ikke altid store kunstværker, så var de i hvert fald billige. Abram Jacson levede i 1836 et miniature-portræt i oliefarve for 1 rbdlr. (A. St. 24.3.1836). Man kunne også få et sådant miniature-billede malet på elfenben (A. St. 9.2.1837), og stud. theol. Fausing, »bekjendt fra Kjøbenhavn som heldig Silhouetteur«, leverede silhouetter for 1 mark 8 skilling stykket (A. St. 4.9.1840).

L♁V. Tegnet ♂ kendes helt tilbage til antiken som symbol for planeten mars og ligeledes som betegnelse for jern. I forbindelsen jern-værk kendes det også fra andre norske kakkellovne, f. eks. Hassel♁værk, dvs. Hassel jernværk (Arne Nygård-Nilssen: Norsk Jernskulptur I–II, 1944).

54. *Marmorkirkens Kuppel*. Efter at C. F. Tietgen i 1870erne havde fået gang i opbygningen af Marmorkirken, som længe havde henligget ufærdig og i ruiner, foranstaltedes en landsindsamling af gammelt kobbertøj til kuplens kobbertag. Der indkom meget fra hele landet men ikke nok. Tietgen måtte lægge yderligere 60.000 kr. til (Johannes Lehmann: C. F. Tietgen, 1929, s. 209).
59. *Vagtmester Stilling*. Hans Nielsen Stilling (født ca. 1792) boede 1844 på Badstuegade og betegnede sig som gymnastik- og danselærer. Undervisning gaves 1842 i »Madam Frausings Gaard paa det lille Torv«, d.v.s. den senere Secherske gård, nu borgmestergården i Den gamle By (A. St. 15.11.1842). Stilling gav også undervisning i hugning og fægtning (A. St. 11.1.1844).

Polyhymnia er stiftet 1815 ved sammensmeltning af to ældre foreninger, »Kronprindsens Klub« og »Det forenede dramatiske Selskab« (A. St. Aarb. 1913, s. 113–76 og 1914, s. 58–115); den havde klubbygning og eget teater i Kannikegade (Torkil Baumgarten: Selskabet Polyhymnia gennem 100 Aar, 1915). Polyhymnias medlemmer bestod væsentlig af byens embedsmænd og købmænd men i reglen ikke håndværksmestre og bestillingmænd og afspejlede således tidens klasseforskel; selskabet spillede en vis rolle gennem det meste af forrige århundrede. Det eksisterer stadig men fører nu en tilbagetrukken tilværelse. Klubbygningen i Kannikegade købtes 1914 af Aarhus Stiftstidende.

Harmonien var dannet med Polyhymnia som forbillede men omfattede fortrinsvis dem, der normalt ikke kunne vente optagelse i dette mere eksklusive selskab. Og dog kunne heller ikke alle og enhver blive medlem af *Harmonien*, således hedder det i 1848: »Paa Grund af at Flere have ladet sig anmelde til Optagelse i Selskabet »*Harmonien*«, afholdes en extraordinair Generalforsamling . . .« (A. St. 21.11.1848). Hovedparten af medlemmerne var håndværksmestre og mindre handlende. *Harmonien* havde lokaler på Vestergade, og man fornøjede sig ikke blot ved baller, men klubben opnåede bevilling til at afholde offentlige maskerader mod at erlægge 5 pct. af bruttoindtægten til byens fattigvæsen (Danske Kancellis 3. Dep.s Registrant 8.12.1846, Rigsarkivet). I *Harmoni*ens lokaler stiftedes Aarhus Haandværkerforening i 1848, og dermed blev *Harmonien* selv efterhånden overflødig – det var jo omtrent de samme medlemmer i begge foreninger – og 1854 realiserede *Harmonien* sit inventar ved offentlig auktion: »en Pavillon med tilhørende Keglebane, Keglehuus og et Sæt Kegler med 3 Kugler, 4 Dousin Stole, et otte Dages Stueuhr, to Mahogni-Speile med Lamper og Consoler, sex dito i forgyldt Ramme, en stor Kulovn med dobbelt Rør, en Comfur med Stegeovn, syv Spiseborde, 22 betrukne Bænke, en Disk med Reol, et Theater med Tilbehør m. m.« (A. St. 30.9.1854).

nuværende gamle Theater. Den gamle teaterbygning i Kannikegade blev nedrevet i 1901 for at give plads for posthuset. Om teaterbyggeri se A. g. T. III, s. 381 ff.

Mazetta. Lorenzo Marzetta, se noten til s. 46.

60. *Greven af Savern*. Rasmus Nielsen husker fejl. Det var ikke greven, men den rænkefulde jæger Robert, der blev kastet i ovnen.

et tysk Selskab. Der tænkes formentlig på Carl Beckers tyske skuespillerselskab, som gjorde stor lykke i Århus i 1830erne. Der opførtes ikke blot tableauer men syngestykker og hele operaer. Beckers meget stemmebegavede datter Adolphine var gift Rosenbusch (senere Neupert). Størst lykke gjorde dog plejedatteren, den ganske unge Pauline Lichtenstein, der vakte begejstring ved udførelsen af »*Preciosa*« og Hulda i »*Das Donauweibchen*«. Hun blev senere gift med komponisten Henrik Rung og hævdede sig som en af Det kgl. Teaters førende sangerinder. H. C. Andersen kaldte hende »en Skat for vort Theater« (A. g. T. III, s. 362 f.).

61. *Theatret*. Teaterforholdene i Århus er behandlet i A. g. T. III, s. 353-418.

62. *Lange*. H. W. Lange (1815-73), den senere leder af Casino og Folketeatret i København, fik 1844 bevilling til at opføre skuespil i Danmarks købstæder. Blandt hans skuespillere var Kristian Mantzius (1819-79), der især brillerede som løjtnant von Buddinge i Hostrups »*Genboerne*«, og Vilh. Wiehe (1826-84), som fulgte ham til Casino men iøvrigt snart vendte tilbage til den for ham naturlige virkeplads: national-scenen (Robert Neiiendam: *De farende Folk*, 1944, s. 65-73).

Olsen. Julius Olsen (1795-1862) havde bevilling fra 1825 og var en tid i kompagni med J. P. Miller; men deres forestillinger har ikke hævet sig højt, hvis man tør tro Erik Bøgh, som i sin ungdom en kort tid turnerede med dem i Sverige (Erik Bøgh: *Erindringer fra mine unge Dage*, 1894, s. 304 ff.).

Müller. J. P. Müller (1797–1863) rejste 35 år i provinsen, og hans selskab regnedes i lang tid for det førende. Efter hans død overtoges ledelsen af hans to sønner, Theodor (1827–90) og Frederik (1845–95), Betty Nansens fader (Robert Neiiendam: anf. værk s. 54).

Miller. J. P. Miller (1800–64) købte 1851 Århus teater af klubben Polyhymnia og ejede det til sin død. Han samlede efterhånden et godt personale, og han var den første direktør, som i provinsen gav publikum smag for »udstyr«, hvad Rasmus Nielsens skildring viser, at man tidligere ikke var forvænt med (Robert Neiiendam: anf. værk s. 54).

Wimmer. Mathias Wimmer (1800–62) og hans hustru Christiane Margrethe W. (1810–87) var begge dygtige skuespillere, og de havde ikke færre end fire døtre ved scenen, alle gift med skuespillere; især Caroline Wimmer var talentfuld og en årrække en af provinsens mest yndede skuespillerinder. Sindssyggelægen professor Aug. Wimmer var en dattersøn (A. g. T. III, s. 371; Robert Neiiendam: anf. værk s. 52).

Prinzlau. Frederik Ferdinand Jacob Christian Printzlau (1814–59) var en smuk ung mand og havde et friskt og livligt væsen. Han ville formodentlig have haft en fremtid i København, hvor han netop havde debuteret 1833 på Det kgl. Teater, hvis ikke faderen, der var Det kgl. Teaters hovedkasserer, kort tid efter var blevet afsløret som storbedrager. Sønnen tog derefter engagement ved de rejsende selskaber i provinsen, hvor han i flere år var forgudet som vist ingen anden hverken før eller siden, særlig af det smukke køn. Printzlau optrådte tre gange som gæst på Det kgl. Teater i 1841 men opnåede ikke ansættelse; formodentlig har han allerede på dette tidspunkt begyndt at tage sin tilflugt til stimulerende midler, og da han havde en svag karakter, blev han snart forfalden, så forestillingerne ofte måtte aflyses på grund af hans »sygdom«. Omkring 1850 gled han ud af provinsens teaterliv, og han var et vrage, da døden befriede ham i 1859. Hans bo blev vurderet til 16 rdlr. (Jul i Aarhus 1933, s. 15 ff.).

Petersen. Der var flere skuespillere ved navn Petersen, men formodentlig tænkes her på Frederik Parmo Petersen (1828–1903) der tilhørte Millers selskab, og som arvede teatret efter ham. Parmo Petersen var i begyndelsen af 1850erne en værdsat skuespiller i Århus; han forlod senere teatret og var fra 1873 fabrikant (litograf, linierer) i København. Da han efter Millers død i 1864 arvede teatret i Århus, overdrog han den daglige ledelse til den tidligere skuespiller Sophus Birck (1835–1900), som senere købte teatret (A. g. T. III, s. 374 og 386; A. St. 1.10.1900; Jyllands-Posten 2.10.1900).

Sørensen. Formodentlig skuespiller og danselærer Frederik Sørensen (1819–1915), som var gift med den senere fru Cortes, en af de betydeligste skuespillerinder i provinsen i forrige århundrede, højt vurderet bl. a. af Herman Bang (Herman Bang: Teatret, 1892, s. 28). Fr. Sørensen var som skuespiller af den type, som direktører altid gerne engagerer, fordi de er alsidigt brugbare og aldrig fordærver noget, men ganske vist heller aldrig kommer i første række (Karl Schmidt: Skuespil og Theaterforhold i Odense, 1896, s. 127).

Adami. Johan Henrik Adami (1818-86) var en noget outreret men altid velset komiker, der spillede med et virkningsfuldt tørt lune. Han var højt agtet af kammeraterne for den store kærlighed han viste sin gamle moder, som han underholdt af sin beskedne gage. Hans søster Ida, der var skuespillerinde, blev gift med Vilh. Wiehe (Karl Schmidt: anf. værk s. 97).

Pødenphant. Wulf Sigvard Pødenphant (1797-1881) var født i Barrit ved Horsens og kom først til teatret, da han var 28 år gammel. En tid tilhørte han J. P. Müllers selskab og blev senere selv direktør. Han var en solid komiker, men en kritiker i Aarhus Stiftstidende påstod, at det ikke var det dannede publikum, som fremkaldte ham (Robert Neiiendam: De farende Folk, 1944, passim).

Orlamundt. Carl Vilhelm Orlamundt (1807-71) var selv en habil skuespiller – som Hakon Jarl havde han »endog brillante Momenter« – og i en årrække tillige teaterdirektør, en tid i kompagni med J. P. Müller. Hans meget talentfulde anden hustru Petrine, født Larsen (1818-91) kaldtes »provincens fru Heiberg« (Karl Schmidt: anf. værk, passim).

Haurowitz. Wilh. Haurowitz (1812-79) og hans hustru Sophie Henriette (1818-80) var begge alsidige og meget yndede skuespillere. Ikke mindst i Århus var de velsete; her havde de deres søn, den senere etatsråd William Sally Haurowitz, i pleje hos vinhandler N. H. Fulling (1811-82), når de var på rejser, og deres datter Nina, senere gift i Norge, var anbragt hos apoteker Aagaards svigerinde, frøken Bothilla Sophia Carlsen (G. A. J., s. 129).

Sichlau Bloch. Nicoline Margrethe Sichlau, gift Bloch (1814-63) gjorde umådelig lykke i roller, der spændte fra Holbergs Perniller til Agnete i »Elverhøj«. I Odense mente man, at hun var bedre end fru Heiberg (Robert Neiiendam: anf. værk, s. 62).

Lewini. William Isidor Horton Lewini (1810-87) og hans hustru Hansine, født Jacobsen (1816-90) var begge vel ansete skuespillere, og hun havde desuden en fortrinlig sangstemme. Lewini var en tid direktør for et skuespillerselskab, hvor især datteren Emilie Marie Annette Sophie Lewini (1844-93) gjorde fortjent lykke (Karl Schmidt: anf. værk, passim).

Glincke. En skuespiller med dette navn har ikke kunnet identificeres.

Cortes. Thomas Cortes (1819-1901) debuterede 1842 i Frederikshavn og udviklede sig til en teknisk dygtig karakterskuespiller, men hans største fortjenester tilhører en senere periode som rejsende teaterdirektør fra 1855 til 1899, en årrække også i Norge. Hans anden hustru Emma, født Meyer (1829-90) – se foran noten vedrørende Fr. Sørensen – der debuterede 1845 på Det kgl. Teater, havde ikke blot et usædvanligt talent som skuespillerinde men var også en intelligent instruktør (A. St. 3.1.1894; Karl Schmidt: anf. værk, passim; Robert Neiiendam: De farende Folk, 1944, passim).

64. »Nat og Morgen«, folkekomedie i 5 akter (8 afdelinger), frit efter Bulwers »Night and Morning« ved Rich. Schrøder.

»*Herren seer Dine Veie*«, folkekomedie med sange og kor, omarbejdet efter Dennery og Lemoinés »*La grace de Dieu ou la nouvelle Fanchon*« ved Th. Overskou. Stykket opførtes første gang på Det kgl. Teater den 6. juni 1842.

»*Greven af Monte Christo*«, folkekomedie i 3 afdelinger (13 tableauer) af A. Dumas og Auguste Maquet, oversat af Otto Zinck.

»*Fuglen i Pæretræet*«, dramatisk spøg af H. C. Andersen, opført første gang på Det kgl. Teater 4. juli 1842.

»*Ørkenens Søn*«, romantisk skuespil i 5 akter af Fr. Halm, oversat af Carl Borggaard; opført første gang på Det kgl. Teater 6. februar 1843.

»*Dronning Marguerites Noveller*«, lystspil i 5 akter af Scribe og Legouvé, oversat af F. L. Høedt; opført første gang på Det kgl. Teater 1. maj 1851.

Dronning Bera. Den hævnerrige Dronning i Oehlenschlägers tragedie »*Hagbart og Signe*«.

Kong Frantz I, en af personerne i Scribe og Legouvé's lystspil »*Dronning Marguerites Noveller*«.

65. *Dronning Gunild*, en person i C. Hostrups folkekomedie »*En Spurv i Tranedans*«, der opførtes første gang på Casino den 21. september 1851.

Svend, Knud og Valdemar, parodikomedie i 1 akt af Peter Raun Fristrup, opført første gang på Nørrebros Teater den 3. maj 1887.

Blikkenslager Meyer. Det er ikke muligt at afgøre, hvilken blikkenslager Meyer Rasmus Nielsen har ment. Der var en hel blikkenslagerfamilie Meyer i Århus. Det kan have været J. W. Meyer senior eller junior; den unge tog borgerskab i 1846 (A. St. 22.5.1846). Men det kan også være O. Meyer, Frederiksgade. Selv samtiden har ikke altid kunnet holde blikkenslagerne ude fra hinanden; således anbefaler O. Meyer »et velsorteret Udvalg af Blik- og Messing-Arbejder«, men tilføjer: »NB. Da vi ere flere Brødre, ville Vedkommende behage at underrette deres Bud om at henvende sig til Blikkenslager O. Meyer, Frederiksgade« (A. St. 20.8.1856). Endelig var der Peter Anton Meyer (1780–1853), som efterfulgtes af en søn med samme navn (O. Rygaard: *Jessen-Rygaard-Slægten*, 1924, s. 49; A. St. 9.1.1854).

66. *Familien Price*. Bl. a. i 1845 var familien Price i Århus og spillede flere af Casortis pantomimer: »*Harlekin Kok*«, »*Harlekin Skelet*« og »*Harlekin mekanisk Statue*«. Adolph Price var Pjerrot og »havde næppe ladet sig tilsyne, før Publikums Hænder og Lattermuskler kom i Bevægelse«. Men størst begejstring vakte dansen, hvor ikke blot madame Rosa Price og Flora og Amalie Price optrådte men også Juliette Price, senere den kgl. ballets primadonna (A. g. T. III, s. 286).

Professor Bils var flere gange i Århus. Han gav sine numre mystiske titler, som nok har pirret nysgerrigheden: »*Chineserens Guldfiskefangst*«, »*Luftrejse eller den lange Transport*«, »*Paganinis Violin eller Lucifers levende Familie*« og »*Skræk og Glæde eller Uhrmageren i Helvede*«. Hans glansnummer var »den i Luften frit svævende

Atalante«, en ung pige hvilende med albuen på en jernstang men iøvrigt »frit svævende« (A. g. T. III, s. 295).

Jenny Lind. Det er ikke lykkedes at finde omtale af en koncert i Århus af den svenske sangerinde.

Ole Bull. Den berømte norske violinvirtuos (1810-80) gav koncert i Århus ved nytårstid 1851. Han spillede bl. a. sine egne kompositioner »Polacca guerriera« og »et Sæterbesøg« samt nogle Paganini-variationer og andre virtuose ting (A. St. 1.1.1851).

»*Hannoveranere*«. Sådanne små hannoveranske blæser-ensembler dukkede af og til op. Der krævedes dog tilladelse til deres optræden. I 1848 fik »Musikanterne F. Eggeling og H. Rinne af Hannover... Bevilling til med deres Selskab at give Harmonimusik for Betaling i de paa Ruten liggende Kjøbstæder, nemlig Aalborg, Randers, Aarhus, Horsens, Veile, Fredericia og Kolding. Dog skal de erlægge en Afgift af Betalingen efter de paagældende Øvrighedens nærmere Bestemmelse« (Danske Kancellis 3. Dep.s Registrant 23.3.1848, Rigsarkivet).

Kunstberiderselskaberne Gauthier og Goldkette. Det Gauthierske kunstberiderselskab gav flere forestillinger i ridehuset i Århus i 1840erne og mønstrede et personale på 42 personer og ikke mindre end 36 heste. Cirkus Gauthier bød desuden på en art pantomimer: »Scener af Robert af Normandiet, stor equestrisk Pantomime med Tournering, Fægtninger til Hest og tilfods, med Skjold, Sværd og Landse... til Slut sees Helvedes Port i brillant Fyrværkeri« (A. St. 12.7.1845). H. Goldkettes »Circus Olympicus« gav 1847 forestillinger »udenfor Vesterport paa Markedspladsen« (A. g. T. III, s. 307). I 1859 fremviste han »et sjældent Exemplar af en Havfrue« (A. St. 22.7.1859).

Dragonernes Ridehus. Ridehuset var opført 1819 og lå uden for Mindeport ved det daværende byskel mellem Jægergården og stranden. Bygningen var 60 alen lang, 20 alen bred og 6 alen høj »under Bjelkerne« (A. g. T. III, s. 44).

67. *Den rige Hoffmann og den fattige Hoffmann.* Den rige Hoffmann, Carl Hoffmann (død 1865 i Christiansminde på Fyn, 57 år gammel (A. St. 18.8.1865)) var selv en smuk, atletisk bygget mand, der gjorde lykke med herkuleskunster og hestedressur. I 1850 havde han et personale på 14 personer og ejede 16 heste; i 1854 var personalet vokset til 32, som dog også omfattede musikkorpset (A. St. 11.12.1850 og 16.6.1854). Hoffmanns døtre, Flora og Josephine var noget ud over datidens sædvanlige provinsniveau og engageredes 1847 til en stor Berliner-Cirkus for den svimlende gage af 160 preussiske thaler månedlig. I 1850erne optrådte de dog igen i faderens cirkus. Sønnerne Francois (ikke Christian) og Rudolf førte traditionerne videre efter faderens død (A. g. T. III, s. 305 f.). Den fattige Hoffmann, Frederik Wilh. Hoffmann (død 1850 i Slagelse, 45 år gammel (A. St. 8.12.1850)) havde tilsidst næsten kun sin egen familie som personale, dog forøget med en enkelt sensation, f. eks. den svenske artist Wedin, som i 1840erne foretog »den store Ascension« på line fra Storetorv til domkirketårnet (A. St. 16.7.1845).

Herr Scharwenka. Måske Zscherwenka, der dog ikke ses at have optrådt hos Hoffmann men i 1846 var med »kgl. preussisk concessioneret Kunstberider H. F. Wolff« i Århus (A. St. 26.10.1846).

68. *Olschansky.* Formodentlig C. Olschansky (se efterfølgende note til Wedin) og ikke Alexander Olschansky, som i kompagni med en hr. Sédemé besøgte Århus i 1862 (A. St. 2.5.1862) og igen i 1865, da han havde sin egen cirkus (A. St. 1.6.1865).

Wedin. Johan Alfred Wedin (1824–1903), der var født i Sverrig, havde efter eget ud-sagn stået i lære i 7 år hos »Verdens Herkules« Magito (interview i A. St. 24.12.1901) og havde fået prygl mere end mad; men en flink jonglør og linedanser var han blevet, ligesom han også forsøgte sig som luftskipper. Efter læretiden kom han til F. W. Hoffmann (den fattige Hoffmann), og hans speciale blev her at gå på line op til kirke-tårne, således fra Storetorv op til domkirkens glanhuller. Han påstod dog senere i interviewet i Aarhus Stiftstidende, at Rasmus Niensens historie om den forklædte bondemand ikke var rigtig. Han mente, at han første gang var i Århus i 1845, men det kan ses, at han var der allerede 1842 og da foretog »ascensionen« til domkirke-tårnet sammen med jomfru Magito. Avisen indrømmer, at det er en meget inter-essant forestilling, »uagtet Ascensionen, især da den udføres af saa ganske unge Menne-sker, neppe sees uden Ængstelighed« (A. St. 25.6.1842). Wedin var da 18 år. Han fortæller i interviewet, at han efter F. W. Hoffmanns død 1850 giftede sig med enken og førte cirkus videre 7–8 år, indtil hans kone døde, hvorefter han opgav artistlivet. Det stemmer dog ikke helt med forskellige kendsgerninger; således synes Wedin allerede 1853 at være fastboende i Århus: han averterer en lejlighed til leje »i mit iboende Sted paa Volden« (A. St. 23.12.1853), og i 1855 bor han stadig på Volden og udlejer »en tohjulet Fjeder-Vogn« for 8 skilling i timen (A. St. 3.10.1855). Men samtidig har han rigtignok givet forestillinger i det små, f. eks. »paa en dertil indrettet Tribune ved Fredenstorvet« sammen med C. Olschansky (A. St. 23.3.1853). Forbindelsen med fa-milien Hoffmann ses deraf, at ved samme lejlighed skulle »den lille 6aarige Adolph Hoffmann for første Gang optræde som Equilibrist«. Wedin har også givet forestillinger i Vennelyst og ved Skovfogedhuset i Risskov (A. St. 9.5.1852 og 13.5.1853), og i 1854 forlyder det, at han agter at købe en ejendom »til Anlæggelse af en Circus i For-ening med et Ridehuus for Private« (A. St. 5.4.1854). Avisen kan dog oplyse, at pla-nerne er opgivet indtil videre, da Wedin agter sig syd på med sit selskab. I 1858 har han og C. Olschansky dannet et mere præsentabelt selskab (A. St. 6.11.1858), men 1859 blev Wedin skilt fra sin kone, Nicoline Frandsine Amalie, født Steckhahn (A. St. 7.1.1859), og ejendommen Volden nr. 885 stilledes til auktion (A. St. 11.3.1859). Enten må hans fraskilte kone have været Hoffmanns enke, og han har så i interviewet i 1901 regnet skilsmisse = død, eller også er Hoffmanns enke død, inden han blev gift med Amalie Steckhahn, som levede i Århus endnu i 1881, da hun be-kendtgør sin søsters død (A. St. 12.9.1881). Hvor længe Wedin har fortsat cirkustilvæ-relsen vides ikke; selv mener han altså ikke, det har været meget ud over 1858, og hans navn dukker heller ikke op i avisen efter den tid. Men han opholdt sig mest i Århus, fortæller han, og ernærede sig som opvarter, ikke som artist. Dog tog han

hver sommer til Dyrehavsbakken, stadig som opvarter, for her at træffe gamle venner og bekendte »fra min Ungdoms raske Dage«. I 1901 var han havnet på fattiggården i Århus, hvor han døde 1903 (A. St. 1. og 4.10.1903).

69. *Skolebakken*. I begyndelsen af forrige århundrede, da havnen indskrænkede sig til selve åudløbet, gik havet helt ind til Skolebakken, dengang en beskeden bakke, som nu er helt jævnet. Den var ikke særlig bred og benyttedes mest som tumleplads for katedralskolens elever. Når der var pålandsstorm, kunne bølgerne godt æde noget af Skolebakken, så man bagefter måtte reparere med »Tang og Gjødning« (A. St. 19.3.1822). Århusianerne havde også en tilbøjelighed til at bruge Skolebakken som renovations-mødding. I 1809 indledte borgmester Schumacher et energisk felttog mod denne uskik (A. St. 7.7. og 2.12.1809), men det måtte i mange år fortsættes af hans efterfølger, inden Skolebakken blev den yndede promenade, som Rasmus Nielsen berømmer. Særlig efter at der i begyndelsen af 1860erne var plantet træer, var Århusianerne meget stolte af Skolebakken og kaldte den »Århus Langelinie« (G. A. J. s. 93; A. g. T. III, s. 313 f.; Arosia 1924, s. 62–64 og 76–77; 1925, s. 102–05; Demokraten 27.10.1929; A. St. 27.9.1931).

St. Olafs Kirkegaard, nu kaldet Olufs kirkegård, er resterne af en større kirkegård, som har ligget omkring en St. Olafs kirke. Højtidelige messer, der hvert år holdtes på hellig Olafs dag, samlede mange mennesker til byen og blev årsagen til, at der opstod et »Olufs-marked«. Kirken styrtede sammen allerede 1548, men kirkegården blev benyttet længe efter. Ganske vist gjorde havet ofte indhug på den ligesom på Skolebakken, og menneske-kranier og andre skeletdele kunne efter pålandsstorme samles op i strandkanten. I 1840erne var kirkegården en tumleplads for børn med deres barnepiger; den brugtes også som tørreplads, og en strimmel fungerede som reberbane (G. A. J., s. 20 f.). Om St. Olufs kirkegård se: Demokraten 27.10.1929; A. St. 27.2.1946; om granitkorset: D. g. B. Årbog 1951, s. 26 ff.

70. *Mindhovedet*. Før Århus havn i slutningen af 1840erne blev udvidet med det bassin, hvor nu damperne fra København og Kallundborg lægger til, bestod havnen kun af selve åmundingen (mindet), og åbredderne var forlænget ud i bugten med to parallelle moler, hvoraf den søndre var den længste og yderst bøjede lidt mod nord, så den dannede en skærm mod bølgeslaget under pålandsvind (A. g. T. II, s. 180 ff.; Em. Sejr: Træk af Aarhus Havns Historie, 1937).

Oberst Guldberg. Julius Høegh-Guldberg (1779–1861) se noten til s. 94.

Vennelyst. I 1824 lejede Oberst Høegh-Guldberg de såkaldte »Folddumper«, som udgjorde en del af fortjenesten ved Studsgadesport. En af betingelserne for lejemålet var, at arealet efter 25 års forløb skulle afleveres med mindst 3000 træer i frodig vækst. På den måde opstod anlæget Vennelyst, der senere udvidedes betydeligt. I forrige århundrede fungerede anlæget i stor udstrækning som forlystelsespark. Her musicerede borgermusikken, her arrangeredes vauxhall og ballonopstigninger, og senere kom en fast teaterbygning (Jordebog for Aarhus Kjøbstad, 1874, s. 46; Em. Sejr: Vennelyst gennem 100 Aar, 1932).

Kirkegaarden uden for Frederiksport, som nu optages af rådhuset og Parkallé, blev indviet den 2. november 1818 til afløsning af en kirkegård uden for Mindeport (omtrent ved den nuværende rutebilstation), som kun havde været i brug siden 1813 men måtte opgives, fordi der var vand i 1½ alens dybde. I 1876 toges nordre kirkegård oven for Knudrisbakke i brug, men på den »gamle« fandt dog begravelser sted adskillige år efter (A. St. 12.4.1906; 3.11.1918; 23.1.1927; 30.12.1929; 13.9.1931; A. St. Aarb. 1929, s. 65).

Bag om Byen, se noten til s. 9.

maleriske Møllebygninger. Århus mølles historie kan føres næsten 700 år tilbage i tiden (Hoffmeyer I, s. 225-83; D. g. B. Aarbog 1928-29, s. 24-41; A. g. T. III, s. 431-48). De bygninger, Rasmus Nielsen omtaler, er de samme, som efter den sidste ejer Ernst Weis' testamentariske bestemmelser skænkedes til Den gamle By i Århus og nu er indrettet til kontorer m.m. for museet. Se også noten til s. 91.

Rées Have. Haven, der hørte til ejendommen Vestergade nr. 11, som tidligere ejedes af stiftamtmand Ove Høegh-Guldberg, var allerede 1805 bemærkelsesværdig ved »de af Hs. Excellence plantede og i bedste Grøde staaende Træer« (A. St. 19.1.1805, Tillæg). Men Hartvig Philip Rée (se noten til s. 46) udvidede haven med et areal på den anden side af åen op mod Frederiksgade, og her toges altså også kunsten i anvendelse for at skabe den mærkværdige have, som Rasmus Nielsen skildrer. Så stort var dens ry, at Frederik VI besøgte den i 1824, og det fortælles, at Rée til hans ære lod et lille springvand i en grotte springe med vin. Kongen skal have udtalt, at haven næsten var »for smuk for en privatmand« (A. St. 6.5.1900 og 19.8.1934).

72. *Fullings Have*. Gæstgiver, vinhandler og kirkeværge Frantz Fulling (ca. 1780-1840) og sønnen Niels Holm Fulling (1811-82) ejede »Vinkældergården« i Århus mellem domkirken og Kannikegade med facade mod Kødtorvet, det nuværende St. Clemens-torv. På den anden side af Kannikegade lå »Fullings Have«, der ganske rigtigt var en beværtningshave med keglebane osv., men som i hvert fald i N. H. Fullings erindringer havde en vis hygge »med gode Frugtræer og smukke Blomster« og et stort lindetræ; »Sommerdage var der en behagelig Plads under de 10 Alen til alle Sider ud over Haven spredte Grene« (A. St. Aarb. 1929, s. 209). Haven var 3500 kvadratalen stor og købtes 1856 af købmand H. M. Ellermann (1823-93) for 13,200 rdlr. (A. St. 20.6.1856). Senere var der en »Fullings Have« paa Frederiksgade, hvis indehaver, restauratør A. Hansen, i 1891 fejrede 30 års jubilæum (A. St. 14.4.1891).

Conditor . . . Bæhr. Thomas Christen Bæhr eller Behr (ca. 1812-63), der var født i Aalborg, nedsatte sig i Århus 1841 på Lilletorv (A. St. 12.3.1841); kort efter flyttede han til Skolegade (A. St. 21.4.1841) for endelig 1851 at rykke ind i »min nye Gaard« på hjørnet af Skolegade og Skolegyde (A. St. 21.11.1851). Her drev han forretning til sin død 1863, og enken førte den videre (A. St. 23.1.1864), indtil sønnen Niels Andreas Johansen Bæhr (død 1895) overtog den i 1870. I 1873 anlagde han tillige en mineralvandsfabrik (A. St. 2.4.1873 og 11.5.1895).

Risskov. Risskov blev af dronning Margrete tilkendt Århus by efter en strid mellem bispestolen og byen om bymarkens grænse (A. St. Aarb. 1914, s. 160 f.). Ejendomsretten stadfæstedes af kong Hans 1490 (Hofmans Fundatser II, s. 30), og et senere krav fra havnekommissionens side om at erholde egetømmer fra skoven uden vederlag afvistes af højesteret 1834 (Schlegels Samling af Høiesteretsdomme II, s. 79). Bortset fra disse stridigheder har Risskov fortrinsvis været til fornøjelse, byens lystskov, og ikke mindst i 1840erne var den det foretrukne udflugtssted (August F. Schmidt: Riis Skov, 1947; G. A. J., s. 58 f.; A. g. T., passim; Demokraten 24.5.1931; A. St. 22.2.1925, 19.5.1929, 24.3. og 28.4.1937)

Trøjborg og Dabelsteen. Navnet Trøjborg forekommer helt tilbage til 1632 (Hoffmeyer I, s. 154) og 1758 skøder Jens Olufsen Skødstrup til Frederik Raae »en Sædehave uden Middelgades Port, Trøjborg kaldet«. Den strakte sig »fra Salten Bæk ved Skovporten Sønder paa« (håndskrift nr. 57 i Statsbiblioteket i Århus). Her havde købmand Hartvig Philip Réé omkring 1840 ladet plante træer og buske på skrænterne ved bækken ned mod havet, et anlæg som havde fået det idylliske navn »lille Paradis« (håndskrift nr. 60 i Statsbiblioteket i Århus; A. St. 4.7.1843 og 27.11.1933). Dabelsteen forsøgte midt i 1840erne at lokke publikum til »lille Paradis« med harmonimusik (A. St. 10.8.1844), ligesom han her holdt skiveskydning om sølvgevinster (A. St. 1.10.1845). Dabelsteen er formentlig identisk med spækkhøker Jens Peder Dabelsteen på hjørnet af Badstuegade og Klostergade. Han døde 1848 i en alder af 60 år (A. St. 21.7.1848). Men selve det lille beværtningssted »Trøjborg« lå oppe på skrænten, omtrent hvor sporvognen nu svinger fra Skovvejen op ad Trøjborgvej. I 1847 købtes »Trøjborg Toft« af skrædermester S. Møller (født ca. 1811), som byggede på grunden (A. St. 11.9.1847), og nu taler han om »min imellem Middelgadesport og Risskov beliggende Gaard »Trøjborg«« (A. St. 12.12.1849); han anbefaler den som velegnet til restauration, da der er »indelukket« keglebane og skydebane. Der var da også beværtningslokale i de følgende tiår, og Det borgerlige Skydeselskab holdt skiveskydning her (A. St. 12.6.1850). I slutningen af forrige århundrede opstod en tradition, der gik ud på, at skrædermester Møller havde givet sin ejendom navnet »Treueburg«, som af folkevittigheden omdøbtes til »Trøjborg«, fordi ejeren var skræder. Det rigtige forhold oplystes i A. St. 13.7.1899.

73. *Salonen.* Skibskaptajn Peder Knudsen Møller (død 1842 i en alder af 45 år) (A. St. 26.3.1842) fik i 1825 tilladelse til at opføre et traktørsted i Risskov med »Brugsret saalænge Bygningen vedligeholdes til dens bestemte Øiemed« (Jordebog for Aarhus Kjøbstad, 1874, s. 41). Det blev Salonen, nu »Sjette Frederiks Kro«. Om Salonen i 1840erne se: August F. Schmidt: Riis Skov, 1947, passim.

Skovfogedhuset. Et skovfogedhus havde der været allerede i det 18. århundrede; et nyt byggedes i 1802, men allerede 1867 befandtes det så miserabelt, at det 1868 afløstes af et nyt hus til 1000 rdlr. (Jordebog for Aarhus Kjøbstad, 1874, s. 15; August F. Schmidt: Riis Skov, 1947, s. 60-65; A. St. Aarb. 1946, s. 29). I 1840erne hed skovfogeden Niels Knudsen (ca. 1809-86). Han og hans kone sørgede for traktementet

til gæsterne i skoven; især var hun populær. Da hun var død, pristest hun på vers i avisen (A. St. 22. og 24.11.1866):

Fra Morgen tidlig til Aftenstund
Hun læsked' og mætted' mangan Mund
Paa Plainen og i sin Bolig.
Hun var næsten kjendt af En og Hver,
Og alle havde de hende kjær.

74. *Ferdinandspladsen* var opkaldt efter prins Frederik Ferdinand (1792-1863), der var chef for dragonregimentet og i 1840erne ofte opholdt sig i Århus. Den første traktør på Ferdinandspladsen var J. Kirkerup, vistnok Jens Kirkerup, som døde 57 år gammel i 1834 (A. St. 7.7.1834). I et telt serverede han fra 1825 »Drikkevare og kold Spiisning« (A. St. 3. og 21.6.1825). Senere opførtes træbygninger, som tyskerne under besættelsen 1849 ødelagde: »ikke alene Keglebanen og Dandsepladsen men hele det af træ opførte Beværtningsssted er nedrevet . . . og af det bagved liggende Kogehuus er kun Ruinerne af en Skorsten tilbage« (A. St. 1.8.1849). I 1863 blev »med Skovcommissionens Tilladelse opført en grundmuret Bygning paa den saakaldte Ferdinandsplads af Restauratør Thomsen« (Jordebog for Aarhus Kjøbstad, 1874, s. 41). Restauratør H. A. Thomsen døde 1908 i en alder af 86 år (A. St. 7.5.1908).

»*hos Danielsen*« svarer til det nuværende Frederikshøj, dengang også kaldet »Snurum Kro«. Den ejedes tidligere af Niels Thomsen Toftnæs, død 1840 i en alder af 45 år (A. St. 3.8.1840). Hans hustru, Jensine Marie, født Møller (død 79 år gammel i 1859; A. St. 31.10.1859) havde i et tidligere ægteskab en datter Anne Marie, som blev gift med H. P. Danielsen, der i begyndelsen af 1840erne overtog kroen. Danielsens datter (død 6.3.1922) var først gift med skibskaptajn C. H. Rising, som forliste i en ung alder; hun blev derefter gift med restauratør Rasmus Christensen, der overtog Frederikshøj 1876 og drev den i 50 år (A. St. Aarb. 1946, s. 17; A. St. 6.10.1926 og 12.7.1934).

75. *Barber Varberg*. M. Warberg »fra Kjøbenhavn« nedsatte sig i 1826 som barber og anbefalede sig »saavel med Barbering, Aareladning og trække Tænder ud, som med at sætte Iglar og Lavements« (A. St. 26.5.1826). Det var dog ikke ham, som havde fundet på at indrette badeanstalt. Allerede skibsbygmester B. Bonnesen (død 64 år gammel 12.7.1846) stillede sit badehus ved den nordre side af Mindet »til Enhvers Afbenyttelse« (A. St. 29.7.1820); men det var først købmand Lauritz A. Jahnsen (1799-1871), som satte badelivet i system. I den af ham 1827 åbnede »Søe-Bade-Anstalt« kunne man få: 1) varme søbade 2) medicinske og mineralske bade 3) kolde søbade 4) strømbade og 5) svømmebade; og billetterne skulle man have hos »Hr. Amtsbarber, studiosus chirurgiæ Warberg« (A. St. 4.8.1827). Senere overtog Warberg badeanstalten og drev den i mange år, og ved hans 50 års jubilæum som amtsbarber i 1876 havde man glemt Bonnesen og Laur. A. Jahnsen og fremhævede Warbergs badeanstalt som den første i Århus (A. St. 27.11.1876).

Friseur Geisler. J. J. Geisler (født ca. 1806) erklærer i 1837, at han »har lært Friseur-

Kunsten og anbefaler sig med Forfærdigelse af Damekrøller, Haarskjæring etc«. (A. St. 15.12.1837). Hans historiers upålidelighed har også andre noteret sig. »Han var en stor Løgnhals, men ikke kedelig«, fortæller læge J. M. Frisch (1850-1931) (A. St. 7.11.1926).

76. *Aaret 1814*. Efter den mislykkede epoke som Norges regent indskibede prins Christian Frederik sig i oktober 1814 for at sejle til Danmark. På grund af storm og uvejrlig led skibet havari, og 4. november ankrede det op på Århusbugten; om eftermiddagen gik prinsen i land, og i nogle dage hyldede århusianerne ham på alle tænkelige måder. Ved en fest i Kronprindsens Klub sang kantor Christen Niemann Rosenkilde en sang til hans ære, bl. a. med det resultat, at prinsen opfordrede ham til at søge til Det kgl. Teater, hvor den store skuespiller også fik ansættelse i 1816. Under opholdet i Århus havde prinsen i al hemmelighed en sammenkomst med sin fraskilte gemalinde, prinsesse Charlotte Frederikke (se noten til s. 38), som fra sit forvisningsophold i Horsens hovedkuldts var rejst til Århus for om muligt at blive forsonet med den tidligere ægtefælle, hvad dog ikke lykkedes. (Den franske original af prins Christian Frederiks personlige optegnelser om opholdet i Århus findes i: Kong Christian VIIIs Dagbøger og Optegnelser ved Axel Linvald, I, 1943, s. 449-54; den danske oversættelse i: Kong Christian VIIIs Dagbog fra Regenttiden i Norge, 1883, s. 196-206; en oversættelse til norsk i: Kong Christian Frederiks Dagbok, 1914, s. 266-69; se også A. St. 24.12.1939, søndagstillæg).

77. *Krigen 1807-14*. Ganske vist lykkedes det ikke at sænke noget engelsk skib, men der havde dog i 1808 været lejlighed til at fyre på en engelsk fregat, der på bugten forfulgte en dansk kaperskonnert, som takket være bl. a. ilden fra søbatteriet ved Århus slap lykkeligt i havn (A. St. 28.5. og 8.6.1808).

Overvagtimester Rappe. Foruden at være underofficer var Christian Frederik von Rappe (ca. 1804-69) byens specialist i fyrværkeri; han forfærdigede begfakler og begkranse (A. St. 14.5.1852) og leverede kunst- og lystfyrværkerisager, f. eks. et »stort Kunst-Fyrværkeri« ved skovfogedhuset i Risskov (A. St. 15.8.1856). Endnu en halv snes dage før sin død »afbrændte han sine Numre med Præcision« (A. St. 15.9.1869).

Arrestforvarer Lützwow, se noten til s. 34.

Meulengrachts Gaard, se noten til s. 12.

78. *Prins Ferdinand*. Christian VIII.s broder, prins Frederik Ferdinand (1792-1863) blev allerede 1803 udnævnt til chef for »Prins Frederik Ferdinands lette Dragoner« og var fra 1839 kommanderende general over Nørrejylland, hvorfor han jævnlig opholdt sig i Århus, i reglen sammen med sin gemalinde, Frederik VI.s datter, arveprinsesse Caroline (1793-1881), der 1836 oprettede børneasylet i Pistolstræde (A. St. 17.10. og 22.11.1836 samt 28. og 31.10.1859), hvad der gav anledning til, at gaden fik navneforandring til Asylvej, nu Asylgade.

Premierlieutenant Brun. Formentlig Vilhelm Ferdinand Bruun, som 1842 blev premierløjtnant ved dragonregimentet i Århus og 1848 afskedigedes som ritmester for at blive postmester i Vordingborg, hvor han døde 1867 i en alder af 61 år. I 1848

inden sin afrejse fra Århus afholdt han auktion »i sin iboende Gaard paa Rosensgade« over en del løsøre (A. St. 2.4.1848).

79. *Realskolen.* »Den videnskabelige Realskole« i Århus blev oprettet ved kgl. resolution af 10. maj 1839, og undervisningen begyndte allerede i november samme år i lejede lokaler på Vestergade. I januar 1842 kunne skolen flytte ind i en nyopført bygning ved Mindeport (hvor nu Sabroes fabrikker ligger). Den var oprettet som følge af stænderforsamlingernes ønske om en mere praktisk anlagt uddannelse end latinskolerne, og elevantallet i realskolen voksede da også jævnt de første år men dalede derefter katastrofalt igen, fordi eksamen fra den videnskabelige realskole ikke gav adgang til stillinger af nogen art. Da der i 1853 ikke var mere end 23 elever tilbage, blev skolen nedlagt, og eleverne anbragt i en ved Århus Katedralskole oprettet realafdeling (Cl. Funch: Den videnskabelige Realskole i Aarhus, 1845 og 1852; Chr. Buur: Aarhus Skolevæsen gennem 80 Aar, 1930, s. 15; A. g. T. III, s. 187 f.).

K. C. Nielsen. Knud Christian Nielsen (1798-1872), der tidligere var medbestyrer af det v. Westenske Institut i København, udnævntes 22. juli 1839 til rektor ved den videnskabelige realskole i Århus. Han bedømmes forskelligt. Biskop J. Paludan-Müller »hover ham meget godt. Han har ufeilbarlig foruden ualmindelige Kundskaber en klartseende Forstand« (brev til Caspar Paludan-Müller 8.11.1839. Det kgl. Bibliotek, Ny kgl. Saml. 2954 4°). G. A. Jensen, der havde været elev i realskolen, yndede ham derimod ikke: »Om Rektor Nielsen i Dygtighed svarede til sit Ry, tør jeg ikke dømme om; heldigvis havde han ikke at gøre med os Smaae, han var en værre Pedant og meget ilde lidt, blandt andet for et vidtdreven Pryglesystem – hver Lørdag afprygledede han alle de Drengene, som i Ugens Løb havde Anmærkninger eller daarlige Karakterer«. I 1857, da G. A. Jensen var student og realskolen forlængst nedlagt, samlede rektor Nielsen en del af de gamle realister til en middag i sit hjem i København, men »han var ikke mere oplivende som Vært, end han havde været som Rektor« (G. A. J., s. 49 og 94).

Overlærer Funch. Caspar Gerhard Clemens Funch (1807-93) blev student med udmærkelse 1824 og havde ligeledes udmærkelse til sin theologiske embedseksamen 1830. Han var lærer ved Landkadetakademiet fra 1835, indtil han 1839 som overlærer kom til den videnskabelige realskole i Århus; 1853 overflyttedes han til katedralskolen. Funch underviste i tysk i alle klasser men talte ingen germanismer i elevernes danske oversættelse; så tordnede han: tal dansk, din sorte hund! (Arosia 1933, s. 10). Af alle eleverindringer fremgår det, at Funch var både respekteret og afholdt (E. Bodenhoff: Lyse Minder, 1915, s. 88 f.; G. A. J., s. 97; Arosia 1928, s. 96; A. St. 7.11.1926 og 7.2.1932; A. St. Aarb. 1944, s. 107). Sammen med kolleger ved skolen udgav Funch skolebøger, bl. a. en dengang meget benyttet dansk læsebog, som kom i flere udgaver. Han var stærkt politisk interesseret og omtales positivt af Orla Lehmann i dennes skildring af sin rejse i Jylland som regeringskommisær i 1848 (O. Lehmann: Efterladte Skrifter II, 1874, s. 282). Han tog desuden ivrigt del i byens liv, sad i mange år i byrådet, redigerede den trykte udgave af byrådets forhandlinger (A. St. 9.8.1872) og havde betydelig indflydelse, ikke mindst som formand for

skoleudvalget (Chr. Buur: Aarhus Skolevæsen gennem 80 Aar, 1930, s. 66). Han fejredes stærkt, både da han i 1864 havde været i Århus i 25 år (A. St. 5.11.1864) og i 1880, da han udtrådte af byrådet (A. St. 13.4.1880).

Adjunct Warburg. Emil Frederik Warburg (1817-86) var adjunkt ved den videnskabelige realskole fra 1844, til han 1849 tog sin afsked af helbredshensyn. Rektor K. C. Nielsen fremhævede ved afskeden hans »elskelige Personlighed og varme Iver for sit Kald« (Efterretninger om den videnskabelige Realskole i Aarhus for Aaret 1848-49, s. 21). I 1851 blev Warburg res. kapellan i Asminderød, Grønholt og Fredensborg og 1859 sognepræst ved St. Nicolai kirke i Svendborg (G. A. J., s. 49; Præstehist. Saml. I, s. 337).

Adjunct Holmsted. Cand polyt. Svend Holmstedt (1813-76) var adjunkt ved den videnskabelige realskole fra oprettelsen 1839, til han 1851 blev adjunkt ved Frederiksborg lærde skole; overlærer sst. 1855-68. Han var stærkt naturvidenskabeligt interesseret og holdt 1846-47 foredrag om jordklodens fysik i Prins Frederik Ferdinands Tegneskole, ligesom Selskabet for Naturlærens Udbredelse flere vintre overdrog ham at holde forelæsninger i Århus om den mekaniske fysik, om elektricitet og magnetisme m. m. (A. St. 11.11.1843).

80. *Carøe.* Johan Frederik Anton Martinus Carøe (1811-90) blev cand. theol. 1834, gjorde derefter en udenlandsrejse og opholdt sig længere tid i Paris. Fra 1839 var han lærer ved den videnskabelige realskole og blev ved skolens nedlæggelse adjunkt ved Århus Katedralskole, fra 1861-72 ved Metropolitanskolen i København. Overlærer blev han ikke. Han var »en ualmindelig daarlig Lærer« (G. A. J., s. 104). Han oprettede i Århus et »læse-selskab« (A. St. 19.6.1840) og var ivrigt medlem af komiteen til indsamling af bøger og blade til soldaterne under treårskrigen (A. St. 13.4.1851). I 1851 udkom i Paris Fr. Hammerichs skildringer fra treårskrigen, som Carøe havde oversat til fransk.

en Etage paa Aarhus ældgamle Latinskole. Skolens daværende bygning var opført 1763 og skyldtes især rektor Jens Worms initiativ og energi (A. St. Aarb. 1951, s. 52 ff.; Fund og Forskning 1958-59, s. 62-74). I 1840erne lykkedes det rektor Blache at få bevilling til en udvidelse af den gamle etages bygning med en anden etage samt til opførelse af et gymnastikhus (Indbydelsesskrift til den off. Examen i Aarhus Cathedralsskole 1850; A. St. Aarb. 1952, s. 55 f.).

81. *Hans Henrik Blache* (1787-1871) blev student fra Århus 1806, tog teologisk embeds-eksamen 1811 og var derefter huslærer i København, indtil han 1813 blev konstitueret ved sin gamle skole i Århus, hvor han 1814 udnævntes til adjunkt, 1824 til overlærer, 1833 til konrektor og 1838-61 var rektor. Rektor Blache havde således levet det meste af sit liv i Århus og var måske derved blevet lidt snæver. Iøvrigt roses han som skolemand, ja hans forgænger, rektor Jens Stougaard, betegnede endda den unge Blache som »et virkeligt, men undseeligt Geni« (A. St. Aarb. 1952, s. 50), og P. A. Holm (1823-92), der 1849-55 var adjunkt i Århus, karakteriserer ham som »sjælden åndrig og frisindet« og fortæller, at »det var en kostelig Ting at sidde oppe i gamle

Blaches tarvelige Studerekammer og høre hans sprudlende vittige Fortællinger om gamle Tider i Aarhus (« Ill. Tidende 1884–85, s. 582). Men alle var ikke fuldt så begejstret for ham som Rasmus Nielsen. Biskop J. Paludan-Müller, som ellers nok satte pris på ham og under en svær sygdom, Blache gennemgik i 1838, taler om »vor gode Blache«, havde alligevel en del at indvende mod hans undervisning; han fandt, at eksaminerne viste mere hukommelse end åndelig tilegnelse, og han irriteredes over, at Blache ikke kunne erkende »noget fuldkomnere end Aarhus Skole og hvad der er Aarhus« (Brev til Caspar Paludan-Müller 12.11.1842 og 7.2.1844. Det kgl. Bibliotek, Ny kgl. Saml. 2954 4°). G. A. Jensen, der gik i katedralskolen samtidig med Rasmus Nielsen, har også adskilligt at indvende imod ham: han syntes som dreng, at Blache var »en gnaven gammel Mand... til tider lunefuld og urimelig... men vi holdt af ham for hans mange gode Sider, og for hans Stræben efter at fremme Urbanitet og Skjønhedssands istedetfor Raahed... særlig skjønnede vi paa, at han i Mod-sætning til Realskolen og andre Skoler var imod Prygl« (G. A. J., s. 97–100). Blache var kendt som en god latiner og »Horats' smagfulde oversætter«. I årenes løb levede han også et utal af lejlighed-poesier både indenfor den selskabelige klub »Polyhymnia« og ved officielle højtideligheder for ikke at tale om private krese, hvor en sang af Blache sjældent savnedes. Et udvalg af disse poesier udgav han 1862 i samlingen »Arosia«; det betydeligste, som foreligger fra Blaches hånd, er dog de kulturhistorisk værdifulde erindringer om skolelivet i Århus omkring 1800, der offentliggjordes efter hans død (Hist. Tidsskrift, 4. række III, 1872–73).

82. *Adjunct Arntzen*. Ole Christian Ludvig Arntzen (1802–69) blev 1833 konstitueret og 1834 fast ansat som adjunkt ved Århus Katedralskole; 1855 udnævntes han til overlærer. 1845–60 fungerede han som inspektør og ville gerne nappe de syndere, der kom for sent til morgensangen, men han blev dog ofte narret, hedder det (A. St. Aarb. 1944, s. 109). Han var hidsig og utålmodig men samtidig godmodig og svag og kunne derfor ikke holde disciplin (E. Bodenhoff: Lyse Minder. 1915, s. 89). Arntzen skildres som »en lille, livlig Mand med en Mængde Børn; yderlig knapt havde han det, og Klæderne var ligesaa slidte som han selv, da han for Udkommets Skyld samlede paa Timer« (G. A. J., s. 96). Formodentlig af samme grund var han bestyrer af en forberedelsesskole til katedralskolen (A. St. 10.7.1860). Af hans drastiske, hjemmelavede skældsord noterer G. A. Jensen bl. a. »litterær Bønhas« og »Knoldsparker paa Litteraturens Overdrev«. Da Arntzen i 1859 havde været 25 år ved katedralskolen udkom på Imm. Reés forlag i København et portræt af ham (litografi efter daguerreotypi).
83. *Adjunct Fabricius*. Adam Christopher Fabricius (1822–1902) blev cand. theol. 1847, og fra 1848 var han adjunkt ved Århus Katedralskole, indtil han 1859 ansattes som sognepræst i Bjørnsholm og Malle og samtidig blev forstander for Ranum Seminarium; fra 1864 var han præst på Drejø og fra 1874–88 i Holme og Tranbjerg. I 1847 var han på studierejse i Sverrig, og 1855–57 havde han orlov til studieophold særlig i Normandiet og Spanien, hvad bl. a. resulterede i foredragsrækker i Århus dels over »den nyere svenske æsthetiske Litteratur« (A. St. 6.1.1855) dels over Spanien i forbindelse med kursus i spansk sprog og litteratur (A. St. 10.12.1858). Hans kendte »Ill.

Danmarkshistorie« med Lorenz Frølichs billeder udkom 1854–55. Elevernes opfattelse af Fabricius som lærer falder forskelligt ud; han betegnes som »lunefuld« (G. A. J., s. 101) men også som »almindelig afholdt« (Arosia 1933, s. 10). Da han i 1859 rejste fra skolen for at blive seminarieforsøger i Ranum, forærede eleverne ham et sølvbæger.

84. *Aarhus Stiftstidende*. Aarhus Stiftstidende, oprettet 1794, havde i 1830erne og 1840erne en blomstringsperiode. En af bladets daværende korrespondenter i København skrev senere: »maaske med Undtagelse af »Berlingske Tidende« og »Adresseavisen« var der intet Blad, der paa den Tid, jeg sigter til, havde flere Abonnenter, idet det var udbredt i hele Landet, ikke mindst i Kjøbenhavn« (J. Davidsen: Kjøbenhavnrliv i ældre og nyere Tid, 1889, s. 344 f.). Ved sit 50 års jubilæum som redaktør gjorde A. F. Elmquist i 1862 udviklingen op på denne måde: »Og nu selve Avisen! Dengang (dvs. 1812) udkom den tre Gange ugentlig med 8 smaae Spalter (3 à 400 Linier). Nu udkommer den 6 Gange ugentlig med 12 store Spalter (11 à 1200 Linier) foruden Følgeblade . . . I 1812 havde Avisen 400 Abonnenter, meest i Byen og Nabobyerne; nu udgaaer den i ca. 3000 Exemplarer, hvoraf endog adskillige gaae til Udlandet, navnlig til Norge, til Hamborg og til England« (A. St. I. I. 1862). Se iøvrigt Em. Sejr: Aarhus Stiftsbogtrykkerie, 1937.

Overkrigscommissair Elmquist. Adolph Frederik Elmquist (1788–1868) oprettede 1810 en boglade og et legebibliotek i Århus, men kom her i forbindelse med udgiveren af Aarhus Stiftstidende, bogtrykker Niels Lund (1753–1825) og overtog redaktionen af avisen og fik 1812 også privilegiet som bogtrykker. Elmquist opnåede hurtigt en position i byen, spillede en rolle i klubben »Polyhymnia«, var en tid kaptajn i borgervæbningen og havde gennem byggeforetagender og ejendomssalg også kontakt med det økonomiske liv (A. G. J. Elmquist: Stamtavle over Gudmann Elmquists Efterkommere, 1913; Em. Sejr: Aarhus Stiftsbogtrykkerie, 1937).

»Læsefrugter«. »Læsefrugter samlede paa Litteraturens Mark«, et tidsskrift som A. F. Elmquist udgav fra 1818 – der kom ialt 66 bind – og som fik en efter datidens forhold imponerende udbredelse (indtil 500 abonnenter). Målet var at skabe et »Archiv for underholdende Lecture«, og underholdningen var ofte temmelig ordinær, så Grundtvig med nogen ret kunne betegne læsefrugterne som samlet på litteraturens »fællad«. Indholdet bestod mest af oversættelser men omfattede også en del værdifuldt originalt stof af danske forfattere; først og fremmest vil læsefrugterne bevare deres plads i dansk litteraturhistorie, fordi St. St. Blichers første noveller fremkom her (Jeppe Aakjær: St. St. Blichers Livstragedie I–III, 1903–04; Em. Sejr: Aarhus Stiftsbogtrykkerie, 1937).

85. *Hattemager Hirsch*. Joseph Hirsch (født ca. 1785) opnåede 1809 privilegium som hattemager og etablerede en hattefabrik på Lilletorv (A. St. 27.12.1809). Man morede sig over hans bombastiske anbefaling af hattenes godhed, særlig over den »vandtætte Stivning, hvoraf jeg er den Eneste der forfærdiger den i Danmark« (A. St. 3.6.1828), hvad senere i Hirschs mangelfulde dansk blev til »min eneste Vandtætstivning«. Derefter faldt spøgefuglene over ham og spurgte, hvad det egentlig skulle betyde: »om det

er en Stivning, som De alene er i Besiddelse af, eller om det er den eneste, som De har tilbage, eller om det slet ikke har noget at betyde?» (A. St. 29.12.1831). Der var adskillig andre lejligheder, hvor Hirsch udviklede sig i polemik, se Den cimbriske Mercur 1822 nr. 30; A. St. 8.2. og 19.7.1822; 14.2.1824; Den cimbriske Iagttagelse 1829 nr. 21, 25 og 28; A. St. 18.9.1829. Hirsch gik fallit 1838 (A. St. 8.2.1938) og flyttede vistnok fra byen (A. St. 15.3.1838), så det hele er foregået, før Rasmus Nielsen blev født. Men man har altså i flere år efter moret sig over hattemager Hirsch – som også over Anders Nøthen.

Christen Rasmussen. Blandt Joseph Hirschs antagonisters kendes ingen Christen Rasmussen; derimod bærer en af Anders Nøthens angribere dette navn, sikkert et pseudonym, og muligvis er der således tale om en hukommelsesforskydning hos Rasmus Nielsen.

Murmester Anders Nøthen. Anders Johansen Nøthen (ca. 1792–1841), en af byens originaler, var søn af en murersvend, som døde i fattighuset i Århus; også en farbror, ligeledes murer, måtte fattigvæsenet tage sig af, og Anders Nøthen selv kendte livet igennem kun fattigdom. Dertil kom brændevinen, som må have været en betydende faktor i hans liv, siden han efter en annonce i avisen, hvor han anbefaler sig med murerarbejde, tilføjer: »NB. Jeg har nu reent aflagt at drikke Brændeviin« (A. St. 2.6.1832). Men han har nok som Holbergs Jeppe været en vittig mand. Hans indlæg kunne have en vis kontant slagfærdighed, men udmærkede sig især ved naiv selvbevidsthed og en barok argumentation, som i Nøthens ubehjælpomme sprogbehandling kunne have en pudsig virkning. Den store morskab blomstrede dog først, da byens trænede penne begyndte at levere bidrag til avisen i Anders Nøthens navn. Den omtalte »Plan til en oprettende Døde- og Begravelsescasse« (A. St. 15.2.1840) og enkelte andre indlæg er sikkert skrevet af andre. Overleveringen nævner både rektor Blache, Fr. Sneedorff-Birch og pastor Jørgen Thisted som forfattere af Nøthenindlæg, muligvis også redaktør A. F. Elmquists søn, Harald Friedleif Elmquist (1818–83), der 1846 under pseudonymet Jørgen Dyhr udgav »Nøtheniana eller Anders Nøthen og hans Aandsbeslægtede. Nytaarsgave for 1846, helliget Almindeligheden«. Heri er samlet en stor del af Nøthens indlæg i avisen. Om Anders Nøthen se iøvrigt A. St. 8.11.1924 og 23.3.1941, søndagstillæg.

86. *Bogbinder Bøgh.* Jens Christian Bøgh (1811–76) tog efter nogle års ophold i udlandet borgerskab i Århus 1838 (A. St. 6.8.1838) og oprettede 1845 et »nyt Læsebibliothek« (A. St. 20.11.1845). Prisen pr. kvartal var 7 mark for 2 bøger og 4 mark 12 skilling for 1 bog ad gangen. Der kunne byttes bøger hver dag. I december udkom en katalog over biblioteket (A. St. 12.12.1845), og 1870 udsendtes 17. tillæg til hovedkatalogen (A. St. 28.9.1870). Om slægten Bøgh i Århus se A. St. 28.4.1940, søndagstillæg.

Wissings. Andreas Chr. Wissing (1814–89) begyndte at studere teologi men opgav og etablerede sig 1842 som boghandler på Vestergade i Århus (A. St. 19.7.1842) og indrettede sig efter datidens forhold ualmindelig flot (A. St. 13.5.1889). Han var også forlægger i det små og havde kommissionærer i Grenaa og Skanderborg (A. St. 17.9.

1842). Se Andreas Dolleris: Danmarks Boghandlere I, 1912; Nord. Boghandler-Tidende 1889, nr. 50.

Jessens. Den Jessenske Boghandel var oprettet 1817 af Jacob Jessen (1788-1837). Enken førte forretningen videre med Jens Worm Bruun (1814-42) som bestyrer, og 1838 overtog Bruun den helt. Efter hans død købtes bogladen af exam. jur. Andreas Basse (1813-77), der 1858 afstod den til Theodor Mathias Thruø (1833-90). Se Andreas Dolleris: Danmarks Boghandlere I, 1912; Erhvervsh. Årbog 1950, s. 43 ff.

Levins. Asser Levin (1813-93) var oprindelig uddannet som typograf i København; efter udstået læretid arbejdede han fire år i svejtsiske og otte år i tyske trykkerier. Da han 1845 kom tilbage til Danmark, søgte han imidlertid forgæves at opnå privilegium som bogtrykker, og 1847 overtog han den Kirkerupske boghandel på Storetorv i Århus, som han indehavde til 1888, da boghandler Theodor Julius Vilhelm Køster (1850-1929) overtog den (Nord. Boghandler-Tidende 1872, nr. 15 og 1893 nr. 34). Se også noten til s. 103.

87. *Dyrmaleren Gebauer.* Christian David Gebauer (1777-1831) skattedes af sin samtid som en fortrinlig maler i den nederlandske smag. Han boede fra 1828 til sin død i Århus og var medlem af direktionen for Prins Frederik Ferdinands Tegneskole (Aarhus tekniske Skole, 1928, s. 16). Foruden at give undervisning (A. St. 31.3.1829) restaurerede han bl. a. biskop Birchs anselige malerisamling, da den efter biskoppens død 1829 skulle sælges på auktion (A. St. 20.6.1957). Gebauer begravdes på den gamle kirkegård (hvor nu rådhuset ligger), og på hans grav rejstes et smukt mindesmærke, udført af hans ven billedhuggeren H. E. Freund. Det opbevares nu i Den gamle By. Mindcedigt af H. H. Blache i Arosia, 1862, s. 20.

Emmerik Guldberg. Emmerik Høegh-Guldberg (1807-81), søn af oberst J. Høegh-Guldberg, kom som ung på kunstakademiet men måtte af økonomiske grunde bryde af og rejse hjem til Århus, hvor han blev elev af C. D. Gebauer. Han blev også lærer ved tegneskolen, senere dens forstander (Aarhus tekniske Skole, 1928, s. 21 og 44). Han var endvidere adjunkt ved katedralskolen og tegnelærer ved den videnskabelige realskole, ligesom han var sjælen i Aarhus Kunstforening og i arbejdet for oprettelsen af en malerisamling i Århus (A. St. 21.4.1947). Høegh-Guldberg var selv en habil maler men tillige en talenspejder, der uselvisk søgte at hjælpe de unge frem, når han fandt evner (Aug. F. Schmidt og S. Svane: Maleren Jens Hansen-Aarslev, 1942, passim; A. St. 1.5.1957). Blandt hans elever var foruden Hansen-Aarslev Janus la Cour, A. Fritz, Chr. Blache, arkitekten Vilh. Dahlerup og billedhuggeren Rasmus Rasmussen.

Musiklærer Holm. Peter Holm (1798-1875) var ligeledes elev af Gebauer men iøvrigt uddannet som drejer. Han nedsatte sig i Århus 1822 som kunstdrejer og instrumentmager (A. St. 23.4.1822) men gav også undervisning i klaver- og guitarspil (A. St. 31.5.1822), blev senere sanglærer ved borgerskolen, organist ved Frue Kirke og dirigent i Aarhus Sangforening. Som maler tilbød han at udføre portrætter »i Olie og Miniatur« (A. St. 4.7.1840), men hans speciale var landskabsbilleder, og ganske sær-

ligt de af Rasmus Nielsen nævnte små prospekter med udsigt over byen fra forskellige verdenshjørner; de blev efterhånden ret stereotype. Han malede også slagbilleder fra treårskrigen i samarbejde med sin søn, den talentfulde maler Niels Emil Holm (død ung 1864) (A. St. 18.2.1850 og 26.2.1851).

88. *Malermester Jørgensen*. Søren Møller Jørgensen (1794–1873) lærte malerhåndværket og besøgte tillige kunstakademiet og udstillede 1809–11. Han var derefter volontør på byfogedkontoret i Grenaa 1814–15 og blev 1816 exam. jur. men uddannede sig også videre i malerkunsten under Kratzenstein Stub. Senere slog han sig ned i Århus og opretholdt livet ved en alsidig virksomhed uden nogensinde at blive rig; han ansattes 1818 som tegnelærer ved borgerskolen, hvor han dog ret hurtigt blev afskediget igen (Chr. Buur: Skoleliv og Skoleadministration i Aarhus for 100 Aar siden, 1919, s. 91 ff.); han var portrætmaler, kobberstikker og stempelskærer (E. H. Tregder: Haandbog for Reisende, 1924, s. 7). Han købte en oliemølle på Frederiksgade, som han ikke havde held med, og solgte »smukt malede Urtepotter« (A. St. 26.3.1825); han forsøgte sig endelig med et daguerreotypapparat (A. St. 23.7.1844) men måtte mest falde tilbage på malerhåndværket for at opretholde familiens økonomi. Sin juridiske uddannelse synes han aldrig at have udnyttet. Efter at hans kone var død under koleraepidemien 1853 (A. St. 25.9.1853) flyttede S. M. Jørgensen fra byen og bosatte sig hos familie i Aalborg, hvor han døde. Enkelte af hans portrætter var måske nok noget bedre, end Rasmus Nielsens omtale lader ane; efter samtidens mening havde de i hvert fald »den fortjenstfulde Egenskab at ligne godt« (A. St. 4.12.1873). Om S. M. Jørgensen se iøvrigt: Otto Jørgensen: Slægten Jørgensen fra Følle, 1918, s. 107–09.

Udstilling af Malerier. I 1843 lykkedes det fra Kunstforeningen i København at låne 24 malerier, som fra den 19. september var udstillet i den videnskabelige realskoles lokaler (A. St. 18.9.1843). Tilsvarende lån muliggjorde ligeledes udstillinger de følgende år. Begejstringen for Thorvaldsen i disse år bevirkede også, at man begyndte at sysle med planer om et museum, hvor man først og fremmest havde tænkt sig at få afstøbninger af Thorvaldsens værker (A. St. 2.8.1843 og 21.4.1947).

Stiftamtmand de Thygeson. Niels Emanuel de Thygeson (1772–1860). Hans og biskop A. Birchs malerisamlinger regnedes for de største og bedste i Jylland (A. St. 6.8.1824). De vanskelige tider for landbruget tvang de Thygeson til 1829 at sælge både Matstrup og godset Bygholm, som han havde arvet 1812.

89. *Harsdorffsk Stil*. Caspar Frederik Harsdorff (1735–99), klassicismens grundlægger og genialeste repræsentant i dansk arkitektur.

Jøde-Trine. Karen Marie Arentzen havde arvet navnet Jøde-Trine efter sin mor, Ellen Kathrine Hansen (død 1869; se A. St. 13.4.1869), der havde fået det, ikke fordi hun var jøde, men fordi hun som ung havde tjent hos en jøde. Om moderen også var stiv i bagekunsten vides ikke, men datterens berømmelse som hjemmebagerske strakte sig i hvert fald over mere end 50 år: i november 1900 bagte hun kransekage til drejermester P. J. Møller og hustru; guldbryllup, og avisen noterer da, at hun også

havde leveret kranssekagen til deres bryllup (A. St. 10.11.1900). Hun var først gift Møller men ægtede 1860 tømremester Jens Chr. Arentzen (1828-1900). Ægteparret boede på Studsgade, hvor fru Arentzen havde sit i det ydre meget beskedne hjemmebageri. Men hendes kager var vidt berømte, og der foreligger tradition for, at hun havde været i audiens hos dronning Louise med sin kranssekage og var leverandør også til kejserinde Dagmar og dronning Alexandra, uden dog at føre titlen kgl. hofleverandør. Fru Arentzen døde 1900 i en alder af 82 år (A. St. 14.12.1900; A. St. Aarb. 1946, s. 24 og A. St. 16.7.1956).

91. *J. P. B. Jensens Ølbryggeri*. Jens Peter Birch Jensen (1806-48) tog borgerskab i Århus 1834 og åbnede sit udsalg 21. maj (A. St. 20.5.1834). Sammen med sin broder Anthon Nicolay Jensen anlagde han også et dampbrænderi, som 1842 ansås for det største i Danmark (A. St. 22.7.1842). Der bryggedes brændevin af kartofler, og allerede vinteren 1840-41 forbrugtes daglig 70-80 tønder kartofler (A. g. T. II, s. 59 f.). I 1843 overtog J. P. B. Jensen virksomheden alene (A. St. 9.8.1843 Følgeblad). 1847 gik han fallit på grund af uheldige kornspekulationer (A. St. 15.9.1847). Brænderiet købtes 1848 af handelshuset Liisberg & Meisner for 26.000 rdlr. (A. St. 3.9.1848). De to brødre Jensen karakteriseres i W. Kornerups erindringer (Memoirer og Breve XLII, s. 112) som »nogle store Børster«.

Vandmøllen. Aarhus Mølle var anlagt i det 13. århundrede og havde langt tilbage i tiden opnået eneret på at male korn for byens indbyggere. Privilegiet gjaldt endnu i det 19. århundrede, selv om der ofte gjordes attentater på det. I 1838 takseredes møllen til 70.000 rdlr. Den havde 8 kværne og gav en nettoindtægt af malingen på 2000 rdlr.; de tilhørende jorder ansattes til 20.000 rdlr. og gav en årlig indtægt på 1000 rdlr. Dertil kom indtægt af kreaturfødning og ålefiskeri. I 1846 solgtes møllen for 75.000 rdlr. (A. g. T. III, s. 431-48). Efter overenskomst nedlagdes den 1873 som vandmølle og blev dampmølle (A. St. 1.5.1873). Se også noten til s. 70.

Teglværker. Et teglværk blev anlagt uden for Vesterport allerede 1828 (Chr. B. Jensen: Provincial-Lexicon, 1830); det solgtes 1833 til et konsortium, som også drev kalkbrænderi. Senere afhændedes både teglværk og kalkbrænderi til købmand C. Langballe (Helge Søgaard: C. Langballe & Søn, 1934, s. 14-19). Desuden havde Marselisborg et teglværk » $\frac{3}{4}$ Miil fra Aarhus, tæt ved Havet« (A. St. 19.12.1838).

Fiskerbro. En midlertidig bro over åen fra Fiskergade til Ågade byggedes i 1830erne, fordi Mindebroen en tid måtte spærres på grund af ombygning; strøm og is bortførte halvdelen af den, hvad man meget beklagede, ligesom man ønskede en »bestandig Broe« på dette sted (A. St. 31.3.1838). Måske er der her tale om »Fiskerbroen«, som i 1860 stadig er skrøbelig (Aarhus Søndagsblad 1860, s. 6), men derefter erstattes af en ny, som man finder »baade smuk og af hensigtsmæssig Konstruktion« (A. St. 25.11.1861).

Farver Jahnsen, se noten til s. 15.

Svin, Køer og Heste. I 1840erne var der adskillige avlsbrugere i Århus, som udelukkende levede af landbrug; desuden holdt de fleste næringsdrivende en eller flere

køer, grise osv. Endnu i 1871 var af bymarken 50 tdr. land (geometrisk mål) besået med hvede, 155 tdr. med rug, 202 tdr. med byg og 346 med havre, og samtidig fandtes i byen 425 heste, 395 stykker hornkvæg, 186 får og 100 svin (A. St. 10.8.1871; Demokraten 7.7.1957). Se også noten til s. 13.

Choleraen. Koleraepidemien i 1853 rasede i en række byer og kom til Århus midt i juli måned; i løbet af september ebbede den ud. Der havde da været 336 sygdomstilfælde, hvoraf 213 med dødelig udgang. Dødeligheden var dog større både i København og Aalborg (G. A. J., s. 123 f.; Elfrida Fibiger: Kulturelle og historiske Tidsskildringer, 1904, s. 280; Demokraten 4.11.1928; A. St. Aarb. 1932, s. 1–28).

92. *Stiftsfysicus Willemoes.* Frederik Vilhelm Willemoes (1778–1860) blev student 1795, tog medicinsk eksamen 1801, blev dr. med. 1803 og tiltrådte med offentlig støtte en studierejse til Wien, Paris, London og Edinburgh; 1808 blev han stiftsfysikus i Viborg, 1817–44 i Århus. Willemoes har åbenbart været livlig og meget talende; biskop J. Paludan-Müller skriver om distriktskirurg Weis, at han »er en laconisk Mand, en reen Antipode af Willemoes« (brev af 22.6.1844. Det kgl. Bibliotek, Ny kgl. Saml. 2954 4°).

Doctor Weiss. Ernst Peter Weis (1776–1845) var født i Itzehoe, hvor faderen var gæstgiver. Efter nogle år som militærlæge i København kom Weis 1805 til Århus som distriktskirurg og læge ved hospitalet. Han var meget anset og påskønnet som læge (A. St. 18.5.1838); hans fritidsinteresse var musikken. Ved sit giftermål skal han have udtalt, at hans højeste ønske var at få fire sønner, som kunne danne en strygekvartet. Det fik han også: overretsassessor Ernst Marcus W. (død 1873), departementschef Carl Mettus W. (død 1872), stiftsfysikus Christian W. (død 1882) og mølleejer Andreas W. (død 1889). »De fire Weiser« hed de i Århus, og de dannede også den første strygekvartet i familien, som skal have udmærket sig ved et ganske fortrinligt sammenspil. Til distriktskirurgens musikalske omgang hørte – i hvert fald i de yngre år – stadsmusikant Peder Albrecht (se noten til s. 38), kantor C. N. Rosenkilde (se noten til s. 76) og den gennemmusikalske pastor J. Steenberg i Viby. Om E. P. Weis se: Hauch-Fausbøll: Slægthaandbogen II, s. 1190 f.; A. St. 27.2.1845 og 30.9.1933; Dansk Klinik I, 1909, s. 292; Arosia 1926, s. 27–29.

Doctor Jespersen. Jacob Wilhelm Jespersen (1805–60). Efter at have foretaget en længere udenlandsrejse og under et ophold i Kiel at være bleven dr. med., nedsatte Jespersen sig 1833 som praktiserende læge i Århus (A. St. 26.10.1833). Fra 1844 var han stiftsfysikus. (A. St. 28.7.1860).

Tandlæge. Den første fastboende tandlæge i Århus, som kun var tandlæge, var Jens Frederik Asmussen (1798–1881), der havde taget kirurgisk eksamen 1824. Han praktiserede som tandlæge i Århus 1839–57, i København 1857–65, var bosat i Viborg 1865–74 og igen i Århus fra 1874. Han fungerede dog også noget som almindelig læge, særlig som accouchør (A. St. 8.2.1840; Stürup: Danske Tandlæger 1681–1930, s. 75; A. g. T. II, s. 414 f.).

94. *Oberst Høegh-Guldberg*. Julius Høegh-Guldberg (1779-1861), søn af statsminister Ove Høegh-Guldberg, deltog som ung officer i felttogene i begyndelsen af forrige århundrede og blev derefter land- og søkrigskommissær, dvs. udskrivningschef i Århus, hvor han boede resten af sit liv. Han var i rationalismens ånd rastløst virksom for almenvellet: uddelte gratis forædlede frugttræer til »flinke Landsbyskolelærere og fattige men arbejdsomme Huusmænd«, forsøgte sig med silkeormeavl og prøvede at interessere andre for opgaven, tog 1821 initiativet til oprettelsen af Aarhus Stiftsbibliotek, hvor han fik indrettet en afdeling med henblik på håndværkere; han havde historisk interesse og samlede i årenes løb en betydelig samling oldsager, som han senere skænkede til det »Historisk-antiquariske Selskab«, begyndelsen til et forhistorisk museum i Århus; han gjorde et stort arbejde for Prins Frederik Ferdinands Tegneskole og havde 1839 en væsentlig andel i oprettelsen af Spare- og Laanekassen; i 1825 lejede han af kommunen de såkaldte »Folddumper« uden for Studsgades port og beplantede dem. Det var begyndelsen til anlæget »Vennelyst« (se noten til s. 70). Høegh-Guldberg sad også i borgerrepræsentationen og var en tid dens formand. Den sidste sag, han med sædvanlig energi var med til at løse, var opførelsen af et ligkapel på den gamle kirkegård, hvor nu rådhuset ligger. Det blev færdigt i 1861, samme år som Høegh-Guldberg døde. (A. St. 30.11.1861 og 18.1.1956; Danmarks Adels Aarbog 1931, II. s. 126; Em. Sejr: Vennelyst gennem 100 Aar, 1932; Chr. Buur: Skoleliv og Skoleadministration i Aarhus for 100 Aar siden, 1919, passim).

Stiftamtmand, Kammerherre Rosenørn, se noten til s. 35.

Jærgaarden, se noten til s. 40.

Kammerherre Graah. Jens Andreas Graah (1787-1873) var stiftamtmand i Århus 1843-57. Han var »en gammel livlig Pebersvend, der i sine unge Dage havde været Page hos Christian VII og fortalte herom« (G. A. J., s. 186). Andetsteds karakteriseres han dog som indesluttet og legemlig svag (Elfride Fibiger: Tidsbilleder, 1904, s. 129). Populær var han ikke, og da Orla Lehmann i 1848 som regeringskommissær besøgte Århus, blev der gjort forsøg på at få ham fjernet som stiftamtmand. Lehmann var dog klar over, at Graah var »en Mand af utvivlsom Retsindighed«, selv om der »fremkom stærke Exempler paa Ladhed og Særhed« (O. Lehmann: Efterladte Skrifter II, s. 282), og der skete derfor kun det, at Graah fik adjungeret kasserer ved bankkontoret i Århus Chr. Otterstrøm (1795-1876) som medhjælp. Århusianerne var heller ikke mere utilfredse med Graah, end at de ved hans afsked skænkede ham »en smuk udpolstret med Fløjel betrukken Lænestol« (måske a propos ladheden) og et sølv te-service (A. St. 2.1.1858).

Johannes Kabell (1783-1855) blev student fra Århus 1803, opholdt sig nogle år i København, blev 1807 kantor i Aalborg; 1811-14 var han sanger og skuespiller ved Det kgl. Teater, men slog ikke igennem, efter sigende fordi han var for undselig og kejtet (Memoirer og Breve XLII, s. 113). I 1815 blev han ansat som kantor og kordegn ved Århus Domkirke, 1816-45 var han sanglærer ved katedralskolen, en tid også ved borgerskolerne, og fra 1833-47 virkede han som organist ved domkirken. Som

ynge gav han koncerter (A. St. 10.2.1818), og han var meget anset som musiklærer, ligesom hans kompositioner var yndede, f. eks. hans melodi til rektor Blaches fædrelandssang »Dybt under Nordens Himmel«, der af århusianerne betragtedes som deres »nationalsang«. Han var ugift og efterlod sig en lille formue, som han havde bestemt til forskellige legater (A. St. 22.8.1826; 29.9.1847; 17.9. og 20.10.1855; (H. H. Blache): Arosia, 1862, s. 81 f.; A. St. 21.3.1956; Chr. Buur: Skoleliv og Skoleadministration i Aarhus for 100 Aar siden, 1919, passim).

96. *Frederik Sneedorff Birch* (1805-69), søn af biskop Andreas Birch (1758-1829), blev student 1823 men fuldendte ikke sine studier ved universitetet. 1829 blev han konstitueret lærer ved Århus Katedralskole, 1834 adjunkt; men 1838 afskedigedes han på grund af drikfældighed. 1839 blev han erklæret umyndig. Han levede derefter et ret kummerligt liv. Som St. St. Blichers gode ven holdt han taler ved Himmelbjergfesterne og ved andre lejligheder, og et utal af poesier er spredt rundt i datidens aviser og tidsskrifter. Carit Etlar har skildret ham i novellen »Blichers Hat«, og Fr. Paludan-Müller har benyttet ham som model til digteren Boldt i »Ivar Lykkes Historie« (Seksten Århusrids tilegnede Svend Unmack Larsen, 1953, s. 261-89).

gamle Engelbrecht. Adam Abraham Engelbrecht (1767-1849) var født i København men trængtes 1804 i Horsens, hvor han underviste børn i de forskellige skolekundskaaber foruden i tegning, tysk og fransk, ligesom han graverede »i al Slags Metal« (A. St. 26.5.1804 og 6.11.1805). Fra 1815 - måske før - er han i Århus og giver også her undervisning, bl. a. er han tegnelærer ved katedralskolen. I de unge år har han været livlig nok (Rasmus Nielsen: Fra det gamle Aarhus, 1902, s. 20-23), men med årene trængtes han og blev den falmede, beskedne mand, Rasmus Nielsen skildrer. Gamle Engelbrecht har dog været omfattet med megen sympati, hvad tydeligt fremgår af den opmærksomhed, han og hans hustru var genstand for ved deres guldbryllup (A. St. 16.4.1838 og 1.9.1954).

97. *Grev Fedder-Charisius*. Rigsgreve Jens Jørgen Ambrosius Fædder-Charisius (1770-1845) blev fændrik 1788 og gennemgik derefter en normal officers-karriere; 1816 tog han sin afsked som kaptajn (Danmarks Adels Aarvog 1921, s. 477). Under slaget på reden 2. april 1802 var han ombord på blokskibet »Prøvestenen«, og ved en mindefest på Århus rådhus den 2. april 1839 var han indbudt som æresgæst (A. St. 4.4.1839). Den 7. december 1813 havde han ægtet Juliane Sophie baronesse Rosenkrantz (1781-1857) (Danmarks Adels Aarvog 1910, s. 418). Hun oprettede et par legater (Hjort-Lorenzen og Salicath: Repertorium over Legater IV, s. 18 og 31). Grevinde Fædder-Charisius ejede bl. a. toften mellem Sønderalle, Fredensgade og den nuværende banegård; efter hendes død arvedes dette areal af hendes nevø, baron Frits Rosenkrantz, der i 1870erne foranledigede, at gaden mellem Fredensgade og Ryesgade kom til at hedde Rosenkrantzgade (A. St. 14.8.1959).

Lieutenant Wormskjold. Morten Wormskjold (1783-1845) blev student 1801 og cand. jur. 1805, men hans interesse var botanikken, som han studerede de følgende år, bl. a. på en rejse i Norge sammen med professor J. W. Hornemann. Under krigen

1807-14 blev han løjtnant i det sjællandske skyttekorps, men 1812-14 var han på en videnskabelig rejse til Grønland, hvor han fandt flere nye plantearter, som er beskrevet i »Flora Danica«. Rasmus Nielsens skildring af Wormskiolds deltagelse i den russiske ekspedition, hvor bl. a. Adalbert v. Chamisso var med, er ikke korrekt. Det er rigtigt, at der opstod strid, og at ekspeditionens leder Otto v. Kotzebue, satte Wormskiold i land i Petropavlovsk i Kamtschatka, hvor han levede 1816-18; men der var ikke tale om, at han vandrede hjem gennem Sibirien for at klage over v. Kotzebue (som forresten ikke var død på rejsen; han døde først 1824). Wormskiold kom tilbage med et russisk skib, der sejlede syd om Asien og Afrika, og han kom hjem med en betydelig plantesamling og blev hyldet som den første danske jordomsejler. Men han var blevet »underlig« og beskæftigede sig ikke mere med naturhistoriske studier (I. K. Rosenørn-Teilmann: Om Slægten Wormskiold, 1902, s. 27-32; Vid. Medd. Naturh. Forening 1889, s. 253-81; Carl Christensen: Den danske Botaniks Historie, 1924-26, I, s. 242 f., II, s. 163; Danmarks Adels Aarbog 1928, II, s. 167; A. St. 22.2.1956).

98. *Secher-Davidsen*. Secher Davidsen (ca. 1816-99) var søn af købmand Bendix Davidsen i Århus; han blev cand. phil. og var musiker (J. Fischer: Hartvig Philip Rée og hans Slægt, 1912, s. 57; H. Metzons: Mine forfædre, (duplikeret) 1956, s. 218 f.). Secher Davidsen synes undertiden forvekslet med sin fætter Secher Asser Davidsen, født 1802 i Horsens og død som assistent i finansministeriet 1870; jfr. H. Metzons anf. værk. Secher Davidsens fødeår angives her til ca. 1816, hvad ikke forekommer sandsynligt, da han blev student i 1830. (Hist. Efterretninger om Aarhus Cathedralsskole i Tidsskrummet fra 1805 til 1836, 1836).♣

Læseforeningens Have. Læseforeningen, der ikke blot havde bladhold og bibliotek til rådighed for medlemmerne, men også var en selskabelig forening og tillige bød på foredrag m. v., var stiftet i 1840 og havde adskillige år til huse i Skolegade nr. 35, men købte 1847 Mejlgade daværende nr. 50, ejendommen ved siden af Katedralsskolen, hvor den indrettede lokaler, og hvor der var have ud mod Skolebakken (A. g. T. III, s. 240 f.).

Gorm. Jørgen Gorm (1788-1866). Han var født i København og blev cand. pharm. 1811. I 1864 betalte han i Århus 44 rdlr. 56 skilling i kommuneskat (A. St. 13.1.1864). Han døde i Århus. (Carl A. Jordening og Victor L. Seehusen: Farmaceutisk Stat 1770-1879, Kbh. 1879).

99. *Mauritz Raa*. Mouritz Raae (1789-1859) tog borgerskab som skipper 1818 og sejlede med sin »veludhalede Galease »de fire Sødskende« af Aarhus« (A. St. 7.7.1829) på Hamborg og Norge; han averterer med »bedste Sort Bergens Spegesild« og »Trondhjems fede Sild« (A. St. 25.5.1819 og 27.5.1834). Han ejede gården nr. 142 på Mejlgade (A. St. 31.5.1834 og 20.2.1840). I dødsannoncen omtales han som »Skibsfører og Maanedslieutenant, Dannebrogsmænd og hædret med den franske St. Helena-Medaille« (A. St. 12.12.1859).

Hattemager Larsen. Muligvis hattemagermester Niels Larsen, der 1823 gik fallit, og hvis ejendom på Broberggaden nr. 243 blev solgt ved auktion (A. St. 4.3.1823). Han boede allerede 1815 i Århus (A. St. 21.11.1815).

103. *Boghandler Levin.* Se noten til s. 86. Beretningerne om de voldsomme begivenheder i Levins butik, der fandt sted 9.3. 1849, er lidt varierende. Det var vistnok ikke en lineal, matrosen blev slået med, men et blækhus, som han i fuldskab havde væltet, og som Levin derpå i hidsighed smed i hovedet på ham. Da der var samlet 400 søfolk i Århus for at blive overført til København, blev der voldsomt røre, så snart matrosen kom ud på torvet – Levins boghandel lå på Storetorv – med blæk og blod drivende ned over ansigtet. Levin blev nu bange og forsøgte at formilde stemningen ved at byde på punsch; men opløbet uden for butikken voksede stadig, og tilsidst blev ruderne slået ind. Politiet formåede intet – der fandtes kun 3 politibetjente ialt i byen – og tilsidst måtte løjtnant Tuxen med en snes mand fra hovedvagten rydde pladsen. Spektaklerne varede fra kl. 3 om eftermiddagen til kl. 9 om aftenen, og da sindene nu var i oprør, besluttede en del af hoben at gå til politimester Jørgen Nielsens bolig i Guldsmedgade og fortsætte der; men politimesteren ønskede ikke at få sine ruder slået ud og havde derfor tilkaldt militær assistance. Han har således næppe behøvet at optræde så heroisk, som sønnen skildrer det. Bagefter blev begivenhederne livligt kommenteret i pressen, og politimesteren blev skarpt kritiseret i »Fædrelandet«, som hævdede, at han havde »været aldeles civilklædt, maaskee incognito, paa Pladsen og ligesom hans Betjente været en taus og rolig Tilskuer ved den Molest, der skete, som upaatvivlelig kunde have været forebygget, og som han i det mindste tildeels maa bære Ansvaret for«. »Fædrelandet« måtte senere erkende, at politimesteren havde været i uniform, men da han intet havde formået at udrette, fandt bladet, at han burde afskediges. (G. A. J., note til s. 81; Fædrelandet 16. og 28.3.1849; A. St. 21.3. og 1.4.1849)

Politimester Nielsen, se note til s. 28.

Oberst Freiesleben. Johannes Freiesleben (1795–1873) blev 1815 sekondløjtnant ved prins Frederik Ferdinands lette dragoner i Århus, senere 3. dragonregiment, og med en enkelt, kort afbrydelse gjorde han stadig tjeneste i Århus; 1849 blev han kommandør for regimentet. Han afskedigedes 1861 som generalmajor. Fra 1833–42 var han gymnastiklærer ved Katedralskolen (Indbydelsesskrift til den off. Examen i Aarhus Cathedralskole 1842, s. 8), i nogle år ligeledes ved den videnskabelige realskole (Ny Jyllandspost 1842 nr. 18 og 20).

105. *Betryggelses Comiteen.* På et møde i ridehuset i Århus den 24. marts 1848 blev der med henblik på den truende krig oprettet en såkaldt »provisorisk« betryggelseskomite, om hvis virksomhed der omstændeligt berettes i Elfride Fibigers »Kulturelle og historiske Tidsbilleder«, 1904, s. 127 ff. Komiteens betydning sættes dog her noget højere end rimeligt er, måske fordi forfatterindens fader, toldinspektør J. M. A. Müller (1805–81) var dens ledende kraft. Rasmus Nielsens vurdering forekommer mere nøg-

tern. I et følgeblad til A. St. 8.9.1850 findes en udførlig regnskabsberetning, der belyser betryggelseskomiteens arbejde fra alle sider.

Major von Zastrow. Heinrich Adolf v. Zastrow (1801–75), senere preussisk general.

107. *Occupationen varede meget kort.* I 1848 var Århus kun under fjendtlig besættelse 10–12. maj (A. St. 10.8.1930 og 11.4. og 12.4.1948).

General Wrangel. Friedrich Heinrich Ernst v. Wrangel (1784–1877) var tysk øverstkommanderende i 1848.

2 Millioner Rigsdaler. I virkeligheden var det endnu værre, idet kravet var 2 millioner speciedaler, altså 4 millioner rigsdaler eller 8 millioner kr.

Den russiske Keiser. Det var ganske rigtigt som følge af pres fra russisk side, at general Wrangel fik ordre til at rømme Nørrejylland, hvorved også inddrivelsen af de 2 millioner speciedaler faldt bort.

108. *General Rye.* Olaf Rye (1791–1849) havde under sit tilbagetog op gennem Jylland en tid indtaget stilling nord for Århus med hovedkvarter i Skaarupgaard. Den 31. maj kom det til den kendte rytterkamp umiddelbart nord for Århus ved landevejen til Randers (Charles Beck: *Olaf Ryes Tilbagetog gennem Nørrejylland*, 1863, s. 80 ff.; *Den dansk-tydske Krig i Aarene 1848–50*, udg. af Generalstaben, II, 1877, s. 687 ff.; S. C. Barth: *Livserindringer*, 1900, s. 85 ff.; A. St. 21.5. og 28.5.1899; 3.11.1929; 30.5.1939; 31.5.1949). Efter rytterfægtningen trak tyskerne sig tilbage, men fra 21. juni til 24. juli var Århus igen besat. Da våbenstilstanden var sluttet og fjenden borte, skrev redaktør Elmquist i avisen: »Kun den, som selv har prøvet det, vil kunne fatte, hvad det har at sige, igjen at have Tungen og Pennen fri, igjen at kunne føle sig hjemme i sit eget Hjem og Herre i sit eget Huus« (A. St. 24.7.1849). Om Århus under besættelsen i 1849 kan bl. a. læses i: F. Hertz: *Livet under en Occupation. Aarhus fra den 21. Juni til den 24. Juli 1849*. Dagbog, 1849; (M. Wilnau): *De tydske Rigs-tropper i Aarhus*, 1–2, 1849; A. Wilde: *Fra Krigen 1848–49*, 1892, s. 152–63; Elfride Fibiger: *Tidsbilleder*, 1904, passim; G. A. J., s. 83 ff.; A. g. T. III, s. 54 ff.
109. *General Prittwitz.* Preussisk generaløjntant Karl Ludwig Wilhelm Ernst v. Prittwitz (1790–1871) var tysk overgeneral under felttoget 1849.

110. *Derfor hil Dig gamle By.* Strofen forekommer i en lidt anden version i Sneedorff Birchs »folkesang« *Aarhus*, hvor det hedder:

Gamle Aarhus, kraftigt stande
du igjennem Sekler saa!
stolt Sankt Klemens Taarn sin Pande
løfte mod det hvalte Blaa!

Denne folkesang blev dog trykt i flere udgaver, og udtrykkene har måske varieret; men muligvis citerede Rasmus Nielsen efter hukommelsen og kan i årenes løb have digtet lidt om på verslinierne. Se iøvrigt Seksten Århusrids tilegnede Sv. Unmack Larsen, 1953, s. 273 f.

Billedet med domkirken, der rejser sit mægtige hoved over datidens lave huse, kendes også fra rektor Blaches indledningsvers til hans digtsamling *Arosia*, 1862:

Der er en By; ved Havets blanke Vove
Den ligger smukt paa Jyllands østre Rand,
Hvor blomsterklædte Høie, grønne Skove
Med Himlen speile sig i Bølgens Vand.
Med Seil og Damp man seer de stolte Snekker
Fra Øst og Vest til »Mindets« Favn at tye,
Mens over Alt Sanct Clements mægtig strækker
Sit gamle Kæmpehoved høit mod Sky.

NAVNEREGISTER

En * efter tallene henviser til billedet over for den pågældende side.

- Aagaard, apoteker, 137.
 Agerup, A. J., købmand, 19, 117. J. A., købmand, 19, 117. J. H., købmand, skibsreder, 19, 117, 120. P. J., købmand, 19, 117.
 Adami, Ida, skuespillerinde, 137. J. H., skuespiller, 62, 137.
 Albrecht, P., stadsmusikant, 38, 128, 132 f., 154.
 Andersen, H. C., digter, 135.
 Arentzen, J. Chr., tømrermester, 153. Karen Marie, kagebagerske, 89, 152 f.
 Arntzen, O. C. L., adjunkt, 81*, 82, 148.
 Asmussen, J. F., tandlæge, 154.
- Bang, Herman, forfatter, 136.
 Basse, A., boghandler, 151.
 Bauditz, Sophus, forfatter, 134.
 Bech, Marcus G., købmand, 100, 119 f.
 Beck, N. H., købmand, 118. O., købmand, 118.
 Becker, Carl, teaterdirektør, 135.
 Bendstrup, gæstgiver, 128.
 Bills, »professor«, 66, 138 f.
 Birch, A., biskop, 96, 151 f., 156.
 Birck, Sophus, teaterejer, 136.
 Blache, Chr., maler, 151. H. H., rektor, 81 f., 86, 127, 147 f., 150 f., 156, 160.
 Blicher, St. St., forfatter, 98, 129 f., 149, 156.
 Bonnesen, B., skibsbygmester, 144.
 Brammer, G. P., biskop, 32*, 46, 114, 130 f.
 Bruun, J. W., boghandler, 151.
 Bruun, Vilh. F., premierløjtnant, 78 f., 145 f.
 Bull, Ole, violinvirtuos, 66, 139.
 Buxlund, Søren, urmager, 129.
 Bünger, Chr. A., købmand, 117, 119. Jacobine, f. Schmidt, 117. Joachim Chr., stiftsfysikus, 117.
- Bæhr, N. A. J., konditor og mineralvandsfabrikant, 142. Th. Chr., konditor, 72, 89, 142.
 Bøeg, F. K., mekaniker, 116.
 Bøegh, J. C., bogbinder, 86, 150.
 Bøggild, P. Thyresen, købmand, 115.
- Carlsen, Bothilla Sophia, 137.
 Caroline, arveprinsesse, 78, 145.
 Caroline Amalie, dronning, 78, 125.
 Carøe, J. F. A. M., adjunkt, 80, 147.
 Chamisso, A. v., digter og naturforsker, 157.
 Charlotte Frederikke, prinsesse, 128, 145.
 Christensen, Rasmus, restauratør, 144.
 Christian VIII, 76 ff., 101 f., 145.
 Clemmensen, M., arkitekt, 113.
 Cortes, Emma, f. Meyer, skuespillerinde, 136 f. Th., teaterdirektør, 62, 137.
- Dabelsteen, J. P., spækhøker, traktør, 72, 143.
 Dahlerup, Vilh., arkitekt, 151.
 Danielsen, Anne Marie, 144. H. P., traktør, 74, 144.
 Danner, grevinde, 131.
 Davidsen, Bendix, købmand, 157.
 Davidsen, Secher, musiker, 98, 157.
 Deshington, G. T., maler, 73.
 Dinelli, A., 132. D., gibsarbejder, 131. Pompeius, barometermager, 131.
 Drakenberg, Chr. J., sømand, 33, 125.
 Døcker, F. C., agent, 24, 119 f. Julius, operasanger, 120.
- Eggeling, F., musiker, 139.
 Ellermann, H. M., købmand, 142.
 Elmquist, A. F., redaktør, 12, 84 ff., 114, 149 f., 159. H. F., redaktør, 150.
 Engelbrecht, A. A., tegnelærer, 22, 71, 96, 156.
 Etlar, Carit, forfatter, 129, 156.

- Fabricius, A. C., adjunkt, 83, 148 f.
 Faurschou, A., købmand, 19, 117. Chr., købmand, 19, 117. C. S., ladefoged, 19, 117. P., købmand, 19, 117.
 Fausing, stud. theol., silhouettør, 134.
 Ferdinand, arveprins, 35, 74, 78, 144 f.
 Fleischer, H. A., borgmester, 12, 28 f., 113 f., 122 f.
 Frausing, madame, 134.
 Frederik VI, 113, 142.
 Frederik (VII), kronprins, 78 f., 102, 113, 131.
 Frieseleben, Johs., oberst, 103, 158.
 Freund, H. E., billedhugger, 151.
 Frisch, J. M., læge, 76, 145.
 Fritz, A., maler, 79, 151.
 Fulling, Frantz, gæstgiver, vinhandler, 70 f., 142. N. H., 16*, 70 f., 137, 142.
 Funder, P., tobaksfabrikant, 24.
 Funder, Th., tobaksfabrikant, 24, 123.
 Funch, C. G. C., overlærer, 79, 146 f.
 Fædder-Charisius, J. J. A., rigsgreve, 97, 156. Juliane Sophie, f. Rosenkrantz, 97, 156.
 Gad, O. Chr. L., res. kapellan, 46, 130 f.
 Gastbarini, J. B., galanterihandler, 132.
 Gauthier, kunstberider, 66, 139.
 Gebauer, C. D., maler, 87, 151.
 Geisler, J. J., frisør, 75 f., 144 f.
 Gerdes, J. U., købmand, 114.
 Gjeding, H., købmand, 19, 118. J. J., købmand, 19, 118. L., købmand, 19, 118.
 Gjern, Anna Mogensdatter Black, 118. Chr. B., købmand, 19, 118. Mogens Black, købmand, 19, 118. Søren, købmand, 19, 118.
 Glincke, skuespiller, 62, 137.
 Goldkette, kunstberider, 66, 139.
 Gorm, J., cand. pharm., 98 f., 157.
 Graah, J. A., stiftamtmand, 94, 155.
 Guldmann, rebslager, 49*.
 Hahn, C. D., overlæge, 87.
 Hammershøi, J. P., købmand, 119.
 Hans, konge, 143.
 Hansen, A., restauratør, 142. Ellen Kathrine, 152.
 Hansen-Aarslev, J., maler, 133, 151.
 Harsdorff, C. Fr., arkitekt, 89, 152.
 Hasager, J., brolægger, 127 f.
 Haurowitz, Sophie Henriette, skuespillerinde, 137. Wilh., skuespiller, 62, 137. William S., etatsråd, 137.
 Herskind, Anton, købmand, 19, 116. Anne, f. Schmidt, 22. A. P., købmand, 19, 116. M. P., købmand, 19, 116. Peder, købmand, 19, 22, 116. P., købmand, konsul, 12, 19, 114, 116.
 Hertz, Chr. E., borgmester, 28, 123.
 Hirsch, J., hattemager, 85, 149 f.
 Hoffmann, Carl, kunstberider, 67 f., 139. Flora, 67, 139. François, 139. Fr. W., 67 f., 139 f. Josephine, 67, 139. Rudolph, 67, 139.
 Holm, A. B., farver, klædefabrikant, 115. N. Em., maler, 47, 152. P., kunstdrejer, organist, maler, 10, 87 f., 151 f. P. A., adjunkt, 147 f.
 Holmstedt, S., adjunkt, 79, 147.
 Holst, S. M., købmand, 14.
 Hornemann, J. W., prof., 156.
 Høegh-Guldberg, Emmerik, maler, forstander, 87, 151. Julius, oberst, 70, 94, 141, 151, 155. Ove, statsminister, stiftamtmand, 70, 94, 132, 142, 155.
 Ingerslev, C. P. R., prokurator, godsejer, 116, 123. H. P., indenrigsminister, 116.
 Jacson, A., maler, 134.
 Jahnsen, A. R., farver, 15, 91, 115. Laur., A., købmand, 120, 144. N. F., farver, 115.
 Jensen, A. N., brændevinsbrænder, 153. J. P. B., ølbrygger og brændevinsbrænder, 91, 153. Olivia, f. Schinnerup, 120. Søren, isenkræmmer, 24, 99 f., 120.
 Jespersen, J. W., stiftsfysikus, 92, 154.
 Jessen, J., boghandler, 86, 151.
 Juel, H. A., oberst, 36, 48*, 127.
 Jøde-Trine, se: Arentzen, Karen Marie.
 Jørgensen, S. M., maler, 88, 152.
 Kabell, Johs., organist, 94 f., 155 f.
 Kirkerup, E. N., boghandler, 151. J., traktør, 144.
 Kiørboe, F. W., købmand, 116.
 Knudsen, N., skovfoged, 33*, 73 f., 143 f.
 Kolding, J., købmand, 118.
 Koppel, L. M., kommissionær, 46 f., 132 f.
 Kotzebue, O. v., 157.
 Kratzenstein Stub, C. G., maler, 152.
 »Kywling Søren«, 125.
 Købke, Chr., maler, 87.
 Köster, Th. J. V., boghandler, 151.

- la Cour, Janus, maler, 151.
 Langballe, C. C., købmand, 19, 118 f., 153. Otto, købmand, 119.
 Lange, H. W., teaterdirektør, 62, 135.
 Larsen, N., hattemager, 99, 158.
 Laurentin, P., købmand, 133.
 Lazarus, Magnus, 46, 133. Nathan, 46, 133.
 Lehmann, Orla, 146, 155.
 Leth, A. C. J., købmand, 118.
 Lewerkhuusen, W. J. A., lotterikollektør, 118.
 Levin, A., boghandler, 86, 103, 151, 158.
 Lewini, Emilie Marie Annette Sophie, skuespillerinde, 137. Hansine, f. Jacobsen, skuespillerinde, 137. W. I. H., skuespiller, 62, 137.
 Lichtenstein, Pauline, 135.
 Liisberg, H., købmand, 153. N. C., drejermester, 38, 128.
 Lind, Jenny, Sangerinde, 66, 139.
 Lottrup, Chr., fabrikant, 118. J. S., købmand, 19, 118. M. C., købmand, 19, 118.
 Luja, C. H., skibskaptajn, 25, 121.
 Lund, F. C., figurmaler, 108. Niels, bogtrykker, redaktør, 149.
 Lützou, O. Chr., arrestforvarer, 34, 77, 126.
 Madvig, J. N., professor, 81*.
 Magito, artist, 140.
 Malling, A., købmand, 19, 117. Cecilie Marie, f. Kaarsberg, 18. Niels, købmand, 19, 117. Rasmus, købmand, 18 f., 116 f.
 Mantzius, Kr., skuespiller, 62, 135.
 Margrethe, dronning, 143.
 Marzetta, Lorenzo, klubvært, 59, 131.
 Meisner, P., købmand, 153.
 Meulengracht, Harboe, købmand, 12, 19, 23, 77, 114 f., 117, 119. J., købmand, 19, 116. Lars Chr., møllejer, 19, 115. Lauritz Chr., købmand, 19, 115. Lars Chr., direktør, 115.
 Meyer, J. W., blikkenslager, 65, 138. O., blikkenslager, 65, 138. P. A., blikkenslager, 65, 138.
 Michelsen, P., skibskaptajn, 120.
 Miller, J. P., teaterdirektør, 62, 135 f.
 Müller, Fr., skuespiller, 136. F. G., generalmajor, 125. J. M. A., toldinspektør, 158. J. P., teaterdirektør, 62, 136 f. Theodor, skuespiller, 136.
 Møller, P. J., drejermester, 152 f. Peder Knudsen, skibskaptajn, 143. S., skrædermester, 143.
 Mørk (Mørch), J. M., købmand, redaktør, 19, 116. P., købmand, 19, 116.
 Nansen, Betty, skuespillerinde, 136.
 Neupert, Adolphine, f. Becker, 135.
 Nielsen, Jørgen, politimester, 28, 30, 103, 123, 158. K. C., rektor, 79 f., 146 f. Nicoline, f. Øllgaard, 30.
 Nöthen, A. J., frimuremester, 85 f., 150.
 Olschansky, A., artist, 140. C., artist, 68, 140.
 »Ole Deiligveir«, 100 f.
 Olsen, J., teaterdirektør, 62, 135.
 Orlamundt, C. V., teaterdirektør, 62, 137.
 Ormslev, J., fabrikant, 118.
 Otterstrøm, Chr., bankkasserer, 155.
 Paludan-Müller, Fr., digter, 156. J., biskop, 45 f., 126 f., 130, 146, 148, 154.
 Pedersen, Jens, tobaksspinder, 132.
 Peppel, J. F., hattemager, 38, 127 f.
 Petersen, Fr. Parmo, skuespiller, 62, 136.
 Pietro, Antonio St., gæstgiver, 132. Anne Regine, f. Mallembacher, 132.
 Price, Adolph, 66, 138. Amalie, 138. Flora, 138. Juliette, 138. Rosa, 138.
 Printzlau, Fr. F. J. Chr., skuespiller, 62 f., 136.
 Prittwitz, K. L. W. E. v., general, 109, 159.
 Pødenphant, W. S., skuespiller, 62, 137.
 Raae, Fr., købmand, 19, 119, 143. H., købmand, 11, 17, 19, 119. H. Fr., købmand, 20, 119. Mouritz, skipper, 99, 157. P. C., købmand, 19, 119.
 Rappe, C. F. von, overvagtimester, 77, 145.
 Rasch, O. M., maler, 18.
 Rasmussen, Rasmus, billedhugger, 151.
 Rée, Hertz, 133. Hartvig Philip, 46, 70 ff., 80*, 133, 142 f. Julius, 133.
 Rinne, H., musiker, 139.
 Rising, C. H., skibskaptajn, 144.
 Roed, J., maler, 130.
 Rolandsdatter, Sidsel, 124.
 Rosenbusch, Adolphine, f. Becker, 135.
 Rosenkilde, C. N., skuespiller, 94, 145, 154.
 Rosenkrantz, Frits, 156.

- Rosenørn, C. G., stiftamtmand, 35, 94, 126 f., 129. P. O., stiftamtmand, 126.
- Rung, Henrik, 135. Pauline, f. Lichtenstein, 135.
- »Russi Kabussi«, 42, 129.
- Rye, Olaf, general, 108, 159.
- Røgind, J., købmand, 122.
- Sass, M. W., skibsreder, 121.
- Schandorff, Hendrik, købmand, 14, 19, 116. R., købmand, 19, 116.
- Schmidt, C. M., købmand, 19, 117. Jens, købmand, 19, 117. Lars P., købmand, 19, 117. Peder L., købmand, 19, 117.
- Schucany, L. J., gæstgiver, 132. Anne Regine, f. Mallembacher, 132.
- Schumacher, J. L., borgmester, 141.
- Severin, Th. F., købmand, stadshauptmand, 19, 38, 117.
- Sichlau Bloch, Nicoline, Margrethe, skuespillerinde, 62, 137.
- »Skolemette«, pedel, 83 f.
- Skødstrup, J. O., 143.
- Sletting, skibskaptajn, 120.
- Sneedorff-Birch, Fr., adjunkt, 96, 110, 150, 156, 159.
- »Spjat-Cecilie«, 100.
- Spliid, Chr. P., købmand, 118.
- Steenberg, J., præst, 154.
- Stilling, H. N., vagtmester, 58 f., 134.
- Stougaard, J., rektor, 147.
- Stöckel, J., stadstambour, 34, 126.
- Sultan, Ph. Chr., arrestforvarer, 126.
- Svane, skibskaptajn, 65*.
- Sørensen, Emma, f. Meyer, skuespillerinde, 136 f. Fr., skuespiller, 62, 136.
- Tauber, E. G., rektor, 119, 121 f., 127.
- Tegner, C. M., portrætmaler, litograf, 11.
- Thielemann, C. G. F., bygningsinspektør, 114.
- Thisted, Jørgen, præst, 150.
- Thomsen, H. A., restauratør, 144.
- Thornbye, A. K., arrestforvarer, 33, 125 f.
- Thorvaldsen, Bertel, billedhugger, 152.
- Thruue, Th. M., boghandler, 151.
- Thygeson, N. E. de, stiftamtmand, 88, 152.
- Tietgen, C. F., 134.
- Toftnæs, Jensine Marie, f. Møller, 144. Niels Thomsen, traktør, 144.
- Tuxen, løjtnant, 158.
- Walther, V. Th., bygningsinspektør, 113.
- Warberg, M., amtsbarber, 75, 144.
- Warburg, E. F., adjunkt, 79, 147.
- Wedin, J. A., artist, 68, 139 f. Nicoline Frandsine Amalie, f. Steckhahn, 140.
- Weis, A., møllejejer, 154. Bertha, f. Schöneider, 39. Chr., stiftsfysikus, 154, C. M., departementschef, 92, 154. E., møllejejer, 142. E. M., overretssagf., 154. E. P., distriktskirurg, 75, 92 ff., 154.
- Wiehe, Vilh., skuespiller, 62, 135, 137.
- Willemoes, F. V., stiftsfysikus, 92, 154.
- Wimmer, Caroline, skuespillerinde, 136. Christiana Margrethe, skuespillerinde, 136. August, professor, 136. M., skuespiller, 62, 136.
- Visby, Fr., tandlæge, 14, 16*, 17*, 32*, 33*, 48*, 49*, 64*, 65*, 69, 76, 80*, 81*, 96*, 97*, 100.
- Wissing, A. C., boghandler, 86, 150 f.
- Wistoft, Anton, købmand, 119.
- Wolff, H. F., kunstberider, 140.
- Worm, Jens, rektor, 147.
- Wormskiold, M., botaniker, 97 f., 156 f.
- Wrangel, F. H. E. v., general, 107, 159.
- Wyck, G. E., maler, 125.
- Zamboni, gibsarbejder, 132.
- Zastrow, H. A. v., major, 105 f., 159.
- Zscherwenka, artist, 67, 140.
- Zuber, C. J., bygningsinspektør, 113.

AARHUS I FYRRERNE

er sat med Baskerville

og trykt i bogtryk og offsettryk af Aarhus Stiftsbogtrykkerie A/S